Jelenkor

ELBESZÉLÉS:

BERTHA BULCSU
BORSOS JÓZSEF
KAUTZKY LÁSZLÓ
MÉSZÖLY MIKLÓS
SZABÓ JÓZSEF

VERS:

ANDRÁS LÁSZLÓ
BENEY ZSUZSA
CSORBA GYŐZŐ
KALÁSZ MÁRTON
KEMÉNY DEZSŐ
KERESZTURY DEZSŐ
LOVÁSZ PÁL
MENYHÁRD ALFRÉD
SIMON EMIL
SOLYMOS IDA
TELLER GYULA
TÉNAGY SÁNDOR
TÓTH ENDRE
TAKÁTS GYULA
TORNAI JÓZSEF

TANULMÁNY:

KONRÁD GYÖRGY

CIKK:

DÉVÉNYI IVÁN
NYERGES ANDRÁS
RÓNAI BÉLA
TÜSKÉS TIBOR
VÁRADY GÉZA
VARGA IMRE
ZSIKÓ GYULA

III. IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT 6.

Jelenkor

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonta,
a Baranya megyei Tanács és a Hazafias Népfront kiadásában

Szerkesztő bizottság:
Gyenis József, Kolta Ferenc, Pál József, Takács Gyula, Tüskés Tibor (mb. főszerkesztő)

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Pécs, Széchenyi tér 16. Postafiók: 24. Telefon: 13-05.
Szerkesztőségi órák kedden és pénteken 18—19 óráig.

Évi előfizetés díja: 48,— Ft, példányonkénti ár: 8,— Ft.
Csekkszámla: OTP 349—803. Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál és a Posta Központi Hírlapirodánál (Budapest, V., József Nádor tér 1.) Egyéni előfizetési csekkszámla száma: 61 068. Közületi előfizetési csekkszámla száma: 61 066, vagy átutalás az MNB 8. fióknál vezetett egyszámlára.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem adunk vissza.

III. évfolyam, 6. szám. 1960. december.

TARTALOM

Keresztury Dezső: Kelenvölgy-Kereszthegy (vers) — — — — — — — — 1
Csorba Győző versei — — — — — — — — — — — — — — — — 5
Borsos József: A zsarnok (elbeszélés) — — — — — — — — — — — 6
Simon Emil versei — — — — — — — — — — — — — — — — 9
Tóth Endre versei — — — — — — — — — — — — — — — — 10
Benev Zsuzsa: Balatoni elégia (vers) — — — — — — — — — — — 11
Kautzky László: Örmester úr (elbeszélés) — — — — — — — — — — 12
Solymos Ida: Bemutatkozás, magyarázattal (vers) — — — — — — — — 15
Ténagy Sándor versei — — — — — — — — — — — — — — — 16
Lovász Pál: Mecseki csalogány (vers) — — — — — — — — — — 17
Mészöly Miklós: Az atléta halála (regényrészlet) — — — — — — — — 19
Takáts Gyula: Elvakult viadal (vers) — — — — — — — — — — — 36
Bertha Bulcsu: Talán egy cigaretta (elbeszélés) — — — — — — — — 42
Menyhárd Alfréd versei — — — — — — — — — — — — — — — 45
Kemény Dezső versei — — — — — — — — — — — — — — — — 47
Tornai József: Talán a kő is (vers) — — — — — — — — — — — — 48
Szabó József: Vágyakozás (elbeszélés) — — — — — — — — — — — 49
Kalász Márton: Éjféli körmenet (vers) — — — — — — — — — — — 55
Konrád György: Klasszikus regény a huszadik században (tanulmány) — — — 57
András László: Mitológia (vers) — — — — — — — — — — — — — 68
Kálidásza: Rituszankara. *Tellér Gyula* fordítása — — — — — — — — 69

8,— Ft

MAGYAR ÍRÓK ÚJ MŰVEI

A

MAGYAR ÍRÓK KÖNYVESBOLTJÁBAN

(PÉCS, KOSSUTH LAJOS U. 5.)

Versek:

BÁRDOSI NÉMETH JÁNOS	*Carmina Hungarica*
FRANYÓ ZOLTÁN	*Évezredek húrjain*
HIDAS ANTAL	*Jázmin utca*
HOLLÓS KORVIN LAJOS	*Hallgassatok meg!*
JÁNOSY ISTVÁN	*Az örök béke álma*
JANKOVICH FERENC	*Napravárók*
PÁL JÓZSEF	*Mézpergetés*
SOMLYÓ GYÖRGY	*Ami élni segít*
SZEMLÉR FERENC	*Szelek tenyerén*
VARGA KATALIN	*A megszökött gyerekkor*
VÁRKONYI NAGY BÉLA	*Odysseus megtérése*

Regények, elbeszélések:

ABODY BÉLA	*Párbeszéd a szenttel*
CSEPI JÓZSEF	*Oldódik az átok*
FEKETE GYULA	*A fiatalasszony*
FENÁKEL JUDIT	*Két utca lakója*
GODA GÁBOR	*Naplófüzetemből*
GALABÁRDI ZOLTÁN	*Kigyókő*
GRANDPIERRE LAJOS	*Cudar idők*
KAMONDY LÁSZLÓ	*Apostolok utóda*
KASSÁK LAJOS	*Mélyáram*
KENDE SÁNDOR	*Közel a mennybolt*
PÁLFALVI NÁNDOR	*Szeretni akartam*
RÓNAY GYÖRGY	*Képek és képzelgések*
SÁSDI SÁNDOR	*Boldog hajlék*
SZÁNTÓ TIBOR	*Valamelyik parancsolat*
SZENTIVÁNYI KÁLMÁN	*Nyugati szivárvány*
SZINNYEI JÚLIA	*Öreg mandulafák*
TABI LÁSZLÓ	*Írott malaszt*
TÍMÁR MÁTÉ	*Száz tű hossza*

FIATALOK

Csongor Rózsa: Barátság (elbeszélés) — — — — — — — — — — — 74
Rózsa András versei — — — — — — — — — — — — — — 81
Lukács Ottó: A második világháború — — — — — — — — — — 82

DOKUMENTUM

Dévényi Iván: Babits Mihály Esztergomban — — — — — — — — — 83

JEGYZET

Tüskés Tibor: Vers, regény, novella — — — — — — — — — — — 94
Zsikó Gyula: Tiszteletlen jegyzetek — — — — — — — — — — — 101

SZEMLE

Varga Imre: Tímár Máté: Majaros Ádám krónikája — — — — — — — 106
Várady Géza: Bárdosi Németh János: Carmina Hungarica — — — — — — 108
Nyerges András: Tabák András: Szól a sziréna — — — — — — — — 111
Rónai Béla: Kakasdi Népmesék II. — — — — — — — — — — — 113

A címlapon *Rudnay Gyula* festménye. (Női fej kézzel, Modern Magyar Képtár, Pécs.)
A belső rajzok *Diskay Lenke* és *Kolep Ilona* munkái.

A MŰMELLÉKLETEN:

Bizse János: Balatoni halászok
Soltra Elemér: Badacsony
Kass János: Váci út
Lantos Ferenc: Mecseknádasd
(Foto: *Sarkadiné Hárs Éva*)

Keresztury Dezső

Kelenvölgy-Kereszthegy

REGGEL

Tejes ködben úszó
kék szigetek a hegyek.
Völgyek hideg árnyán
aranyfüst-hajnal remeg.

Véghetetlen parton
csap fel a köd s elsimul.
Friss széna gyűrődik
fejem alá vánkosul.

Ó, megújult szépség,
gyümölcshozó nyári ág!
Ontja édességét
az álmát vedlő világ.

TÁJKÉP

A hegykaréj tömör vonulatát
kék párává oldja a délibáb;
könnyű szinek, lankák lágy vonalán,
a valóság tündöklő látszatán
sejlik csak, mily vad, mily vak birkózás van
fény, hő, növés-hullás forgatagában.
A mozdulatlan tájon csend lebeg,
lassan sürűsödnek a fellegek,
alattuk zöld rétek, feljebb az őszi-
barack, az új sztár mindjobban legyőzi
a szőlőt; utcák, sok tarka tető,
a köves lanka úgy lebeg elő,
mint hűvös álom. A nap rálehel
egy felhőnyíláson: kész akvarell.

ASSZONY CICÁVAL

Dorombol, elnyújtózik önfeledten
simogató kezed alatt cicád,
s úgy lapul hozzád, úgy hintáz öledben,
mint védett zúgba indázó virág.
Cserélnétek csak szerepet ti ketten,
más játék sorsát osztaná ki rád,
s fogócska után, jóllakva, betelten
nyalná korall nyelvével bajuszát.

RENDBONTÓ TÜCSÖK

Délben?! Micsoda rendbontás ez? Délben
cirpel az őszi bogár!
Egyedül szól, üveghangon, szerényen.
Körül lángol a nyár.
A néma ég roppant fénykupoláján
hangja még karcolást se vét;
oly nyomtalan, mint fűvön a messzeszállt árny,
s oly örök, mint a lét.
Ezüst hangja megint
idézi s oldja a kínt.
Játék, magány, szerelem, félelem?
Mi hajthatja így cirpelni velem?

VERŐFÉNY

A fehér ég lángoló magasából
láthatatlan nyílzápor, bombazápor
zúdul le hangtalan.
Hélios! Hélios!
Vad ereje zúg pusztítva-újítva,
a föld ölét termékenyűlni nyitja,
s a letepert világ fogan
vetélve-szülve, boldogan.

A lejtőkön mint egy-egy óriás hullám
kővé meredt tajtéka: házsorok.
A völgy mélyén a város tengere hánytorog.
A sugár égbe cikkáz s visszahull rám,
mint rebbenő sirály-csapat
szárnya, a fényes gondolat.
Ó, ember, mit pusztít-épít javadra
a szóba fogott szenvedély hatalma!
Orfeusz! Orfeusz!

A végtelenből áramló erők
okos szavadra varázsénekedre
barátaid lesznek; te nem remegve
megállsz a roppant pusztulás előtt,
s megformálva vagy örvényébe halva
sorsodba veszed a forgó időt.

A szívben, érben, idegben vadul
felcsap a láng és parázzsá csitul.
Vággyal újul a pillanat.
Eurüdiké! Eurüdiké!
A végtelen fény szenvedélye jár át:
vérrel éleszti az emlék varázsát;
a csend rianva meghasad,
s visszaadja az árnyakat.

ALKONYI POMPA

Lágy éggel kékarany derű
lebeg határtalan a tájra.
Gyülemlik lenn a keserű
füst, köd, korom nyirkos, hig árnya.

Rozsdabarnán ég a dió,
skarlátszín az őszibarackfa,
avarba fúl a domb, sivó
lázát hűs fénnyel borogatja.

Száll, örvénylik a hangtalan,
örök sóvárgás: béke, béke!
Rőt, hull a lomb: alatta van
a futó élet menedéke.

Micsoda pompa! Millió
sebből lobognak rubin lángok.
Jaj, nincsen abban semmi jó,
ha a világból vér szivárog.

KIGYÚLÓ CSILLAGOK

Fehéren fénylenek a forró éjben
a villanylámpák: eső lesz a héten.
Halmok, házak, utcák sötétbe halnak,
fény-por mutatja bolyát a zavarnak,
s fény-sorok szabott útjait a rendnek,
mit füst, korom kásás fátylai fednek.
A város dúlt polipja fuldokolva
vonaglik, felcsap, visszahull a porba,

s — foszforeszkálása a korhadásnak —
zöld, piros foltjai felizzva mállnak.
A tikkadt táj esőt kívánna inni,
kék csendjét tücskök ezüst hangja himzi.
Lenn emberek hars lángjai remegnek, —
fenn néma fénye a csillagseregnek.

ESTIKE

Csak egyszer érezd, ha már csend van, éj van,
hogyan önti ki illatát
az estike: ha széthull minden mértan
s millió fekete karát
gyémánt az önmagában pihenő fény,
hogyan nyitja az estike
ezer csillagkelyhét a meredő éj
ölén a hűs, kék semmibe,
mely álommá mossa a megszokott lét
látványát, hogy ontja tovább,
mit boszorkány ölén főz a sötétség:
illatos, részegítő tébolyát!

ESTI FOHÁSZKODÁS

Az évek mind fájóbban s egyre
mélyebben vágnak életembe,
aggódás, gond ekéje szántja:
barázda hasad s új barázda.
Színére fordul omló mélye,
mily értelemből és mivégre?
Ki tudja, sebe milyen jóra
fordul, míg megujúl az óra?
Minden nap elvetlek magamba:
kelj ki, sarjadj fel virradatra!

Csorba Győző versei

Már nem odázhatom

Folyton csak készülök: öt, tíz, tizenöt éve
méltó dícséreted rímekbe fogni végre.
Mert kérdését e test akárhogy tette fel,
bölcsebben mint te, nincs élő, ki ráfelelt.
De a nagy kuszaság, amelybe keveredtünk,
és a ledőlt határ kettőnk között, közöttünk
némává tette szám, s szégyelltem is talán:
dícséreteddel az enyém is mondanám.
Folyton csak készülök. — S most érzem: alakul már
ügyetlen nyelvemen a késő, tiszta zsoltár,
érzem, mert arcodon petyhüd gyengén a bőr,
s a bújó hervadás kárörvendőn kitör,
mert bársony tenyered megtöredezve érdes,
és kedved egyre fogy a játszi öleléshez,
mosolyod gyérül és sűrűdik bánatod,
mert, folt-nélkül-való, gyűlik gyalázatod,
s vennének áruló erők rajtad hatalmat. — —
— Már nem odázhatom hirdetni diadalmad.

Mi lesz?

A test nyelvét a testünk mindinkább megtanulja.
Köztünk a szó erőtlen s lassan fölösleges lesz. —
Fölér-e bármiféle fenkölt beszéd a kedves
kezével — főm lehajtva midőn hajamba túrja?

Szorongások, csapások — terelheted figyelmem —
csukott szád sarkain s a szemed színében élnek.
Ne szólj! — hiába volna; akkor se szólj, ha kérlek:
a nyelv dadogni tud csak e tiszta, ősi nyelven.

Ó, már előre borzaszt: mi lesz, ha majd a rémes
szót testünk mondja már és a másik érti is már,
s közben fecsegve, csalva ködöt ver a hamis száj
méltatlan gyöngeséggel e szép őszinteséghez?

Borsos József

A zsarnok

A telep alatt, a patak és a salakdomb közé szorult tenyérnyi réten gyerekek játszottak. A patakra hajló öreg fűzfa alól, melynek irdatlan hármas csúcsára olykor még a felhők is leszálltak tollászkodni, vinnyogó kiskutya és feketére szikkadt fiúcska nézte sóváran a puffogó, röpködő labdát.

— Tuskó, beállhatok már? — kunyerált síró, cérnahangon a gyerek. Pislogni is alig mert, hogy el ne szalassza az intést. Amikor arra gurult a labda, felkapta, készségesen odavitte Tuskónak és rimánkodva oldalra hajtotta fejét. De az ráripakodott:

— Kuss! Vigyázz inkább Pajtásra!

Ez a Tuskó a telepi bábaasszony egyszem fia volt, tömzsi gyerek, olyan mint egy fejreejtett gyurmababa. A tekintélye vetekedett a tanítóéval, sőt, még a csőszével is. Ő volt a legerősebb, tudta mozgatni a fülét, és ha akarta, csikorgott a térde. Ráadásul mindig kurtafarkú, kicsi kutyájával járt. Büszke is volt rá, megfelezte vele szilvásgombócát, és Pajtásnak hívta.

A kutya légycsapó fülét emelgetve nézett a fiúcskára, aki megsimogatta.

— Látod, milyen gazdád van?

Pajtás vakkantott, hogy érti, a kiállítás szerinte is igazságtalan, aztán elrohant, felriasztott egy madarat, majd visszatért és újra vakkantott:

— Úgy bizony!

Kicsit hallgatott, fejét a lábára hajtva még a szemét is lehunyta, aztán csendesen szűkölni kezdett.

A fiúcska csak nézte, nézte a játszókat, addig nézte, amíg pókháló nem ereszkedett a szeme elé. Gondolatai összekuszálódtak. Képzeletben felpattant, az imbolygó alakok közé rontott, megragadta Tuskó mellén az inget, aztán elkapta, megmarkolta a nyakát és öklözte, pofozta, a többiek meg éljeneztek. Izzadt kezével a füvet markolászta, majd mikor tisztult a feje, mást gondolt: felmászott a fára. Ha már nem játszhat, legalább páholyból nézi a mérkőzést.

Tuskó az ellenfél csapatából nemsokára még egy gyereket kiállított, s most már ketten mondogatták a fán:

— Hülye Tuskó, hülye Tuskó!

De a két csapat a réten se lát, se hall. Egyszer csak az egyik gyerek felordít, féllábon ugrál, aztán leül. A képe sápadt. Nagylábujján fityeg a leszakadt köröm. A vér láttán kissé megdöbbennek, csomóba verődve tanakodnak, majd kapust váltanak és folytatják a küzdelmet.

A tanító fia, aki szeplős és vékony, mint a mogyorópálca, egy összecsapásnál ráeszmél, hogy az apja otthon várja a borotvapengét. Az ijedtségtől összeszorítja combját, meggörnyed, de feléje száll a labda és — nem lehet elmenni.

Pajtás időnként a játszók közé szalad, aztán visszakullog, forgolódik, helyhészkedik, hol a rohangálókat figyeli, hol a fán az egyre hangosabb lázadókat és — vinnyog.

A réten most már semmi más nem létezik, csak a játék. Az átforrósodott levegő a nap irányában elkezd rizsegni. A gyerekeknek már nincs is testük, csak megrészegült szárnyas lelkük. Ekkor valahonnan fátyolos hang kérdezi:

— Hol a labda?

— Ni, ni, hol a labda?

Káprázó szemüket dörgölik, hátratúrják csapzott hajukat és csodálkozva térnek észhez.

— Csakugyan, hol van a labda?

Sokan a fűhöz nyomkodják homlokukat, de már az is forró. Pihenni azonban nem lehet, mert Pajtás előbújik a patak bozótjából és szájában hozza a labdát.

És újra csattognak a meztelen bokák.

— Hülye Tuskó, hülye Tuskó! — hangzik a fáról.

— Vauuu, vauuu! — mondja Pajtás is egyre. A jelre felfigyel a bokor alatt neszező mezei pocok,fészkén a madár, csak a gyerekek nem törődnek vele.

A nap mintha szétfröccsent volna, vörösen égtek az arcok, lángoltak a bokrok, az öreg fűzfa is izzott, a levelek aranyfényt szikráztak és egyszerre csak elkezdett a rét is hullámzani.

Egy nyakigláb gyerek magasba csapta karját, tántorogva forgott néhányat maga körül, mint a fáradt búgócsiga, aztán összeroskadt.

Erre Tuskó kiadta a jelszót:

— Hajrá, fel a fára!

Egy vonakodó gyereket hátbavágott, magához füttyentette Pajtást, nyakába illesztette a szíjat, másik végét az övébe fűzte, és mászott maga is. Mivel a szíj nem volt elég hosszú, csak az első elágazásig ért, zsineggel megtoldotta.

A gyerekek úgy megülték a fát, mint a pihenő csókák. De Tuskó pillanatnyi nyugtot se hagyott nekik.

— Nótát! — parancsolt rájuk. El is kezdte buta fahangján, hogy „nem lehet a magyarokkal, nem lehet a magyarokkal kikukoricázni."

A többiek immel-ámmal énekeltek, dörmögtek, a két kiállított pedig a messzenyúló, biztonságos fészekből állandóan közbekiabálta:

— Le vele, le vele!

Pajtás alulról nézte őket, szűkölt, kaparászta a fa redves kérgét, egyszer-kétszer ugrani is próbált, de hiába, messze volt az elágazás. No meg aztán onnan is hova ment volna tovább? A hívó szóra mégis felvinnyogott, és újra-újra nekirugaszkodott a fa törzsének, de mindannyiszor visszaesett. Föntről kórusban biztatták.

— Gyere Pajtás, gyere!

— Tud is ez?! —csipogta a cérnahangú. — Mit tud ez? Olyan buta, mint a meleg.

— Mint a gazdája — toldotta meg a másik kitiltott.

Akik mellettük ültek, a tenyerük mögül vihogtak és pisszegtek. Tuskó az öklét rázta feléjük. Egy puhán hintázó, alsóbb ágról csúfolódó hang röppent fel.

— Egyszer láttam egy farkaskutyát, amelyik vadnyúllal a szájában átugrotta a háromméteres kerítést.

— Jó, de az farkaskutya volt, ez meg egy vakarcs.

Most már mindenünnen kuncogtak és kaján megjegyzéseket csúzliztak Tuskó felé.

— Lerázlak benneteket, mint a vadkörtét! — mordult rájuk ingó trónjáról a zsarnok.

— Próbáld meg, de a kutyád akkor se tud feljönni.

— Hát vegyétek tudomásul, hogy Pajtás is leszedett már néhány macskát a fáról, és ha akarnám, most is feljönne, de nem akarom.

— Hiszi a pici!

Erre kitört a nevetés.

— Pajtás gyere! — szólt le Tuskó. A hangja nyugalmat mímelt, de a füle már égett.

Pajtás fejét meg-megbiccentve szűkölt és hátsó lábával szórta a földet.

— Tisztelt nagyérdemű közönség — kiáltotta egy gúnyos hang. — Következő számunk: hogyan mászik fel a fára a medveölő kutya.

A fa rázkódott a röhögéstől. Mindenki ismerte a mesét, amikor farkasok és medvék támadták meg Tuskót.

A dühös gyerek tekert egyet a zsinegen. A rántástól a lába megcsúszott, a könyöke felhorzsolódott. Most nem akarta, mégis csikorgott a térde.

— Gyere Pajtás, utoljára mondom gyere, mert megbánod!

A kutya tanácstalanul állt, még a farka se mozgott, csupán fínom orra remegett a várakozás és figyelés izgalmában. Tuskó újabb csuklótekeréssel rövidített a pórázon. Pajtás érezte a veszélyt, teljes erőből hátrafelé ugrott. Megrántotta a gyereket. Az ijedten kapott biztosabb támaszték után. A düh elöntötte az agyát. Bal kezével ölelte az ágat, jobbjában fogta a zsineget és nagyot kiáltott.

— Gyertek, húzzuk fel!

A lombot zúzva jött a segítség. Apró, gyerekmarok fogásokkal kurtították a zsineget. Pajtás első két lába alól levált a talaj. Vinnyogni már nem tudott, csak mintha valamit akart volna mondani, halk, nyögő hangot hallatott és lábával habarta a levegőt. Mikor a hátsó lába alól is elveszett a támaszték, araszolt, mint a vízbepottyant hernyó. Szájaszélén kibuggyant a habos nyál, szemében a szelíd könyörgés összemosódott az utolsó harapás csontot kereső dühével.

Tuskó lenézett rá és a keze hirtelen elzsibbadt. Aztán a bizsergő bénaság átterjedt a lábába is, majd a szívét kezdte morzsolgatni. Könnyeivel együtt buggyant ki belőle a nyögés.

— Pajtás!

A többiek megrettenve kushadtak össze.

Az ág rengve himbálta a súlyos terhet.

Az ijedt csendben most tisztán hallatszott, ahogy a megrepedt kéreg alól kiszabadul a reccsenés.

Simon Emil versei

Lélekzet

Havas utak, rozsdás vasak felett,
lehajló lámpák törzsén széthasadva
jár a szél. Sikoltják megszedett
jég-ágak, merengve szebb napokra.
Kerítés dől, vonat vihara nyomja,
láncos autók fényes szeme les.
Verebek szállnak belet-járt magokra,
csapkodnak, mint visszhang verte nesz.
Hajtja a víz az üveges jeget,
vastag táblákban elúszik a tél.
Fények sunyítnak — meztelen sereg —
felhő akad, mint komp, ha partra ér.
Kendős lányok bujkálnak a ködben,
csapott tetőkről szemcsés dér csúszik.
Csillagoknak tűz-szikrája röppen,
elsütni az orkán ágyúit.
Embernyi öl-fák fekszenek meredten,
a súlyos szén lapátokon henyél.

Ha megvakulnál most, ebben a percben,
tudnod kell, hogy mennyit vesztenél.

Lakodalom

Széles öregek, soktudó szüzek
ringanak a lócán. A cigány
cimbalmozik, hogy táncol az üveg,
mint a szél, vendégek kocsiján.

Füstök, gőzök, az égő test szaga,
kapkodó lábak, átfogott csipők . . .
Mintha már egy éve tartana,
úgy nem mérik, s verik az időt.

Szobában, a megvetett nagy ágyon,
kíváncsi újjal tapogat a fény.
Szomszédokig zeng a dinom-dánom,

izes az éj, mint megrakott lepény.
— Kint, a kelő nap húz roskadt hidat:
testet apasztó hétköznap virrad.

Kertben

Madár beszédből, kaptár énekéből,
dalt fonok én, mint hajad fonod.
Virágok karolnak, mint fehér öv,
irigyeljenek az asszonyok.

Játszik a fa, könnyű rebbenéssel,
felbocsájtja lepkéit eléd.
Jössz már elém közelgő madárként,
melyet pontnak hord a messzeség.

Érlelj meg, mint fények a gyümölcsöt,
őrizz engem, kedvvel gyarapíts!
Most ölelj, a nyár sétál a kertben,
lépte alatt roppan a kavics.

Tóth Endre versei

Koratavasz

Dél felől meleg, könnyű szél támad
és nyomában a téli hóvizek
gyorsan apadnak. A puszta fának

száraz kérge már nedvesedni kezd
s rajta maholnap sok új rügy pattan.
A rét gőzölög, párásan liheg,

jégtáblák úsznak a kék patakban,
harsányan zöldell a búzavetés.
A domb lejtőjén, mélyen alattam

szöllőnyitásra készülnek és
dalolva jönnek az izmos, barna
férfiak. — Üde s hamvas az egész

táj, mint fiatal szűzleány ajka.
Mint e természet, szívem is erős
most és erejét kiáltja dalba,

s hiszi, hogy minden pusztulást legyőz.

Egy huszonnyolcéves Matuzsálemhez

Még nem is vagy harmincéves
s hasonlítsz a dédszülédhez.
Képed fonnyadt, lelked fanyar.
Matusálem lettél hamar.

Lásd, az én hajam bár deres:
szívem lázad s újat keres —
s a lányoknak visszaintek.
Te csak dörmögsz: minden mindegy.

Ajánlom: növessz szakállat,
illik az egy vén szamárnak.
Hogyha látsz szép futó felhőt,
nyisd ki gyorsan az esernyőd!

Így lesz a tűz — hideg hamu,
a szenvedély — langy mélabú,
így lesz életében hulla,
aki magát elárulja.

Beney Zsuzsa

Balatoni elégia

Ti kék hegyek, ti lágyhajlású ívek
s mind között legnagyobb, befejezetlen,
képzelt kupoládal, oldalaid
valósága jelölte büszke csúcsod
magasában, alkonyi Badacsony,
s te meleg-arany napfény, a vízen
suhanó pille-fény, pille-idő,
ím újra búcsúzom: az elmúló nyár
szelíd fényében ingó gesztenyék,
ti kék hegyek, te kéken tükröző tó
eltávolodtok újra a vonatfütty
felhők közé kanyargó hangjain.

Távolodtok, és lassan száll a nyár is.
De őrzi még e párás alkonyat,
e dombok koszorúzta lágy vidék, mely
érő gyümölcsként kristályos cukorrá
építi zárt lényében a napot.
Ó, zárt vidék! Lassan a régi vágyak
énbennem is már nyárvégi gyümölcsként
teljesednek. E csipkés levegő-ég,
e szelíd víztükör felelgető
hullámai már lassanként betöltik
mély csöndjükkel múló időmet is.
Amíg egyszer egy más alkony sötétebb
mélyén majd meghallom hangját a csengő
ezüst szőlőfürtök és sárguló fák
és csillagfényű esték énekének.

Kautzky László

Őrmester úr

Kiüríteni a laktanyát! És ők kiürítették. A raktárban dohány, só bőr. A raktár is üres. A betonpadlón, mint csontvázak, ütődnek össze a léptek. Félni kell.

Hason másznak az udvaron át az éjszakába. Csobban a sötétség, csúszósan csobban. Mocsár-éjszaka, a hátak, a vállak rendje hullám-vonal. Korommal égetett vonal a bizonytalan uton.

Fordulnak, mint kígyó a kardfüvek között nesztelenül, megmeredten. A hátak szigetét látja mindenki, az előttelépőt. Nincs más bizonyosság.

Kapaszkodnak, a lélegzet gőz körülöttük, és keveredik az éjszaka párájával. A sapka alól a félelem vize, a halál vize csillog. Később jég az arcuk és menetelnek.

Nem ismerik a várost. Valahol menetelnek. Mocsárban. Tolják a derekukat; nem csak az ólom húzza, nem csak a fütyülő másodpercek. Mert a harc hangjai kísérik őket: a darázszümmögés, a robbanó-dobogás, a füst utáni kiáltó csend, a vér szökkenő kútjaival. Hallják. Van. Az ellenség lélegzete csiklandozza a bőrüket.

Menetelnek valahova az ellenség figyelmének a csapdái között, mint a vak rabok. Mert vakok mindannyian.

Az ostromgyűrű. Erre nem gondolnak, csak a kettős sor rendjére gondolnak.

Kiürítették a laktanyát.

Nincs előre és nincs hátra. A város is elhagyta őket. A halál idegen. Megváltoztatja a köveket, az utcák anya-arcát, a terek gömbölyű kalácsait.

Mégis elérnek a házhoz. Alattuk a pályaudvar. A sínek, mint a veszett kutyák fogai, csattognak a hó alatt. A vagonok acéltömbök és ordítanak. Nem lehet odanézni.

A bakkancsszögek a lépcsőházi köveken végtelen bánatról sírnak ismerős dalt. Hallani kell, mert koporsó ez a ház, régen-gyalult koporsó és őket várja.

Hajnalig ülnek a padlón. Parketta padló. A sarokban gyerekágy, zsinóron kaucsukbaba. És a baba nevet. Játszik a baba, ha már vele nem játszanak.

Simon az ujjával meglöki a babát. Egy bukfenc, azután a baba egyedül játszik tovább. Kicsit ringatózik még, mintha hintában ülne.

— Csend. — mondja az egyik fiú. Az arca vad, üt az arca. Simon nem ismeri és mosolyog.

Aludni kell, de senki se alszik. A lakók összegöngyölték a szőnyegeket, és akinek szőnyeg jut, már boldog is. Lökdösődtek a szőnyegért. A hadnagy sziszeg-

ve parancsolgatott a folyosón, mintha az ellenség a fülén ülne. Valójában nem tudják, hol az ellenség.

Simon a németekre gondol.

Később biztosan tudják, hogy átsétáltak az orosz vonalon. Cinkosan büszkék és könnyebb ülni, amíg történik valami. Például világos lesz.

Simon, Tóbiás Pétert ismeri. Péter művészettörténész. Van Gogh, mondja, megőrült. Levágta a fülét beretvával, borítékba tette, s elküldte egy lánynak. Előbb megmosta szépen, mert a lány a bordélyházban élt, s nem akarta megbántani. Simon a levágott fülre gondol. Van Gogh, Gauguin, Cézanne. Ismételgeti, tanulja. Egyiket se hallotta még. De valójában a levágott fülre emlékezik csak.

A laktanyában lekvárt kaptak és kenyeret. Nézi a feketehéjú kenyeret, de nyála sincs, éhsége sincs. Int a vadarcú fiúnak és odaadja neki. Az arc hirtelen a nevetés gödrébe esik. Rossz nézni. Elfordul.

Jobb, ha a gyomor üres. Egészen. Kisebb a láz. Egy öreg orvostól hallotta. Millió könyv volt a szobájában, kismillió. Mindenféle nyelven. Simon kevés könyvet olvasott, de most, amint várta a hajnalt, csak a könyvekre tudott gondolni.

A hajnal is megérkezett, hűvösen, mint a beretva éle. Az apját nem ismerte Simon, de a beretváját néki adta az anyja, mielőtt meghalt. Fanyelű beretva, ott őrzi a zubbonyzsebben.

Egyenként futnak át az uton. A hadnagy reszkető hangon számol. Egy,kettő, három. Simon a tizennyolcadik. Gurul ő is lefele a füves-havas oldalon. Nem bánja, hogyan gurul. A falu határán volt egy ilyen domb, s vasárnap délután ott játszottak. S a legszebb játék ez a gurulás volt. A föld az éggel összekeveredik, mint az álomban. Hajrá.

Az oroszok természetesen lőnek. Mindenfelől, és a város egyszerre megismeri őket és ők a várost. A vagon derekán a kedves három betű: MÁV, mintha haza érkezne az ember. Olyasféle, mint a „jó reggelt". Simon felugrik a legközelebbi kocsi lépcsőjén. A padokon a fény egyenes derékkal ül. Utazik a fény. Talán a Balatonra, mert Simon mindig a Balatonra vágyakozott.

Felfelé nehezebb futni. Simon szórja kifelé a zsebéből az ólomgolyókat. Nem kell semminek. A fele is elég. És mint a könnyű labda pattog, versenyt az aknák cifraélű szilánkjaival.

Másnap ő nézi a sineket. Hasal egy ablakban. Földszintes villa, ahová elértek, a pályaudvar tulsó felén. Az alagsor egész a föld alatt van, és Simon látja, hogy osonnak a prémsapkás harcosok a sinek között. A szomszéd ablakból németek lőnek, Göringgel. Két katona lő, kettő hasal a földön és figyel. A háta mögé is figyel, és a feszülő nyugalomtól Simon elsápad.

Délután megismerik az őrmestert. Belép az alagsori szobába és kéri a jelentést. Simon a szemét nézi és összerezzen. Egyszerre mind a tíz arcot látja a két szem. Simon zsebében a beretvát is látja. Odakap a zubbonya zsebéhez, önkénytelenül.

— Ne vakarózzon. Marha.

— Kérem — mondja Tóbiás Péter — mi nem ettünk meleg ételt hetek óta.

— Marha — mondja az őrmester.

Géppisztolya van, s nem engedi el, egy pillanatra sem. A kezébe nőtt a fegyver.. Hajlottan áll, szinte köröz felettük, mint az éhes keselyű.

Három napig ő parancsol. Az őrmester. Rend van. Tíz ember pihenő, tíz ember az ablakban.

Az első nap Simon találkozik az igazgató úrral a folyosón. Az igazgató úr vékony ember zöld vadászkabátban.

— Nincs víz — mondja és a feleségem terhes.

— Hozok én — mondja Simon.

A kút húsz méterre van, az utcasarkon. Olyasféle falusi kút, húzós füle van, Simon látta az ablakból. Két bajtárs is fekszik nem messze a kúttól. Nem kelnek fel többet. Vizet akartak inni.

Simon megemeli a kannát. Alumínium kanna.

Az őrmester üvölt a folyosó végén.

— Dögöljenek meg. Háború van.

Simon leteszi a kannát, odalép az őrmesterhez és a szemébe tekint. Először, amióta közöttük van.

Csodálatos szoba az, ahonnét lőnek. Körös-körül a magas polcokon könyv, tízmillió könyv. Meg ménkű-vastag tölgyfaasztal, semmi egyéb. Simon nekitámasztja a puskát a téglarakásnak, mert ablak régen nincs már, széjjellőtték, és kotorász a könyvek között. Könyékig belenyúl, mint jó, hűvös, folyóvízbe. Betyársok könyv, idegen nyelveken is. És mivel ő is tud valamit, ismételgeti a csodálatos idegen neveket: Van Gogh, Gauguin, Cézanne. Tudja még. Félig magyarosan mondogatja, félig Tóbiás Péter után, idegenül. Leírta a három nevet Péter, hogy csodálkozzon az idegen nyelveken.

A harmadik nap ültek az alagsori szobában, öten. Öt ember pihenő, öt ember a téglarakás mögött. Több senki. Meg az őrmester. Fél óra és ők váltanak.

Odafent nincs akkora zaj. A Göring nem szól. A németek éjjel eltüntek. Elébb az ingükből kicsipkedték a tetüket. Három német élt az isten tudja menynyiből. Kettő ült az ágy szélén és szedegette a tetveket. A harmadik állt az ajtó mögött, revolverrel. Még a lélegzetük is csendes volt. Simon elsápadt.

Tóbiás Péter felemeli a kannát. Alumínium kanna. Tíz krumpli van a zsebé-' ben. A vadarcunak lisztje volt és odaadta, hogy főzzenek valamit.

— Víz kell — mondja Péter — Mi nem ettünk meleg ételt hetek óta.

Fehér-sárga az arca Péternek és vékonyka, akárcsak az igazgató úr.

— Kuss! — üvölt az őrmester.

Simon feláll. A köpenye zsebében van a beretva.

Péter szorongatja a kannát.

— Hozok én. — mondja Simon és a hang a gyomrából jön, vagy még mélyebbről.

Az őrmester hátulról belerúg. Simon markában egyszerre csak ott villog a beretvat. A kinyitottélű beretva.

Az ajtóban áll a nagyságos asszony. És sikolt. A hasa megtölti az ajtót. Azután ellesik. És sikolt.

— Vizet! — sikoltja.

— Csürhe! Kifelé! — tombol az őrmester. Löki őket a sikoltó asszonyon keresztül.

Az akna a kerítés szélinél robban. Tóbiás Péter fut elől és a gyomra kifordul a testéből. A vér gőzöl, meleg a vér a téli fagyon.

Odakint is éjszaka van és egész csendesség.

Simon fekszik a szalmán az alagsori szobában. A ballába dagad, akkorára mint egy egész hegy. Érzi. A gyomra üres. Ilyenkor jó.

Az őrmester tartja Simon fejét.

— Nem tudlak vinni. — mondja.

— Meneküljön. — mondja Simon.

— Egyedül vagyunk, ketten. Nem hagylak. — mondja az őrmester.

Simon az anyja tenyerében érzi a fejét. Talán láza sincsen. Mitől is lenne láza?

Mesél.

— Tudja, éltek nagy festők is. Van Gogh, Gauguin, Cézanne. Az egyik megőrült és levágta a fülét beretvával. Könyvet is írtak róla. Ha elmegyünk innen, elolvasom.

Simon nézi az őrmester arcát és nem ismeri. A két szeme nem látja őt valahová messzire lát.

— Tudod, mesél az őrmester — neked elmondom, úgy is mindegy. Elvittek a frontra, negyvenkettőben. Muszáj volt menni, én is mentem. Két gyereket hagytam itt, meg az asszonyt. Jövök haza szabadságra két hétre. A Don kanyarból. A házat eltalálta egy bomba. Saját házam volt Vecsésen. Mind a hárman valóságosan elégtek. Nyomuk se maradt. Visszamentem azonnal, mert nem akartam többet élni. Gyilkoltam én mindenkit. Zsidót, oroszt, civilt, katonát. Jól tudtam gyilkolni. Dögöljön meg az egész világ, ha ilyen rohadt. De hiába gyilkoltam, nem lett jobb. Látom őket, mind a hármat látom.

Simon most már tudta, mit lát az őrmester. És nem szólhatott semmit.

Később az őrmester elment a kannával, vizért. Pedig senki se kérte.

És Simon nem látta soha többet az őrmestert.

Solymos Ida

Bemutatkozás, magyarázattal

I

Te nem tudod, ki voltam azelőtt
s nem tudhatod, milyen.
Én is csak sejtem. Nagyra nőtt
bennem a türelem,
megtudni, dolgom hol lehet
s hívnak-e bárhova,
ahol a falak melegek
s az ember nem okvetlen ostoba.

Ki most előtted áll,
csontjáig lecsupaszított.
Szemében szálka, — nem is egy —
tart egész gerendázatot!
Tudnivaló: gyakran felejt
valami fontosat.

Véd egy maroknyi végtelent
s álmában önnön lelke lesz
a legokosabb.

II

Ne várjak semmire, csak éljek,
ahogy a bogár is él,
míg kioltják a nagy törvények:
egy Talp vagy egy Tenyér?
A szív hulláma meg-megéled,
mondatokat cserél,
elkap még hangokat, zenéket:
ne hordja szét a szél —

Ige akartam lenni valaha.
Mikor leszek kenyér?

Ténagy Sándor versei

Tápláló nyugtalanság

Borzasodik a délután,
kigyúlnak lassan a fénybetűk,
zúzmarát sírnak az aszfaltra
a forgolódó téli fák.

Piros nyelvével megnyalta
arcomat a szomorúság;
kávészagú versektől
még nem gyógyul meg a világ.

Baktatok, fekete pásztor,
nincs csaholó pulikutyám,
terelem, fekete pásztor,
az elszabadult körútat.

Hajt és táplál a nyugtalanság,
huszonkét évvel dicsekszem —
és huszonkét évem szégyellem
ha majd estére lefekszem,

mert nincs mögöttem ellenérték,
a mérleg szárnya félrebillen,
nincs, mivel életemet mérnék,
eldobhatnak, mint konzervdobozt.

Félholtan fordulnak ki számon
a szavak: súlyosodik a csönd,
újszülött tüzek csapata ébred
bennem, bújkálva dühöng.

... Borzasodik a délután,
lassan estébe szédül;
amerre megyek fék csikordul;
harcot visel a gond vitézül.

Ősz és zene

Füttyel csipkézi a csöndet a dombon
egy nyurga legény, és tele tüdővel
próbálom én is a dalt, de csak
úgy magamban, szemérmesen ízlelve
a hangok bugyogó erjedését. Most
ősz van, köszöntenem kéne a víg
szüretre-menőket s belekóstolni a lányok
fürtös mosolyába — de félrehúzódom,
nem jön számra a szó, csak zenét
érzek, titkos hangjegyek pöttyözik
szívemet. Ősz van s csak zene van;
s hangokká alakulva én is, futok
ugrálva a nyurga legény pilléző
füttye után, és violinkulccsá görbül
bennem a vágy teutánad,
ki szertelen életemnek
bolondos karmestere lettél.

Lovász Pál

Mecseki csalogány

Késő tavaszi este volt,
a hegy horpadt háromszögén
aranygömb egyensúlyozott;
a zárt csönd ajtócskát nyitott,
s bokor-mélyből, ezüst rácsok mögül
az első hang kiszállt:
— tjí . . .
A hang dallammá szélesült:
— tjíű-tjíű, tjíű-tjíű . . .
magasba ívelt, visszahullt,
s új változattá színesült:
— tyí-tyí, tyí-tyí, üí-üí-üí,
csiű-csiű-csiű . . .
Elnémult, percig hallgatott
s máris szárnyalt új hangsora:
— tyijí-tyijí, tyijí-tyijí . . .
Elhalt, sajnáltam. Mégse . . . nem:
csak megint váltott, hirtelen
trillába fogott, pergetett
kristályfényű hanggyöngyöket . . .

Áradt a zengés eleme,
sodort, vitt rejtett ereje,
le-föl-le-föl lengett velem,
úgy szállt, hogy szép, még szebb legyen,
más-más halk, ékes fordulat
friss futamnak nyitott utat...
S kétely szakadt rám: hol lehet
a hang forrása? Ág felett
hitvány madártest, kis torok
lapul csupán, s csöpp fej forog,
s ez ujjnyi hús-csont szerkezet
ily szépet, gyönyört hogy teremt?
S csipetnyi lágy toll, szárny között
hol rejlik, honnan költözött
a dal-sugallat így ide?
S mily érzés, vágy, kinek hite
ég benne? S nem jelkép csak a
lomb láthatatlan madara?

Új hang fogant, folyt, tündökölt
s szállt földi értelem fölött.
Varázs fogott. Kéklő sötét
ölelt, s a hang bűvös körét
tágulni véltem végtelen
hullámzó dallamíveken...
S a lent-fent-egyvilág honát
elválasztó konok homályt
átjárta, ím, mégiscsak a
kis csőr lazító árama:
a hanghoz oldó fény tapadt
s bontva-kötődve: agyamat,
madárszívet, részt, atomot
ég folyama felé sodort.
S láttam-csodáltam (mint akit
testté lett látomás vakít),
hogy száll-kel űri utakon
a hangteremtő hatalom,
s a sejt neszét, vihar zaját,
széthulló csillag robaját,
halál, születés szavait,
a lét szűz moccanásait
örök akkordban zengi a
győztes világharmónia...

A csalogány elhallgatott.
Madár-emberszív ütemét
tovább adták a csillagok.

A hegy arany háromszögén
árnyék rajzolgatott

Mészöly Miklós

Az atléta halála

Regény-részlet

Ozolin, a rekorder:
„Gyorsabban, magasabbra, távolabbra."

Tulajdonképpen az Állami Sportkiadó kért meg rá, hogy valami emlékezésfélét szerkesszek az életéről, ne hosszút és főképp ne túlságosan szakszerűt. A szakszerű szempontokat, mondták, csak nyugodtan bizzam rájuk, az úgyis nagyon ingoványos terület. Kényes. Becsvágyak és sértődések, egyleti és személyes féltékenykedések arénája. Tőlem valami mást várnak. Értésemre adták, hogy legszívesebben olyasféle alcímmel látnák el a könyvemet, mint például: *Lírai emlékezés egy versenyen kívüli atlétára* — vagy valami hasonló. Aki sosem írt, csak élt, azt könnyen megtéveszthetik az ilyen kikötések: azt hiheti, hogy ami az ujjbegyében, az mindjárt a papíron is. Én nem áltatom magam. Lassan nyolcadik hete, hogy megtaláltuk a holttestét a vlegyászai Égettkővölgyében. Üszkös fenyőrönkök között bukott arcra s kora délelőttől késő estig tűzte a nap a tarkóját. A nagy, hegyi vöröshangyák fűzérben telepedtek be a trikója alá, mint valami titokzatos tetoválás varrat-csíkjai. Ugyanaz a fekete-vörös futócipő volt rajta akkor is, mint a nyárvégi prágai versenyen. Ezek tények. De tudom, hogy ettől a papír még nem lesz engedelmesebb. Sőt, mintha még ellenállóbb lenne és gyanakvóbb.

Komolyan hiszem, hogy csak az tud igazán tárgyilagos lenni, akinek minden oka megvan rá, hogy elfogult is legyen. Az igazi megértésben mindig van egy csöpp gyengeség is. Az ilyesmi persze manapság nem hangzik jól, veszélyes okoskodásnak ítélik, de a nők tudják, hogy nem így van. Másképp van. Egy mindenesetre biztos: ez még nem az a könyv, amit írni szeretnék róla. Tétova adatgyűjtés inkább, hogy végre megismerjem azt, akivel tíz évig együtt éltem; a férfit, a kamaszt, a gyereket — mindet együtt. A férfiak sose szakadnak el véglegesen ettől vagy attól az életkoruktól. Úgy viszik magukkal mindet, mintha valami okból, folyton, valamennyire szükségük volna. De az is lehet, hogy nekünk van szükségünk rá. Én csak azt tudom, hogy ha újra születhetnék, őt akarnám fiamnak. Talán mint anya, nagyobb alázattal tudnám elviselni, hogy él valaki mellettem, akit mindennél jobban szeretek, de aki ugyanakkor se mellettem, se más mellett nem él igazán. Pedig az alázat belőlem se hiányzott, a szeretőből . . .

Mikor ráakadtunk a Vlegyászán, a kékzománcos stopperóra is nála volt. Nekem jutott a feladat, hogy szétfeszítsem az ujjait és magamhoz vegyem. Emlékszem, beleizzadtam, mire sikerült. S mikor kigurult a kezéből, olyan iszonyat fogott el, hogy percekig nem tudtam fölnyitni a szemem. Végül Luka bácsi, a kabanás hajolt oda mellém s fölhúzott a földről. De közben a tenyerét is odatartotta a kezem alá, számítva rá, hogy visszaejtem a különös, színeshasú órát. Nem ejtettem vissza. Mereven néztem és arra gondoltam, hogy mikor arcra bukott vele, megnyomódhatott az indítógombja, mert a mutatók nullán álltak. Igy még csak találgatni se tudtuk, hogy azokban az utolsó percekben milyen távolságot futott. Bálint bárhol tréningezett, salakon vagy a terepen kint, sose mulasztotta el ellenőrizni az időt; én meg annyira ismertem már az időhosszokat, amiket egy-egy távolságra kiszabott magának, hogy pusztán abból is tudtam volna következtetni. De nullán álltak a mutatók.

Mindez alig két-három héttel azután történt, hogy Prágából hazaértünk. Ez a prágai verseny volt az utolsó, amin résztvett: de már ezen is csak félig. Az elődöntőkben még a tőle megszokott könnyedséggel hagyta maga mögött az ellenfeleit, aztán váratlanul mégsem állt starthoz a döntőben. Hiába könyörögtünk, hiába fenyegették fegyelmivel, nem használt. Megmakacsolta magát s minél jobban próbálták rábeszélni, annál szelídebben tért ki. Ezt én már ismertem. Ez volt a jele, hogy végérvényesen döntött. Csöndben félrehúzódott az öltöző egyik sarkába s nagy figyelemmel nézte az egyik fiatal sprinterünk gimnasztikázását. Bartosi ugyanazokat a mozdulatokat csinálta, amiket ő szokott öltözés és vetkőzés közben. Semmi különös nem volt ebben a gyakorlatban: behajlított térdét lazán felhúzta a melléig, egy kicsit rá is hajolt, majd ruganyosan előre lendítette a lábát és erőteljesen kilélegzett. Akár le-, akár fölhúzta a tréningnadrágját, ez a mozdulat természetesen illeszkedett bele az öltözködés műveletébe.

Észrevettem, hogy míg nézi Bartosit, kis mosoly ráncolódik a szája köré. A fiú szintén észrevette, hogy figyelik; zavarba jött s amennyire a barnára sült arcán látni lehetett, azt hiszem elpirult. De egyikük se szólt semmit.

A fiú egyébként még otthon kerülgetni kezdte Bálintot, még a tavaszi alapozó tréningek idején. Hogy miről beszéltek, nem tudom. Én éppen a nagytribün déli lejárójánál ültem, volt ott egy szélárnyékos, félkörös betonpad, azt nagyon szerettem. Nem volt előkelő hely, de a kilátás mégis onnét volt a legizgalmasabb. Biztos a rézsutos látószög tette. Minden mozgás hirtelen átmenettel gyorsult és lassult, a diszkosz meg a gerely kiszálltak valahová a Hatytyú-telep bérházai fölé. A fiúk egyszerre robbantak elő a padsorok rács-hátteréből és a fordulóban megint ponttá zsugorodtak. Bálint piros trikója akkora lett, mint egy átvérzett kis tapasz a stadion óriási, ovális testén. Úgy taposták ezt a testet minden nap, mint a gyerek az anyja hasát, mikor rájön, hogy tud állni meg lépni. Nem hiszem, hogy még egyszer ki tudnék menni a tréningekre ezután, — de akkor majdnem boldog voltam. Azt hittem, megtörik a jég. Homályosan olyasmit reméltem, hogy ennek a fiatal fiúnak a bizalma valahogy új helyzetet teremt. És Bálint önkínzó feszültsége is feloldódik. Nem tudom, miért reméltem ezt — reméltem.

A magasugrók pihenőpadjánál hasaltak le a fűbe, egymással szemben, s ahogy ott feküdtek, olyan biztató volt az egész. El tudtam képzelni, hogy a fiú ott ül mellettem a középtribün alatt, az öltöző bejárónál, azon a kis füves ma-

jomszigeten, ahol a rendezők szoktak idegeskedni meg kivételesen a közelebbi hozzátartozók; s mikor Bálinték elindulnak a start felé, Bartosi halkan azt súgja nekem: „Bállintnak van igaza, akárhogy csinálják is mások." Mindezt el tudtam képzelni akkor. Nem egyszer láttam — még kisebb hazai versenyeken is —, hogy egyesek félrevonulnak a start előtt egy félórával, susmorognak az edzőjükkel és benyalnak valami port. De megtörtént az is, hogy az öltöző-vécében hallottam az injekciós fiola jellegzetes pukkanását. Üres fiolát azonban még véletlenül se találtam, csupán egy kupakot egyszer, a vécé-kagylóban. Azon viszont nincs márka-jelzés. Mindenki őrizte a titkát.

Talán egy negyedórát beszélgethettek, mikor Bangó, a nyolcszázas válogatott egyszerre lekanyarodott a salakról, átugrotta az útjába eső magasugró lécet és hátulról odatoppant melléjük. Pár pillanat múlva a fiú föltápászkodott a földről és elindult Bangó nyomában, vissza a salakra. Folytatták a tréninget. Bangó úgy sprinteltette maga előtt a fiút, ahogy a műagarat szokták: mindig annyi előnnyel, hogy éppen utól lehessen érni.

Később faggattam Bálintot, hogy mit beszélt a fiúval meg Bangóval, — de elég kelletlenül válaszolt. Különben is mindig elkomorodott, ha olyasmit kérdeztem, amiből azt sejthette, hogy az ő javára akarok dönteni valamiben. Úgy hatott rá az ilyen, mintha megszégyenítettem volna. A Bartosival való beszélgetésről csak annyit jegyzett meg, hogy a fiú most van válaszúton, sprinter maradjon-e vagy menjen át középtávra; s hogy ez milyen kritikus időszak. „Bangónak meg szüksége volt a fiúra, ebben igazán nincs semmi, szereti, ha a hajrá kezdetén valaki előtte fut, neki az tesz jót" fűzte hozzá. Többet azonban én se tudtam kiszedni belőle. Nem esett valami jól, de végül mégse tudtam haragudni rá. Már rég elfogadtam, hogy ő ilyen. S éppen ez a szűkszavú, megértő tárgyilagosság volt az, ami miatt nem is lehetett igazán összeveszni vele; legalább is nyíltan nem. Prágában például még Alexit is leszerelte, a maga csöndes módján; pedig az értett hozzá, hogy kihozza az embert a sodrából.

Ennél a jelenetnél egyébként én is jelen voltam.

Mikor Bartosi elpirult ott az öltözőben, Bangó éppen a kézmosócsap mellett állt és vizet bugyogtatott a szájában. A csap fölött volt egy kis aszimmetrikus, keret nélküli tükör — énnekem mindenesetre feltűnt, hogy aszimmetrikus. Vagy már eredetileg ilyenre metszhették vagy ilyen formájúra törött el egyszer. Mindegy. Bangó arca hibátlanul illett bele ebbe a tükörbe: két vízzel felpuffasztott pofazacskója meg a fekete sörtehaja. Szokása volt, hogy a tréningruhája felső részét körbe felhúzta a háta meg a melle közepéig. Így szellőzködött, mikor a láb- és vállizmai még dunsztmeleget kívántak. Ezt az arasznyi meztelenséget mutatta akkor is felénk, meg egy darabot abból a hátcsigolyái mentén lefutó szőrcsíkból, amire köztudomásúan büszke volt.

Az asztali-teniszezők mesélték, hogy a drezdai versenyen mutattak nekik egy lenszőke, sovány nőt — ott ült a nézők között az első sorban —, aki Kelet-Berlinből minden héten átszökött Nyugat-Berlinbe az egyik súlylökőhöz. Amolyan szőrbundás fickó volt ez s a nő bolondult érte. Nem a fiút szerette, egész jól megvolt a férjével, gyereket is szült neki, — a fiú bundája vonzotta egyedül, de úgy, hogy néha délelőtt, a hivatalában is rájött s valami ürüggyel azonnal elkéredzkedett. Ebédre meg már vissza is jött. A nőt jól ismerték kint sportkörökben, minden fontosabb versenyen ott volt s egyáltalán nem titkolta nyugat-berlini kiruccanásait. Mindenki tudott róla, csak a férje nem.

Ezt a történetet legalább tízszer hallottam Bangótól, de célzatosan soha nem élezte ki, csak éppen előadta nagy élvezettel. Ahogy ott a tükörben össze-

akadt a pillantásunk, akaratlanul is oda kellett néznem a meztelen derekára. És hirtelen megémelyedtem. Mikor újra visszanéztem a tükörbe, már nem engem figyelt, hanem Bartosit, aki éppen abbahagyta a gimnasztikázást. Nem is tudom, hogyan lehetne ezt jól megfogalmazni. Mintha egyszerre alattomos erővonalak hálózták volna be az öltözőt, amiket persze csak az képes belelátni meg érezni a levegőbe, aki érti a szakmát. A fizikus leül egy székre s tudja, hogy arra a szilárd semmire ült le, ami ott ásítozik az atomok között. Én gyorsan visszaültem akkor Bálint mellé, ösztönösen, mintha számítanék rá, hogy meg kell védenem.

Ekkor lépett be az ajtón Alexi, a csapat orvosa, egy negyvenéves szépfiú. Egyenesen felénk tartott, nyilván már tájékoztatták mindenről. Zsebredugta a kezét.

— Ne gyerekeskedj, Őze — hunyorított, mint aki eleve föltételezi, hogy hazudni fognak neki. — Ezt otthon, Pesten kellett volna meggondolnod.

— Nem érzem jól magam — mondta Bálint s jobb tenyerét bedugta a hóna alá; közben rám nézett.

Kis csönd támadt hirtelen. Láthatólag mindenki azt hitte, hogy ennek a mozdulatnak és pillantásnak különös jelentősége van. S mintha egyedül én tehetnék valamit az ügy érdekében, de szándékosan nem teszek. Sőt, szolgaian engedelmeskedem Bálintnak, mikor nem teszek semmit. Pedig, ha már ott vagyok az öltözőben, ahol tulajdonképpen nem volna jogom bent lenni, illene úgy viselkednem, hogy legalább hasznomat vegyék.

De vajon csakugyan azt akarták, hogy én kényszerítsem Bálintot valami nem tudom milyen női fifikával? Mert ugyanakkor olyasmit is éreztem, hogy most már az indulásának se örülnének. De ez olyan szövevény, amit nem tudok ilyen hirtelen tisztázni. Talán később.

Alexi ott állt Bálint előtt, énrajtam egyszerűen keresztülnézett.

— Hogy-hogy nem érzed jól magad? Hogy-hogy nem jól?

— Dehát mondom.

— Nem mondtál semmit. Nem jól. Mi az, hogy nem jól?

— Azt én se tudom, hogy hogyan — mondta Bálint se halkan, se hangosan, csak úgy közönséges beszélgetés-formán. — És baj se lesz semmi, Bangó különben is jobb formában van, mint én. Sokkal jobb, ha ő indul ezerötszázon is.

Nem tudom, hogy Bangó hallotta-e ezt. A vizet éppen kicsurgatta a szájából, majd váltogatott lábbal, ruganyozva ugrálni kezdett, egészen közel a falhoz. Csak a hátát láttuk.

— Szóval mi bajod? Igazán nem értelek. Ez hisztéria, kérlek.

Bálint arcából hirtelen lefutott a vér, kicsit oldalt billent a feje, mintha megszédült volna. De azért mosolygott. Nem lehetett biztosan tudni, hogy a rámenős hang hatott-e rá ilyen tünetekkel vagy csakugyan a rosszulléttől sápadt el.

— Szóval mi bajod? — hallottam újra.

— Hisztéria — válaszolta Bálint.

A szépfiú, mintha egyszerre ráeszmélt volna, hogy ő orvos. Leült egy kis háromlábú székre és megfogta Bálint csuklóját. Azt az újfajta kínai rágógumit forgatta a nyelvével, ami először úgy szétesik az ember szájában, mint a pempő s csak jó ötperces munkával lehet kezelhető gombóccá gyúrni. Ezt a masszív rágást most már nekem is néznem kellett, mert a fejünk egyvonalba került. Sukk meg Törcsei a bejárat mellett álltak s gyors kis mozdulatokkal egymás hátát lapogatták: lábfejtől köldökig szorosan egymásnak vetették a testüket s csak deréktól fölfelé dőltek kissé hátra. Igyekeztem elkerülni Alexi pillantását

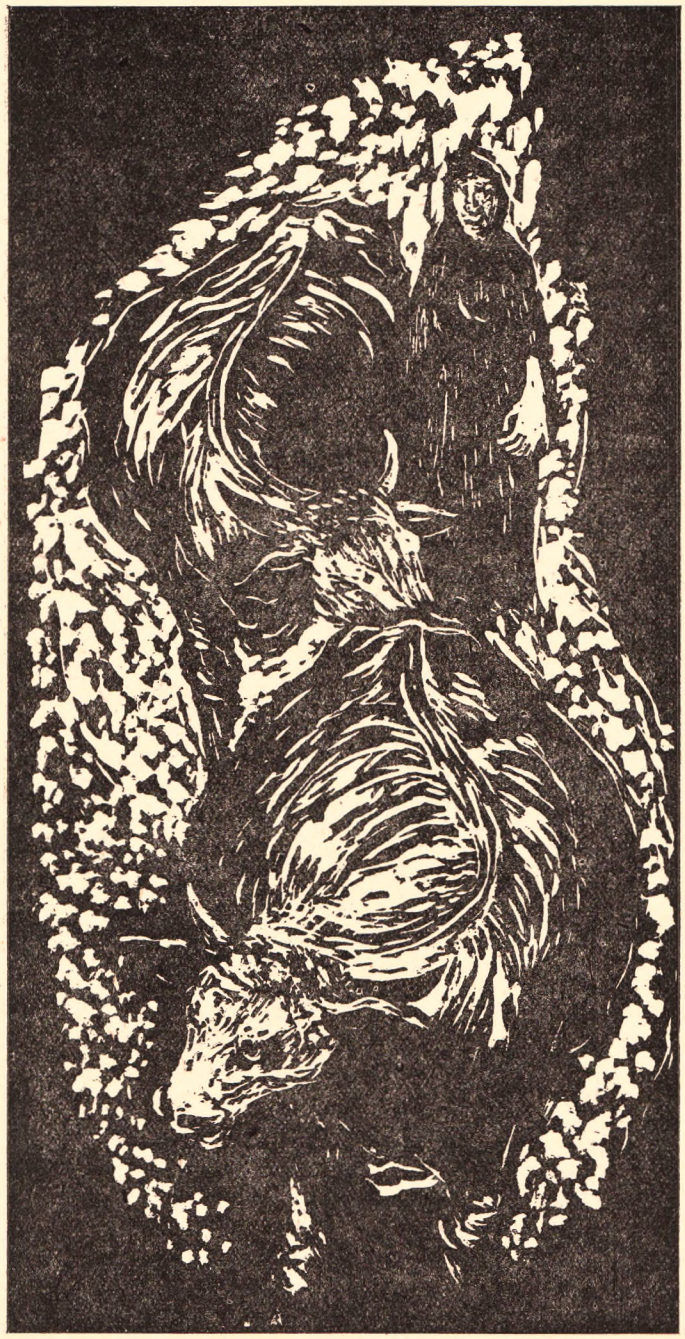

Diskay Lenke: Tehenek

és a két lapogató fiút figyeltem. De abban a külső látótérben (ami miatt nem is tudunk úgy igazán egy pontra nézni, s ami biztos még barlangi örökség bennünk, az önvédelemé, hogy lássuk azt is, amit éppen nem nézünk) — azért a doktor arcát is láttam elmosódva. Bálinttól tudom: a hajrában, mikor a szem mereven a célszalakra szegeződik vagy a célszalagon túl egy korlát kiszögellésére, egy reklámtábla színfoltjára, szóval valami jelentősen közönséges részletre, ugyanakkor a mellette hajrázókat is pontosan érzékeli az ember, az egyes még a hatos pályán futót is, és viszont. Valahogy így érzékeltem én is, hogy Alexi ugyanazzal a ritmussal rágja a gumit, amilyen ritmust Bálint pulzusa diktál.

Most, hogy Bálint nem él már, ezt az embert még jobban gyűlölöm, mint azelőtt. Pedig soha nem volt udvariatlan hozzám, megfoghatóan. Mégis sértett örökké. A mosolyával vagy egyszerűen azzal, ahogy hallgatott vagy állt előttem. Nem tudom biztosan, de mégis elhiszem, hogy ő terjesztette a különböző pletykákat rólam. Tíz éven keresztül beszélték, hogy a mindenkori válogatott kurvája vagyok. Bálint csak legyintett rá. Aztán én is megszoktam, hogy mosolyogjak rajta. De hogyan is magyarázkodhattam volna a világ előtt, mikor róla is tudták mind az egyletbeliek, amit én: hogy együttlétünk óta soha, talán egy hónapig se volt igazán hű hozzám. Olyan lett volna az én magyarázkodásom, mint az orgazdáé, aki azzal mosakszik, hogy nem ő lop meg csal, hanem a társa. Az pedig senkire se tartozhat, hogy mégis mért vállaltam, amit vállaltam. Most se tartozik senkire. Ez az írás csak magamnak emlékeztető.

Egy hosszú perc után végre elhúzta Alexi a kezét.

— Szerintem indulhatnál — mondta —, dehát én nem erőszakolhatom. Viszont akkor be kell jelentened a vezetőségnek. Mert azért ez mindenképpen botrány.

— Már bejelentettem.

— A drukkerek miatt is kínos — folytatta a doktor.

— Kedves vagy — mosolyodott el Bálint.

— Hát akkor jó. Ahogy gondolod. — Alexi felállt. — Akarod, hogy mondjak valamit a fejeseknek? Mármint orvosi szempontból. Hogy én is úgy látom . . .

— Nem — mondta Bálint határozottan. — Én se hazudnék senki érdekében. Nem jó az.

— Persze, csak az jó, amit a saját makacs fejünkkel elhatározunk — dörmögte az orvos s két kapafoga között tovább mángorolta a gumit, kicsit szétnyitott szájjal, amitől felemásan barátságos lett az arca: mint a kutyáké, ha épp csak elővillan a fogsoruk. Mintha nevetnének ilyenkor. Aztán megvonta a vállát és kiment.

Lassan kezdett kiürülni az öltöző.

Egyedül maradtunk.

Bálint átölelt félkarral és velem együtt hátradőlt a nyitott öltözőszekrény peremének. Ha nem a történtek után vagyunk, biztos kimondom, ami hirtelen eszembejutott akkor, hogy „Látod, ez a szekrény éppen kétszemélyes", mert a fejünk csakugyan összeszorult a nyílásban: úgy egymáséra lapult a fülünk, mint a bal meg jobb cipők a dobozban. De hallgattam. Nem volt kedvem játszani. Meg az is zavart, hogy a szekrény éppen Törcseié volt, aki a legerősebb kölnit használta a fiúk közül, a szagról megismertem rögtön. S ahogy följebb emeltem a fejem, majdnem a számba lógott le a fiú vadpiros, tájképekkel tarkázott inge. S mindez mérhetetlenül messze volt attól, amiről beszélni szerettem volna . . .

De akárhogy erőlködtem is, csupa olyasmi jutott eszembe, ami inkább hóbortoskodása volt annak a világnak, amibe Bálint révén belecsöppentem. Mert vajon csakugyan az lett volna jellemző Törcseire meg Sukkra, hogy szerették a nőies színeket meg anyagokat; Bangóra meg az, hogy útálta mindkettőt; a doktorra pedig, hogy sose a legújabb divat szerint öltözködött (amiben persze éppen az volt a ravaszság, hogy eleve érződött rajta, ő nem lesz máról-holnapra *démodé*) — vajon igazságos volna, ha csak ezt mondanám róluk meg sereg effélét, ami szinte egyletenként változott? Ugyanis mindenki annak a cinkosságát fogadta el, amelyikhez éppen tartozott. Tulajdonképpen apróságok voltak ezek. Bizonyos szavak meg kiszólások, bizonyos fajta frissítő cukorkák, kis mozdulatok, ahogy a trikójukat a nyakukba kötötték vagy a fáslit tekerték a lábukra, — de mindez olyan öntudatlanul rögzült bennük, hogy nem is érezték már majmolásnak, hanem a sajátjuknak. S mind a magáét tekintette az egyetlen lehetőségnek. De ezeken a hóbortosságokon túl ugyanakkor ott volt a bajtársiasság. Mert volt. Még talán erősebben is, mint a családtagok között. Az igaz, hogy mindenki őrizte a titkát; de valami közös cél érdekében. Engem mindig megriasztott az ellentéteknek ez a keveredése: hogy a féltékenykedésből és gyűlölködésből hogyan tudott egyszerre olyan példás összefogás kerekedni. Évekbe telt, mire megszoktam, hogy a rekord üldözésének nem köznapiak a törvényei.

Azt is le kell itt írnom (hogy jó lelkiismerettel írhassak le mást is): Bálintot senki sem akarta tulajdonképpen kirekeszteni és elszigetelni. És ő sem akart elszigetelődni. Mégis úgy ültünk ott a prágai öltözőben, mint a számkivetettek.

Az öltözőajtón behallatszott a stadion moraja. Szerettem ezeket a pillanatokat. Mikor a kihalt öltözőfolyosókon végigsöpör a huzat, bevágódik egy ajtó, nyitva felejtett csap csorog valahol s a linóleumon távolodó lépések trappognak. A test- meg zuhanypárás helyiségeket ilyenkor egyszerre elárasztotta a frissen öntözött salak pezsdítő szaga. A fiúk közben lomha lezserséggel vonultak ki a gyepre s vagy sétálgattak vagy leültek törökülésben. Olyanok voltak így, mint valami szerény, mozdulni is bágyadt arab, szemben a nyüzsgő tribünnel meg az eredményjelző tábla villanófényeivel. De azért a bágyadt külső ellenére is érezni lehetett, hogy a rekord, kiosztatlanul, egyszerre valamennyiük fölött ott kóválygog, mint a szent lángnyelvecske.

Bálint újra átkarolt.

— Hildi...

Ujjai megrándultak, majd megint ellazultak a mellem alatt.

Nem szóltam.

— Azt hiszem, az alapozó tréningnél hibáztam el valamit — folytatta kis idő múlva.

— Nem hibáztál el semmit — válaszoltam. — Szerintem az itteni levegőt nem bírod jól. Ha még egy napot pihenhettél volna, minden másképp történik.

— Mese.

— Nem igaz. Én jobban ismerlek, tudhatnád.

Nevetett.

— Végre, hogy ezt is mondod. Eddig folyton arra panaszkodtál, hogy még mindig nem ismersz eléggé.

— De ezt most biztosan tudom. Hidd el, hogy csak a levegő. Emlékszel, két éve? Akkor is így jártál itt, csak akkor nem léptél vissza. Ezerig nem is volt semmi hiba.

— Nem. De aztán kétszáz méteren keresztül csak vánszorogtam — szólt közbe.

— Mert a levegőt nem szoktad még meg.

— Mese — mondta újra. — Ez csak olyan mese.

Hirtelen felült. Kint feldübörgött az első tapsvihar. Talán a diszkoszvetők kezdtek munkába, de lehet, hogy csak a várakozást únták a tribünön.

— Nem megyünk ki? — kérdeztem.

— Dehogynem ... — motyogta. — Dehogynem ...

Nem tetszett a hangja. Az öltöző mennyezeti ablakán lárvaszerű kék fény esett ránk. Nem volt jó érzés így látnom őt, ebben a furcsa higiénikus világításban. Kezét fölemelte a homlokához, „Hildi ..." mondta még egyszer, majd mint egy homokba szúrt, lassan elhajló gerely, teljes súlyával rám dőlt. Csukva volt a szeme. Szólítottam, nem válaszolt. Iszonyúan megijedtem. Gyorsan végigfektettem a padkán, lehúztam róla a melegítőt, csak a kis piros nadrág maradt rajta. Még a trikóját is lehúztam, mintha az alatt is megbújhatna valami baljóslatú. Volt a lábán egy ovális alakú, halvány barna heg, térdtől húzódott lefelé a sípcsontja mentén; az még a szokottnál is jobban kirajzolódott most. Az arcát néztem — és ezt a gyerekkorban szerzett heget láttam helyette. Ki akartam rohanni Alexiért vagy valaki másért, de egyedül se mertem hagyni. Vizes törülközővel dörgöltem a mellkasát s közben oda-odahajoltam az arca fölé és egészen közelről néztem a bőrét, a szempilláját, a száján azt a kis cserepes vágást, amit futás közben mindig újra fölharapdált. Nem sírtam, csak egyszerűen nem éreztem a tagjaimat, mintha nem én lettem volna én.

S akkor kint megint feldübörgött a tapsvihar. Ebben a beszűrődő lármában hallottam meg, hogy valaki közeledik a folyosón. Pár pillanat múlva egy kék köpenyes, középkorú nő állt meg az ajtóban, vödörrel és partvissal a kezében. Hirtelen lerakta a partvist meg a vödröt és odasietett hozzánk. Közben mondott valamit csehül, amit nem értettem. Akkor némettel próbálkozott.

— Was ist ... was ist? — és összekulcsolta a kezét. — Rufen ich Doktor?

— Nein! — válaszoltam olyan ijedten, mintha az előbb nem ugyanazt akartam volna én is.

— Was geschehen? Krank? Ich rufen Doktor. Ich rufen ...

— Nein ... — motyogtam újra s láttam, hogy az asszony megdöbben.

Én is megdöbbentem magamtól. Vajon azt nem akartam, hogy segítsenek rajta?

Dörzsöltem a mellét, másik kezemet meg ott tartottam a homlokán. Olyan hűvöses volt a bőre, amilyen a zuhanyozás után szokott lenni. És csak akkor futott le az első könnycsepp az arcomon. Egyszerűen én akartam visszaadni az eszméletét. És hogy ezt ő is tudja meg: hogy én adtam vissza. Veszélyes makacsság volt, tudom, felelőtlen önzés, — de micsoda boldogság volt, mikor a tenyerem alatt végre megrebbent a pillája!

A takarítónő is odahajolt Bálint fölé.

— Gut? Schon gut?

— Ja. Schon gut — mondtam és rámosolyogtam cinkosan. — Aber schweigen Sie über dem ganzem ... schweigen Sie, gut? Versprechen Sie mir das? Ich bitte, Sie versprechen ...

Ugyanis nem akartam, hogy híre menjen — biztos a nyakunkra ült volna néhány éhes újságíró. Bálint meg gyűlölt minden kiszerkesztést.

Az asszony megígérte, hogy hallgat, de látszott az arcán, hogy valami eltitkolt körülményre gyanakszik, amiről kötelessége lenne jelentést tenni. Ezután már csak csehül beszélt és elindult vissza a vödörért meg partvisért. De én már nem törődtem vele: Bálint nyugodt, tiszta szemmel nézett rám, mintha csak

aludt volna egy kicsit. A kezemmel játszott, aztán nagyon lassan oldalt fordult és fölegyenesedett. Az asszony már eltűnt az ajtóból.

— Ez furcsa volt... — mormogta. — Sokáig tartott?

— Nem — mondtam —, csak néhány percig. Elszédültél egy kicsit.

— Tudod, milyen volt? Mintha kiléptem volna valami ismeretlen pályára és ott futottam volna egyedül. Nem furcsa?

— Érezted, hogy dörzsöllek? Én dörzsöltelek.

— Nem... — rázta meg a fejét. — Mondom, hogy futottam. Még arra is emlékszem, hogy azt a kétszáz méteres távot, azt az ezredik utáni kétszázat...

— Biztos a helsinkii olimpiai stadionban — próbáltam nevetni. — Az még el sem készült. Látod, megálmodtad, hogy elsőnek fogsz befutni!

Bálint apáskodva megveregette a csípőmet, aztán lehúzott maga mellé.

— Azt hiszem, újra kell kezdenem a tréninget. Új módszerrel. Az alapozo tréningnél hibáztam el valamit. De csak tudnám, hogy mit... csak tudnám!

S a szemembe nézett:

— Újra kezdjük, Hildi?

— Igen — válaszoltam s közben arra gondoltam, ki tudja hányadszor kellett ezt az igent kimondanom úgy, hogy még a nyomát se vegye észre rajtam, menynyire értelmetlen, pusztító görcsnek tartom folytonos elégedetlenségét. De végre is ő tudta, mi volt az, amiből képtelen volt engedni, stopperórával a kezében.

Míg felöltözött, láttam, hogy bágyadtak a mozdulatai. Azt ajánlottam, ne menjünk ki a pályára; majd délben mindent tisztázunk a vezetőkkel. Most inkább menjünk vissza a szállodába. Bálint váratlanul könnyen beleegyezett. Kiosontunk az egyik hátsó kijáraton és felszálltunk egy autóbuszra. Aztán leszálltunk és gyalog mentünk tovább a belváros felé. Gyönyörű nyárvége volt. Bálint a karomra támaszkodott és néztük a Moldvát. A szelíd vadkacsák ott úszkáltak a jégtörő ékek zubogójánál, a Szent Vitus templom tornyán, mint a startpisztoly cső, vakító élesen csillogott egy fémes tetőcserép. Alig beszéltünk valamit.

Van egy régi képem Bálintról, több mint tizenöt éves. Abból a Dreher-Maul dobozból került elő, amit a szekrénye alján találtam meg. A doboz fedelét és oldalát girlandba fűzött rózsák díszítik, átlósan, s ezek a girlandok keretezik be újra meg újra a dodonai „Dreher-Maul" felírást. Nemrégiben megszámoltam, hogy hányszor: pontosan nyolcszázharminchatszor. De ha nem számítom a szélekre eső, felébe-negyedébe metszett felírásokat, éppen nyolcszáz marad. Bálintnak sokáig ez volt a kedvenc távolsága, csak később próbálkozott az ezer, ezerötszáz meg kétezerrel. Talán nevetségesen hangzik, de nekem ezek az összefüggések is fontosak. Egyébként is megszoktam mellette, hogy a különböző távolságok rendszerét belelássam a világba. Egy út nem közönségesen út csak; hossza is van; ideje is van; sőt, részideje. De mindezen túl se az egyik, se a másik nincsen igazán. Ezért nem lehet soha megnyugodni.

A kép a tardosi gyógyszertár udvarán ábrázolja Bálintot, két kamaszkori barátjával, Mesnyák Pocival és Geresdi Kálmánnal. Geresdi unokatestvére volt Bangónak, aki nem Tardoson élt, de nyaranként sokszor megfordult gyógyszerész rokonainál. Még innét volt Bálinttal az ismeretségük. A fiúk egy keskenyen magasra nyúló, ablak nélküli falsík előtt állnak, élesen odarajzolódva a fehér háttérre. Tizennégy évesek lehettek akkoriban, 38-ban készülhetett a felvétel. Az előtérben csenevész, vesszőnyi fa, egy szál levéllel. A tűző nap metszetszerűen véste oda lábuk elé ennek az egyszál levélnek az árnyékát. Valószínűleg

dél volt, mikor a képet csinálták; az árnyék helyéből gondolom. Mesnyák Poci és Geresdi Kálmán állnak a fa jobboldalán, Bálint a másik oldalon. A patikaudvar kopárnak, keményre döngöltnek látszik, sehol egy fűcsomó, semmi. Megdolgozott terep. A falon mögöttük elmosódó, kerek foltok. Talán futballlövések nyoma. És az egész képben van valami végsőkig egyszerűsített. Nincs póz, nincs díszlet. Mindhármuknak nagy a térde és erős a bokája, de a vádlijuk még sovány. A hajuk kefe. Fekete klottnadrágjuk hosszú és ügyetlen. Mégis a fény az, ami olyan rettenetesen erős ezen a képen. És az ablaknélküli falsík is rettenetes magas, hozzájuk képest.

A temetés utáni második héten került elő a kép, addig nem nyúltam hozzá semmihez. A doboz nem volt újság nekem, láttam azelőtt is sokszor; láttam, hogy Bálint abból szedi elő a kézelő gombokat, a nyakkendő tűt, azt a lila timsó darabkát, ami tíz év alatt se lett semmivel kisebb. Ritkán vágta meg magát. Sőt, büszke volt rá, hogy behunyt szemmel is meg tud borotválkozni. Csupán Bécsből jött egyszer haza csúf vágással az állán: Bangóék körülállták s úgy meséltek vicceket egymásnak; és akkor csúszott félre a penge. De én magam soha nem láttam vért az arcán. Ezért is hatott úgy rám az a kis horzsolás meg alvadt vér a szeme alatt, mikor ráakadtunk: számomra valahogy az tette véglegesen megtörténtté a halálát, nem a mozdulatlansága.

Most ez a timsó darabka is itt van az íróasztalomon. Meg egyéb fényképek, levelek, egyleti igazolványok, arany és ezüst érmek. S néhány notesz. Ezekbe pontosan följegyezte, hogy melyik évben és hónapban milyen edzéseket folytatott s milyen eredményeket ért el. Ezek a tárgyak nem mind a dobozból kerültek elő, hanem különböző dughelyekről, amikről nem is tudtam; de a temetés után valahogy önként fölfedték magukat. Azóta a dobozt is itt tartom a lámpám mellett. Furcsa, hogy annyi évig ki se nyitottam. Azzal a majdnem anyai tapintattal nem nyúltam hozzá, amivel a kamaszkori zsebek is el szokták kerülni a nyomozást. S még most is az az érzésem, Bálint természetesebbnek vette, hogy szerelmeiről, keserves viszonyairól tudok és beszélek nyíltan, mint ahogy azt vette volna, ha például a Dreher—Maul-ba berakok ezt-azt, spulni cérnákat meg régi rúzstokot. Pedig ő se rakott be mást, csak effélét. Listát is csináltam róluk. Lehet, hogy ez unalmas másnak, de ez is hozzátartozik a „nevetséges" összefüggésekhez. És továbbra is lejegyzek minden ilyesmit, elhatároztam. Akik érezték már, milyen szfinkszszerűen súlyosodnak meg a tárgyak, melyekről tudjuk, hogy a maguk megszokott módján többé nem mozdítják el őket, azok bizonyára megértenek. Még egy jelentéktelen spárga darab is, dupla tengerész csomóval a végén, még az is megköveteli a számbavételt.

Tehát ez a lista:

Domborításos borjúbőr pénztárca, Ő. B. monogrammal, valószínűleg ajándék az édesanyjától. Kopott. A tárca kisebbik zsebében expressz ajánlott levél vénye, 1939-ből, tardosi bélyegzővel. Címzés: Gervai Margit, Pécs.

Néhány cserkész próbajelvény, jamboree-n csencselt eukaliptusz nyakkendőgyűrű.

Piros újévi malac és szerencsepatkó, kék máslikkal.

Vésett, ezüst órafedél, két golyószakította lyukkal.

Hárombatört fekete csavaros írón, „Réka" bevéséssel az oldalán, s egy félig elszívott cigaretta.

Két sí-vaksz, az egyik *weich*, puha hóra; a másik *hart*, lesiklásra.

Nadrágcsíptető, kerékpározáshoz, repedt. Gyufásskatulányi emlékkönyv, kis kulccsal lezárható, üres.

Celluloid igazolvány-tok, szintén üres, tintával ráírva: „Elveszett."
Egy futócipőszeg, papírba csomagolva, mellette néhány fűszál, nyilván a szög száráról tekeredett le, miután elszáradt.
Harmonikamódra széthúzható vásári emlékszív papírból és piros selyemből. Beírás: „Ezt hoztam neked pécsi kiruccanásunkról, bosszantásul, Pécsi Pici."
S még egy marékra való apróság, amiket nehéz volna meghatározni.

Hogy a Dreher—Maul hogyan került hozzá, sejtem; egyszer mintha említette is volna. A háború előtt szokás volt, hogy a nagyobb cégek karácsonykor bonbon meg cigaretta különlegességekkel lepték meg állandó rendelőiket. Nemcsak a Stühmer-gyár küldött bonbont, ugyanúgy a foszfát vagy sörgyár is. Bálint apjának pedig vendéglője volt Tardoson, amit a háború után államosítottak. Mikor én lent jártam, már nem is számíthattam rá, hogy bármit is ugyanúgy találok, ahogy valamikor volt. Tudtam, hogy idegen emberekkel kell majd beszélnem, akik talán nem is szívesen állnak szóba velem vagy akaratlanul is félrevezetnek. A szülők már nem éltek akkor. Bálint se. Mindig kitért, ha arra kértem, hogy utazzunk le együtt a szülővárosába. Ő maga is csak félnapokra látogatott haza, néha. Mintha feszélyezte volna a régi környezet. Úgy volt ezzel is, mint a távolságokkal, amiket „maga mögött" hagyott. Sprinterként kezdte, aztán ahogy idősebb lett, egyre hosszabb távokra specializálta magát. Azt mondják, ez, ha nem is szabály, de nagyon gyakori. Vannak alkatok, akiket úgy hajtanak az évek, hogy mind távolabbra kívánják a célszalagot. Megesett, hogy újra belekóstolt a régi távokba, de ez mindig visszavetette a lelki kondícióját. Nem mintha az eredményei lettek volna rosszabbak, mint azelőtt; a kedve lett rosszabb. Mást várt. Prágában például — noha nekem még folyton az ezerötszázról beszélt — tulajdonképpen három- és ötezerre készült lélekben. De lehet, hogy tízezerre is. Ezt abból gondolom, hogy a Vlegyászára való elutazásunk előtt már napi huszonöt kilométerre tornázta fel a mezei tréning adagját.

Ezért is döbbentett meg a Dreher—Maul doboz. Miért őrizte? Miért volt szüksége rá? Így vitte a sprinter-emlékeit is magával, ellenszerül vagy valamilyen mementóképpen, mikor az ezer meg ötezredik métert taposta?

Nem tudom.

Egy halott már semmit nem ígér cserébe, ha kérdezünk — talán a tárgyak még. S talán az a megkésett szorgalom, ami az emlékezés.

Október második hetében utaztam le Tardosra, nem sokkal a temetés után. Három nap szabadságot kaptam abban a külterki iskolában, ahol tanítok, s ahol tíz évig inkább csak megtűrtek a pletykák miatt, amik keringtek rólam. Mostani törvénytelen özvegységemben szánalommá enyhült a kollégák rosszmájúsága; ennyit változott a helyzet. Senkinek se mondtam meg, hogy milyen céllal s hová utazom.

Bálint fekete neszesszerébe még este becsomagoltam. Emlékszem, egy pillanatig tétováztam, hogy a kis tartópántok közé dugott borotvakészletet benne hagyjam-e; de nem nyúlam hozzá. Hogy jól kihasználhassam az időt, a legkorábbi vonattal indultam, még éjszaka és reggel hét óra felé érkeztem meg. A restiben reggeliztem. A hírlap-bódé drótházója mögött, negyedrét összehajtogatva, ott porosodott az a sportújság szám is, amelyik hírül adta Bálint halálát. Remittendának maradt vissza az az egy. Megvettem. A bódés, egy öreg néni, csodálkozott kicsit, de nem tett megjegyzést. Csak valami furcsa tettenértséggel

többször is odacsapkodta az újságot a pult oldalához. A por le is ment róla, de a napszítta sárga csík nem.

— A néni idevalósi? — kérdeztem.

— Én igen — bólintott.

— Nem tetszik tudni, merre van a Régi Kis Szarvas Vendéglő?

— A Régi Kis Szarvas Vendéglő? — ismételte meg. — Régi Kis Szarvas Vendéglő... Keres valakit ott?

— Tulajdonképpen nem. Csak kíváncsi volnék, hogy jól emlékszem-e... Nem arrafelé kell menni? — s találomra a város felé mutattam, a szőlődombok irányába, a vasúti fasor fölött éppen odalátszottak.

— Régi Kis Szarvas Vendéglő már nincs — mondta a néni. — Régen járt itt?

— Elég régen. De milyen utcában is volt...?

— Régi Kis Szarvas. Itt már senkise mondja úgy. Megváltoztatták.

— Lebontották?

— Nem bontották, csak a nevét változtatták meg. Új Szarvas Vendéglő lett belőle. Dehát, ha régen járt itt...

— Elég régen.

— A Régi Kis Szarvas a Hadik utcában volt — mondta a néni s előszedett a pult alól egy zöld üveget és szalmaszálon szopni kezdte a tejet belőle.

Hirtelen eszembe jutott, hogy egyszer megkért Bálint, adjak fel a nevében egy táviratot, bizonyos Páskai Bence tardosi ismerősének, a Felszabadulás utcába. A házszámra már nem emlékszem, a távirat szövegére is homályosan. Azt hiszem, valamilyen gyerekkori ígéret beváltása lehetett ez a távirat, hogy „akkor, ha ez meg ez történik, majd írok" — valami ilyesmi.

Máskor is éreztem már idegenben, hogy elkerülhetetlenül értesülni fogok dolgokról, amik pontosan énrám várnak. Így tértem be egyszer abba a kis görögkatolikus templomba is, Bukarestben, ahol Luka bácsival megismerkedtem. Délelőtt volt s Bálintnak délután kezdődött a versenye. Gyertyát akartam gyújtani, de nem volt apróm. Luka bácsi segített ki két lejjel; ott álldogált bocskorosan az egyik Szent-György ikon előtt. Mikor kijöttünk a templomból, elmondta, hogy a fiához utazott ilyen messze, de már megy is vissza este, fojtja a városi levegő. „Hozzám jöjjenek el egyszer, az én kabanámba — invitált az öreg — ott aztán olyan a levegő, hogy egész nap kedvük lesz futni, még hegynek föl is!" És nevetett a kedves karvaly képével. Föl is írtam akkor a címet: Bogotáig vasúton, onnét húsz kilométer gyalog Rogozsel faluig s még vagy három a kabanáig, a Vlegyásza csúcsa alatt. Mikor elmeséltem ezt a találkozást Bálintnak, már túl volt a versenyen; s mint mindig, elégedetlen volt a győzelmével. Pest felé, a vonaton, térképet szerzett valahonnét s keresgélte, hol lehet az a kabana. Kiszámította, hogy körülbelül ezerötszáz méter magasan fekszik. Ez tetszett neki. Havasi tréningre még sose gondolt, de egyszer majd azt is kipróbálja, mondta. Aztán évekig kallódott a cím, Prága után jutott eszébe megint.

Nekem meg a Hadik utcáról az, hogy nyilván azonos a Felszabadulás utcával, ahová a táviratot küldtem annak idején. Ugyanis ez már a háború után történt, amikor a vendéglő meg az utcák neve is megváltozott.

— Köszönöm szépen — mondtam a bódés néninek és a teljes összeget kifizettem a régi, eladhatatlan példányért.

Aztán elindultam a fasorban, hogy megkeressem Páskai Bencét, ha ugyan él még. Ez olyan rögtönzött döntés volt. Hagytam, hogy sodorjanak a benyomások, mintha csak Bálint árnyéka volnék: ő lépked előttem, én meg nem tágítok mögüle.

A régi uszoda-vendéglő mellett elgazosodott gyalogösvényre tértem le; az ösvény a Dinga-patak töltésén vezetett. Jó ötven lépés után váratlanul meszesgödrök, kavics- és homokkupacok, táglarakások közé keveredtem; nyárfasor takarta őket addig. Ott a nyárfasor mögött folyt az építkezés: készült az új versenyuszoda. Szomorúan kicsi volt a régi; mint egy elhanyagolt silógödör a frissen planírozott terep szélén, teleszórva üres papírzsákokkal, szeméttel. Egyik sarkánál lánchúzós zuhanyozó, csillogó nikkelrózsával. Valamikor itt rendezték meg a rugby-meccseket, erről tudok. Szárazon és vizen egyszerre folyt a meccs. Mikor vizes testtel egymásnak estek a homokon — legalul, aki összegömbölyödve hasához szorította a labdát — legtöbbször véresre horzsolódtak az éles kvarc-szemcséktől. Egy nyáron kitiltotta őket az uszodaigazgató és csak valami idősebb barátjuk közbenjárására kaptak újra belépőt. Ez a barát lehetett — gondolom — aki először biztatta Bálintot, hogy járjon be a TAC-pályára. A Tardosi Atletikai Clubnak volt valami gondnok-féléje, de mindig azt szerette volna, ha edző-számba veszik. Folyton nyomában volt a fiataloknak és sokszor úgy leste meg őket, hogy csak órák múlva vették észre. Bálint emlegette is néha: az „Öreg Pepita" meg az „Öreg Szivaros" — és csak a történetekből tudtam, hogy ugyanarról a személyről lehet szó.

Tudok erről az Öreg Pepitáról egy olyan esetet, amit igazában csak ott Tardoson értettem meg, a helyszín megismerése után.

Az épülő versenyuszodán túl egy kis családi-házas negyedbe értem. Csupa gyermekfa, sovány lugasok. Látszott, hogy a telep nemrég létesült. Vásártér lehetett a helyén, mert a telep határán még ott állt a régi TAC-pálya; s vidéki városokban ez a kettő mindig szomszédos. Ahogy kikanyarodtam a telepről, körülbelül kétszáz méternyire húzódott előttem a deszkatribün kátrányos hátfala. És mögöttem, mintegy ötszáz méternyire a régi uszodát övező gyeptöltés, a kidöntött kerítés-oszlopokkal. Ez a távolság így megközelítőleg nyolcszáz yard. Öreg Pepita — Bálint szerint — már a botrány kitörése előtt ott hűsült a deszkatribün tövében, közel a plakáttáblás kisajtóhoz, amelyiken hátulról lehetett bejutni a pálya büfféjébe, a borosüvegeihez.

Bangó előző este érkezett meg Tardosra. Fontos apróság, hogy közülük ő viselt először szögletes orrú cipőt. Ez a modell akkoriban kezdett divatba jönni gálára, addig legföljebb sportcipőket készítettek ilyen szabással. Bangóé finom borjúbox volt, világos sárga, negyedcentis talppal. S mintha vonalzóval csapták volna le az orrát. Ezt egy másik fényképről tudom ilyen pontosan: ott ülnek mind a patika melletti inspekciós szobában, de az is lehet, hogy a laboratóriumban, mert mögöttük egy kisasztal tele van lombikkal, kémcsöves állványokkal. Középütt Bangó trónol, keresztbevetett lábbal. Ragyog a tömpe cipője. Mellette Mesnyák Poci és Geresdi Kálmán, meg az a tizenhét év körüli lány, akit aztán öt év múlva én is megismertem. Ő volt a Pécsi Pici. Bálint a kémcsöves asztalkának támaszkodik és csak deréktól fölfelé látszik a képen, kisfiús trikóféle van rajta. Két szeme ijesztően nagy, amilyen a versenyek előtt szokott lenni.

Bangó, mint máskor is, Geresdiéknél kvártélyozott (ők bérelték a gyógyszertárat), Pécsi Pici pedig a bátyját látogatta meg, aki Geresdiéknél praktizált. Így állt össze nyaranként az „ötösfogat", ha Bangó történetesen nem a Balaton mellett vakációzott a szüleivel és Pécsi Pici is Magyarországon tartózkodott. Ez a lány akkor már harmadik éve Németországban töltötte a fél nyarat, különböző ifjúsági táborokban. S valahányszor, ha hazajött, az idegenség és valami kicsattanó magasabbrendűség fölényét hozta magával.

Előző este — vagyis az uszodai botrányt megelőző napon — Geresdiéknél voltak együtt. De hogy akkor este mi történt közöttük, nem tudom pontosan. Lehet, hogy egy kapura játszottak a patikaudvaron, s lehet, hogy Pécsi Pici is résztvett ezeken a vikizéseken. Mikor háború után az egyik osztrák csapattal Budapestre utazott, mint az együttesnek valamilyen segéd-ügyintézője, az egyik edzésen — magam is láttam — csak úgy szórakozásból beállt rövid időre játszani, és nem is kezelte rosszul a labdát.

Hogy milyen volt a tardosi időkben Pécsi Pici? Több fényképet is találtam róla. Az egyik valahol a Pommeraniai-öböl partján készült, Strahlsundban, szemben a rügeni szigetekkel. Fehér kövekkel körülbástyázott zászlórúd tövénél áll, szétvetett lábakkal, rövid nadrágban. Zsebredugja a kezét. Csöppet sem hullámos, fakószőke haja vízszintesen körbenyírt, éppen csak a fülét takarja és a homloka negyedét. A combja izmos, a melle túl erős. Igaz viszont, hogy az ilyen feszes kihangsúlyozottság nem annyira a formák nagyságán múlik ebben a korban, mint inkább a gyakorlatlanságon, a pózok és mozgás összjátékának a hiányán. Pici úgy néz a lencsébe itt, hátamögött a tengerrel meg a szigetek csíkjával, mintha igazában ebben a távlatban bízna, hogy az majd igazolja őt. Nagyon is el tudom hinni, hogy az ő távoli táborozásai a maguk szeles-sós, gátlástalan és szinte szemérmetlenül egészséges levegőjükkel egyáltalán nem úgy hatottak a fiúkra, mint egy izgalmas táj vagy esemény, amiről beszámolnak nekik, — sokkal inkább a lány egyéni varázsának tulajdoníthatták azt a valamit, ami a tájakat meg eseményeket *olyanná* teszi. Pici nem volt szép; kamasz korában még annyira sem, mint később. De megvolt benne az a veszélyre ösztönző keménység, ami belőlem éppúgy hiányzott, mint Rékából.

Nem tudom, mi történt előző este; de a másnapi botrányt megpróbáltam újraélni ott a TAC-pálya és a régi uszoda között. Gondolatban kiszórtam a medencéből a szemetet meg a papírzsákokat. A víz sötétzöld volt, másfél hete nem cserélték. Augusztusra mindig megcsappant az artézikutak szintje. Ahogy ők mondták: „kötéllel kellett kihúzni a vizet". Pici mindjárt megérkezésükkor leúszhatta azt a négy-ötszáz métert, ami nélkül a táborokban se kezdték meg a napot. Ez a minimum. És éhgyomorra. Aztán futás meg torna a kagylószemcsés parton. Itt, a régi uszodában nem lehetett szélesebb a homoksáv huszonöt méternél, az is tele napozókkal, akiket át kellett ugrálni. Bangó már az első körnél átvette Pécsi Pici Strahlsundból hozott stílusát: kaszáló karmozdulatával csökkentette ugyan az iramát, de a mellette futókat zavarba hozta. S ez különösen a fordulókban hozott neki előnyt, szinte önként engedték át neki a belső kört. Utolsónak a tömzsi Mesnyák Poci maradhatott, ő látszik a képen is a leglassúbbnak; kicsit tejes arcú a barátaihoz képest. Aztán Geresdi Kálmán következhetett, aki mindenben utánozni próbálta unokatestvérét és megelégedett, ha mögéje tud zárkózni. Sikerült is neki, mert Bálint a harmadik kör után kiállt. Felült a zuhanyozó melletti vaskorlátra és ott várakozott. Az uszodaigazgató valószínűleg már ekkor figyelte őket az irodaablakból: az egyik napozó nő dühösen söpörte le magáról a fölvert homokot. Bálint úgy emlékezett, hogy Pici erre melegedett bele igazán. Hajrázni kezdett Bangó mellett és még vadabbul rugta a homokot. Aztán tigrisugrással keresztül vetették magukat a medence mellvédjén és víz alatt úsztak át a zuhanyozóhoz, ahol ő ült. Pontosan a lépcsős följárónál bukkantak föl s mind egyszerre álltak oda a zuhany alá, középütt Pécsi Pici. A lány telecsurgatta a száját vízzel és sugárban odaspriccelte Bálintra. Bálint azt mondta egyszer, hogy akaratlanul is kinyitotta akkor a száját és a vízsugár bellecsapott. Pici a vízfüggönyön keresztül nézte őt s közben

hagyta, hogy Bangó „sót mérjen" vele: homorodva feküdt a fiú hátán, aki egyre mélyebbre hajolt. Aztán elengedték a lánchúzót, gyöngyökben állt rajtuk a víz.

„Na, nem folytatjátok a tegnapit?" kérdezte akkor Pici. Ez a felhívás azokra a különleges párbaj-meccsekre vonatkozott, amiket a gyógyszertár padlásán szoktak megvívni. Ezek a mecsek egyszerű, de szigorú szabályok szerint zajlottak le. Karjukat függőlegesen a testükhöz szorították, tilos volt ütni, fogni, kaszálni velük. Ugyanígy rugni is tilos volt. És térdet behajlítani is csak annyira, amennyire a közönséges lépkedéshez szükséges. Derékból csavarodni azonban már lehetett s a fejüket is használhatták öklelésre.

Bálint sokszor játszott így velem otthon. A parkettra fölrajzolta a ringet, kerülgetett egy darabig, aztán váratlanul mellém cövekelte magát és gyöngéden elkezdett kiszorítani. Máskor meg hirtelen hátrahúzódott, s ha el nem kap, a földre zuhanok. Azt mondta, Picivel sose játszott így, se Rékával. De vallahogy mégse nevettünk a játék végén, engem mindig szótlanná tett. Volt benne valami komor és zavarbahozó, a mozdulatlanságban, ami néha percekig tartott és még jobban kihangsúlyozta az izmok erőlködését. S utána sose érezte az ember, hogy megszabadult a feszültségtől; túl sok halmozódott fel belőle. Én nem tudom, a fiúk mit éreztek, mikor ezekre a lefojtott birkózásokra ringbe álltak, de azt hiszem, ezeknek a küzdelmeknek nem lehetett igazi, közös befejezésük. Ami visszamaradt bennük, amit kölcsönösen szorongattak ki egymásból, azzal már csak saját maguk kezdhettek valamit a végén — egyedül. A szabályok nem engedték meg a knockautot, semmilyen formában. Talán csakugyan futni volt egyedül jó, hatalmasat futni utána, cél és értelem nélkül. Mindegy, hogy milyen terepen, csak futni előre. Nem is hiszem, hogy volna ennél magányosabb erőkifejtés. De én sose tudtam futni. Bálint sokszor mosolygott is rajtam öleléseink után, mikor még órák múlva is mind csak bujni akartam hozzá. Mosolygott és közben már az ágy mellett kotorászott, kereste a sötétben a tréningnadrágját. Közel laktunk a Dunához, a Lánc-híd utcában, s a kihalt alsórakparton futotta le ilyenkor a három-négyszáz méterét az éjszakai hűvösben. Én meg az ablakból néztem.

Bangó és Bálint a zuhanyozó négyszögében álltak fel Pici cukkolására. Állítólag negyedóráig tartott a küzdelem. A tér kicsi volt s mindjárt az elején állóharc alakult ki. Bálint ezt is lejátszotta egyszer velem. Nekem kellett Bangó szerepét vállalnom. Két combunk féloldalasan egymásnak feszült s előre dobott jobb vállammal szorítanom kellett őt. Ő pedig centiről-centire hátrált a zuhanyozó vaskorlátjáig. Ez maga tíz percig tartott, közben lihegve, egészen közelről, egymás arcát kellett néznünk. Bangó tudta, mit akar: ráspékelte Bálintot a korlátra, ami vágta a csigolyáját. Majd válla helyett hirtelen leszegett fejével kezdte Bálint mellét nyomni. Így viszont lemondott róla, hogy lássa közben Picit. Bálint kidagadt homlokerekkel egyetlen gömbben látta az eget, a vizet, a lányt. A hátrányát már nem tudta behozni, oda volt spékelve, de el tudta képzelni, hogy most már a végtelenségig bírja így, ebben a pózban. S akkor Pici odaszólt nekik: „Csak folytassátok, mi úszunk közben egy százat." S elment Mesnyák Pocival meg Geresdi Kálmánnal. Akkor már nézői is voltak a küzdelemnek, néhány felnőtt; de valahogy bennük szorult a rendreutasítás. Mesnyák Pociék még javában úsztak, mikor a vaskorlát váratlanul kidőlt, ők ketten meg levágódtak a homokba. A következő pillanatban azonban már talpra ugrottak és rohanni kezdtek a medence körül, mintha az uszodaigazgató elől menekülnének, aki akkor ért oda. Később vádolta is őket, hogy meg akartak

lógni a kártérítés elől; de meg se fordult a fejükben ilyesmi. Mint ahogy az is látszat volt csak, hogy Bálint Bangót üldözi. Egy kör után Bálint behozta a hátrányát, de nem kanyarodott be újra, hanem átugrotta az alacsony kerítést és tovább vágtatott a kátrányos tribünfal felé, a mai kislakások helyén. Bangó ide már nem követte. Öreg Pepita azonban már az ugrás pillanatától kezdve látta őt és már csak puszta szórakozásból is megnyomta zsebében a stopperóra gombját.

Fönt a Vlegyászán jutott eszébe Bálintnak, hogy lejátsza velem ezt az uszodai meccset. Bolondos hangulatban volt azokon az utolsó napokon. Mindenre rá tudott venni és mindent el tudott hitetni velem. Azt mondta: „Meglátod, most másfél hétig állandóan sütni fog a nap." Akkor monda ezt, mikor zuhogó esőben kapaszkodtunk föl a kabanához. S másnapra csakugyan kitisztult az ég, úgy, ahogy ígérte.

Az egyik délelőtt sétálni mentünk s az egyik lejtős tisztáson elhagyott esztenára bukkantunk: nyolc-tíz zsindelytetős, kis ház-forma juhakol, mindegyik előtt apró négyszögű udvar, keskeny bejáróval. Olyan volt az egész, mint egy evakuált, liliputi falu. A gyermekkor tájai, egy udvar, egy szoba, azok szoktak így összezsugorodni később. Beléptünk az egyik udvarra. A méretek kicsisége és a pontos négyszög-forma, talán ez juttatta eszébe a hajdani ringet, meg ami a zuhanyozónál történt. S elkezdtünk birkózni leszorított karral. Széna és gyantaszag töltötte be a tisztást. Fölöttünk, nagyon magasan, néhány fenyőrigó csijjogott nagy időközökben. Amennyire erőmből tellett, odaspékeltem Bálintot a kerítés fenyőléc korlátjához s vállam helyett — ahogy utasított — leszegett fejjel igyekeztem hátraszorítani. De a mozdulatból végülis az lett, hogy odahajtottam a fejem a mellére. Bálint erre hirtelen keresztül bucskázott a kerítésen és elhasalt a fűben. Ennyire fontos volt neki minden régi mozzanat. Aztán felugrott s azokkal a nyújtott, lendülő lépésekkel, amiket még nagy fáradtság esetén is meg tudott tartani a hajráig, eliramodott. Kiáltottam utána, de nem válaszolt. Csak késő délután tért vissza a kabanába, furcsán elszótlanodva, de ragyogó szemekkel. Ekkor fedezte fel magának az Égettkővölgyét, hová aztán mindennap kijárt tréningezni. Olyan volt ez az ovális völgy, mint egy görög vagy még annál is régibb, őskori stadion: lent a pálya helyén kiégett fenyőrönkök elszórva, lehettek volna kőoszlopok maradványai is. A völgy oldala csupasz és kőtörmelékes — üres tribünsorok. De fönt, a fenyőfás gerincen, aránylag széles ösvény vezetett körbe: puha és rugalmas volt a többéves tűlevél-avartól.

Hányszor próbáltam elképzelni: vajon mit érzett Bálint, mikor elrohant tőlem s véletlenül rábukkant erre a pályára? Tardoson olyan lendülettel futott neki a kátrányos tribünfalnak, hogy saját bevallása szerint is majdnem elájult, mikor a homlokát beverte. Későn eszmélt csak rá, hogy nincs tovább s már nem tudott lassítani.

Öreg Pepita pedig pontosan a nyekkenésre nyomta meg a stopperóra gombját. Aztán odahívta magához a kóválygó gyereket. Már ismerték látásból egymást, de ez most egészen másfajta ismerkedés volt. Azonnal a közepébe vághattak, magyarázkodás nélkül.

„Egészen jól mozogtál, kölyök" mondta az öreg s maga mellé ültette Bálintot.

Bálint a stopperóra után érdeklődött s mindenáron a kezébe akarta fogni.

„Mit gondolsz, mennyit futottál?" kérdezte Öreg Pepita.

„Talán mérni tetszett? Igazán mérni tetszett?"

„Nyolcszáz yardot futottál."

„Honnét tetszik tudni?"

„Nem tetszem, hanem tudom" volt a válasz. „Ha nem hiszed, mérjük ki."

Közösen lépték ki a távolságot és kis híján annyi volt, amennyit az öreg mondott. Bálint nem ment vissza akkor az uszodába, még sokáig ott üldögélt a kisajtónál Öreg Pepitával. Akkor tudta meg, hogy nyolcszáz yard pontosan hány méter; és hogy mennyi egy stadion. Öreg Pepita ezekre a régi, klasszikus távokra esküdött, amiket komoly versenyeken már nemigen futottak. És Bálint is azonnal vonzódást érzett e mostohán kezelt távolságok iránt.

Mikor pár hét múlva fölvették a TAC-ba, Mesnyák Pociékkal együtt, valamennyien szorgalmasan eljártak a közös tréningekre. Kezdetben úgy látszott, hogy ő lesz a favorit a fiatalok között. Geresdi Kálmán hamarosan a magasugrókhoz pártolt át, Mesnyák Poci meg a súlylökőkhöz. Egyedül Bangó maradt komoly ellenfélnek, ha éppen Tardoson tartózkodott. Egy idő múlva azonban a helybeli kisebb klasszisok is kezdtek Bálint fölé nőni. Mindig előbb vagy később hajrázott a kelleténél s mire a szalaghoz közeledett, kifulladt. A hivatalos TAC-edző képtelen volt a makacsságát megtörni, szidhatta, a lelkére beszélhetett, nem használt. Csak Öreg Pepita volt elégedett: ő tudta, hogy a fiú miért nem ott hajrázik, ahol méterhossz szerint kellene.

Később mégis eltávolodtak egymástól. De nem azért, mert idővel Bálint is áttért a hivatalos versenytávokra; nem hiszem, hogy ezért. Bálint fölkerült Pestre, Öreg Pepita meg otthon maradt Tardoson. Mikor érdeklődtem utána a Régi Kis Szarvasban, kiderült, hogy azonos azzal a Páskai Bencével, akinek a címére egyszer táviratot adtam fel.

Diskay Lenke: Kecskék

Takáts Gyula

Elvakult viadal

(A szereplők fölött „ARÉNA AZ ÖTEZER-ÉVHEZ" feliratú plakát függ. Alatta, pontosan középen az espada áll. Kezében egyenes kard. Jobbján a birkózó, a súlyemelő és a bohóc. Balján a poéta, a légtornász és a zsonglőr. Együtt alkotják a kórust. Az espadát és a plakátot függőlegesen kettéosztja a reflektorfény, mégpedig úgy, hogy az espada jobboldala és a jobbján állók bíborvörösben szikráznak, baloldala és a balján állók kékezüst fényben izzanak.)

I

ESPADA

Két fényben izzok én és testem kettéosztja
a bíbor és ezüst, mint kétélű borotva.
A bíbor ég a jobbomon ragyogva,
balról a kék-ezüst s az arktisz kristály orma.
Nálam a kard s az ész hegyes körzője, tőre,
s rámszegzi szarvait a hús s a dzsungel zöldje.
Dühük, mint zárlat rajtam át szikrázik égre.
Húsomba leng a körző éles íve.
Vér és a méz lecsordul vadrózsás homlokomról.
Látom a kettős tájat... Hallom a kettős hangot.

I

BIRKÓZÓ

Nézd ezt a vad pirosló húst!
Mily lánggal tágul szét az ingben.
— Csak én vagyok és senki más! —
A bíbor zeng itt mindenekben.

Csak én vagyok: a hús! A hús!...
És minden én vagyok... Kegyetlen
sodrású rózsa-óceán
villog a világszerkezetben.

És minden értem, mint virág
csak dísz sugárzó anyagomban.
Szemed, versed is sós patak,
vagy zöld madár dús dzsungelomban.

Álmod kék felhő véreres
szirten . . . De sziklád én vagyok csak . . .
És képeid és versed is
csupán a földemen csobognak.

Addig borongsz, míg én vagyok.
És minden én vagyok: egyetlen,
Ádám és Éva együtt én!
Nincs más, csak én az éden-kertben!

2

LÉGTORNÁSZ

Tapló vagy! Semmi több! . . . Mitől
e tarka tűz a véres ingben?
Nem te! Csak én és semmi más.
Vitorlám él a végtelenben.

Csak én vagyok! A lélek . . . Én . . .
Szolgád vagyok? . . . Csak nézz magadra.
Ha vásznat bontok, nélkülem
véres tömlődben mi maradna?

Langyos szivacs hideg kövön.
Ez vagy, hol szárnyam nincsen véled.
S a szép vad éhe és dalom
sem stiglic, mely húsodba tévedt.

Nem oszló sejtekből rakott,
de meg nem fogható sugárral
én forrasztom a szirt fokát,
melyről velem jöhetsz, a szárnnyal.

És addig szállsz, ameddig én
írok e néma szerkezetben.
Ádám és Éva általam
és bennük én vagyok egyetlen!

II

POÉTA

Ragyog a szirt . . . Harsog a dzsungel násza.
Négy szarv között remeg a legszebb glóriája.
Két fény sugárzik össze . . . Két mástűzű parázsból
s a jeges lant följajdul a lángcsapdosta ágról . . .

1

SÚLYEMELŐ

Van e nálamnál szebb?
Az alkony, hajnal és a kékek
minden eres színében égek!

Mindegy, hogy te vagy-e!?
A lényeg rajtam és énbennem
épül fel minden sűrű rendben.

Sűrű és izmos rend!
A Lantot is csak én szülhettem.
Kilenc múzsa evez eremben.

Mint hattyúk úsznak itt.
Alkonyba és hajnalba néznek
és e szerint zeng minden ének.

S ha zeng, még akkor sem
szabad! . . . Ameddig én vagyok, csak
mindenek addig válaszolnak.

2

LÉGTORNÁSZ

Náladnál szebb van-e?
Mint konc a tőkén, kék erekkel
kísértesz bomló szerveiddel?

A romló, hogy lehet
a lényeg és a pusztulásba
a rend alapjait ki ássa?

Bús anatómiád
gyűjti, mi összeomlik benned:
velő, ideg, ér-rendszeredben.

Vérző hattyúd fölé
a Lantot én emeltem, égre!
Csupán, ha szólok, nyúlhatsz érte.

Nem te . . . Csak Ő szabad.
A fényes szó, mit én izentem.
Ha elszállt, mi marad kezedben?

III

ESPADA

És zeng a véres kardok telt, éles ideg-hangja:
a szétfeszített szarvak világot hívó Lantja . . .
— Elszáll? — Marad! — S rettentő magányban minden nélkül
fényes szabályok táján, mint új kozmosz felépül . . .

1

BOHÓC

Megállj! . . . Én több vagyok, mint pillangónak
a zöld virág, e száronringó csónak.

Nem csónakod, melyre lábad teszed:
ki szült és megtart, az vagyok! Suhogva
tárjad bár szárnyad, de sose feledd,
testem anyád! . . . És istenednek bokra!

Repülj! . . . Feszülj! — Ó, látni jó nekem,
hogy égig nőtt föl zengő idegem. —

Csak azt ne cincogjad, hogy én, hogy én!
Nem te, csak mi vagyunk: külön is egyben
rajzunk a szervetlen felületén,
miénk vagy, mint meggymag a piros meggyben.

Nem zöld virágod, de anyád vagyunk!
Velünk pusztulsz, mégis tovább adunk!

2

ZSONGLŐR

Tovább? . . . És zsákod melyik rejtekében
bújkál, hadd lám, ki így vitázik vélem?

A tarka kócok közt e hang enyém!
S köszönd, hogy így te több vagy minden sejtnél.
S e minden én vagyok húsod egén.
Dalom nélkül gondold meg, meddig érnél?

Szárnyas merész lovat egyet, ha láttál.
Én alkottam . . . Én tartom most is pányván.

A többi; sajgó hús és céltalan
vonaglik bennük a vénák gubanca.
Csak vannak hangtalan és lanttalan
a vak gerincek ívén fölcsavarva.

S te adsz tovább? — Tovább, de pusztulásnak!
Szólítsalak hát istennek, anyámnak?

IV

POÉTA

Adnál? ... Adod? ... De nézd, kezedből rég kiszállt Ő.
Kiirthatod magad! ... Már akkor is kísért Ő!
Való a mindenen s mint leghálátlanabb
villog még akkor is, ha többet sose kap
se ajkat, se szemet, mely mondja s amely lássa,
van, mint a hidrogén, a minden villogása.
Hogy nap, csillag, ember van-e, Ő meg se kérdi
s időnk, terünk, szavunk szebb lesz, ha őt eléri!

1

BIRKÓZÓ

Nem Ő! ... Csak egy van még! Egyetlen társam.
Egyenlő vélem terünk mértanában.

A szervetlen sűrűje, vonulása.
A föltérképezett valóság
égig, magmáig nyúló keze, lába.
A fogható szilárd mennyország.

Enyém ez is, mert én mintázom.
Csak az lehet s olyan, aminek látom.

Amire én nézek, az vál valóra.
S mert sok vagyok, az egy lesz sokká!
Pillámon át lehetsz világ lakója.
Csak általam derülsz szét millióvá.

Ha vagy is, nem vagy szemem nélkül.
Világ sincsen pupillám nélkül ...

2

LÉGTORNÁSZ

Egyenlő véled!... Megtaláltad!...
Terünkben ő lehet csak társad.

Csak ő... Nem én... A pusztuló anyagba
magára lelt szétporló lényed.
Egyek vagytok! Méltán teszed magasba,
s mert nincs kezed, de azzal méred.

S szemed?... Hogy lenne? — Ablakod van...
Az ablak vak. Én állok abban,

s nem te, én nézek át a tág világba.
Nem alkotom, de sejtem titkát,
amely a bomlót is örökbe zárva
tartja a tollat és a mintát

s körénk rajzolja, ami lényeg,
a létező tág mindenséget.

V

KÓRUS

(Együtt mondja a bíborvörös és kékezüst oldal hét szereplője.)

És benne nem külön, de ép együtt zihálva
lángol a két bika teremtő, tiszta láza
és szarvuk, mint a nyírfa négy dús májusfa-nyársa
gyémánt csókrot emel a harsogó világba.

(A szöveg mondása közben fokozatosan halványul a bíborvörös és a kékezüst szín. Amikor elhangzik a negyedik sor utolsó szava, lehull az „ARÉNA az ÖT-EZER-ÉVHEZ" c. plakát és napsugár árasztja el a színpadot. A poéta előrelép a ragyogásba.)

POÉTA

S ha fénye visszahull füzéres fejemre,
tündér ragyogás száll az emberi nemre...

Bertha Bulcsu

Talán egy cigaretta

A forgalomirányító az ablakra lehelt, és bütykös kezével elrontotta a jégvirágokat.

Már világosodott. A vágánydaru bizonytalanul himbálózott a rakodás felett. Nagy gémjébe belekapott a szél, és füttyögve próbálgatta az erejét. Zúzmara és törött jégcsapok hullottak a kötözők nyakába. Méteres hóban fuldokoltak a gépek, a mozdonyok valóságos tűzokádó sárkánnyá változtak, de hiába. A nagy acélóriás csak rángatózott két fehér dombocska között. Kerekei surrogva, sebes forgásba kezdtek, aztán feszítés nélkül megnyugodtak.

A kötözők jeges vasak alá túrtak, nagy gépdarabokkal bajmolódtak, néha föntakadtak a drótkötélen, és a hidegtől köhögtek, makogtak, mint a majmok. Amikor helyet változtatott a daru, a tűzhöz szaladtak. Az égő szenet bámulták, és a lila lángokba borult acélkosarat. A szemükből kicsi, makacs könnyet facsart a fény, s amíg lecsordult, tükrözte a pipacs kokszokat.

A törőmű lánca újra nyikorogni kezdett, lassan magasba emelték a hatalmas vasgolyót. Aztán felnyílott az ajtaja, és a munkások bedobálták az acélhulladékot. A daru gémje újra hintázni kezdett, és a kötözők otthagyták a vörös tüzüket a hóban.

Hamarosan nagy zuhanás rázta meg a fagyott földet, hallatszott a szertefröccsenő acél éles csattanása a védőlemezeken. És a síneken túl, havas küllőivel megcsúszott egy törött fogaskerék.

A forgalomirányító rosszkedvűen nézte a siető csoportvezetőket, akik brigádtól brigádig gázoltak a hóban. Szavuk nyomán néhány pillanatra megállt a munka, a kötözők széles mozdulatokkal magyarázkodtak, aztán dolgoztak tovább. A váltásoknak nyoma sem volt. A vonatok elakadtak, a telefonösszeköttetés megszakadt. A szél felszaggatta a Duna jegét, alattomos mohó örvényeket takart a hó. Nem mertek elindulni se Apostagról, se Vecséről. A tél elején két fiú már beleveszett, azóta nem bíztak a jégben. Csak az ófaluból vergődött be néhány ember gyalogosan.

Többször kopogtak az ajtón. A küldöncök híreket hoztak, havat és jeges, kemény parancsokat a meleg irodákból. „Mindenki maradjon a helyén." „Ki kell tartani." „Nem lehet lassítani az építkezést." „Az öntudatos dolgozóktól hősi helytállást vár a vezetőség." Bődör Gyula, a forgalomirányító hátra sem fordult, hagyta, hadd okosodjon ki az öreg Piriti egyedül, ha tud.

Később, amikor megfordult, Piriti bácsi már egy új lapot vonalazott a vágányhelyzetnek. A dátumot is felírta, aztán meghúzkodta keresztbe is.

A forgalomirányító visszasüppedt savószagú irodájába. Az ablakot, ahol reménykedett, sietve elhomályosította a tél. Szomorúan a kályha mellé kuporodott, és beleharapott maradék kenyerébe. Rosszkedvűen rágcsált, ízetlennek találta a sajtot, és úgy érezte, hogy savanykás a kenyér. Jószagú, mély alvás küszöbéről rángatták vissza a valóságba. Szennyes hó, hideg, szabályos vonalú vasak közé, ahol minden egy bizonyos pályán mozog, s ha letér, akkor azonnal jegyzőkönyvezni kell. Itt mindig nyikorog valami, és olyan pontos időközökben zuhan a törőmű mélyére a vasgolyó, hogy megijeszti a lelket. Csak pár percet késne néha, és megnyugodna az ember. A mozdonyok, gyárak, az erőmű góliát

kéményei nem pihennek meg soha. Makacs füstjükkel a felhőkig érnek, és sötét vonalakat húznak a Duna fölé. A gáz is szivárog, lustán, a házakra, nagy halom szenekre ül, és megjelöli az erre bóklászó csákányos, lapátos embereket.

Bődör Gyula jobban szerette a szénaszagot, a fenyők gyantás illatát, és a sziklák, mohos puha kövek között csobogó, csillogó hátú patakokat. Valamikor erdős akart lenni, de egyszer, évekkel ezelőtt felszippantotta egy építkezés. Azóta nem bírt kikeveredni a félig kész épületek, a nyikorgó gépek, vasak, kémények és a salak savanyú szagú birodalmából. Igaz, hogy nem melegedett meg sehol, mindig tovább hajtotta valami nyugtalanság, a maradatlan, keresgélő emberek furcsa láza. Néhány év alatt az erdőséget ugyan elfelejtette, de egyetlen munkáját sem érezte véglegesnek. Könnyű szívvel váltogatta a szerszámokat. Legtovább talán a 65 tonnás gőzdarunál volt kötöző. Ezt sem szerette meg, de jól lehetett keresni, a brigád rendes volt, és változatos, érdekes a munka.

Egy évvel ezelőtt baleset érte. Megemelte magát, sérvet kapott. Ekkor gondolkodott el először. Nem mehetett vissza a daruhoz, más munkát sem vállalhatott. Idáig megszokta, hogy az erejével mindent legyűrt. Minden munkát elfogadott, és mindig a legjobban dolgozott. Most hirtelen csapdába került, nem tudott mihez kezdeni. Úgy érezte, hogy megverték, legyőzte az élet. Neki már nincs helye az élő, egészséges emberek között. De a vasműben már számon tartották, mint jó, megbízható munkást, és nem hagyták magára. Tanfolyamra küldték, forgalomirányító lett. Nem tudott megvigasztalódni. Homlokára ült a szomorúság. Úgy érezte, hogy kevesebb ember lett. Örült, hogy segítettek rajta, de bántotta is, mert az élet törvénye olyan, hogy segíteni a gyengéken kell.

Ahogy az idő haladt, megnyugodott. Majd rendbe jövök, és segítek magamon. Majd kitalálok valamit. Ez csak ideiglenes. — Gondolta.

De most szomorúbb volt, mint máskor. Úgy érezte, hogy a nagy hófujások végleg betemették a reményeit. Az álmosságtól egészen ideges lett. Lenyelte az utolsó falatokat, aztán epésen kritizálni kezdte a parancsnokot.

„Mindenki maradjon a helyén, hősi helytállás." — Micsoda marhaság! Piriti bácsi, dobja a fenébe azt a papírt, megyünk haza!

— Nem mehetünk el Gyula, abból baj lesz.

— Mit fél maga mindig, nem kell beganézni! Itt hagyjuk őket és kész!

— És mihez kezdünk Gyula?

— Azon még ráérünk gondolkodni! Megélek, ha eszem.

Még dörmögött, de közben már magára rángatta a bundáját, fogta a forgalmi naplót, és elindult kifelé.

Amikor térdig a hóba süppedt, csak akkor döbbent rá a valóságra. Bent nagy hangon tiltakozott a dupla műszak ellen, az öreget is lebeszélte, és most épp az ellenkezőjét csinálja.

Ösztönösen elindult fölvenni a vágányhelyzetet. — Ijedten megállt. Elgondolkodott. „Mi történt velem? Tavaly előtt, amikor nem engedtek el az építők szabadságra, otthagytam őket, de elmentem. És most?" — A sérvére gondolt és lassan megszünt az illúziója.

— Megvettek — mormogta maga elé, és lassan lépegetni kezdett a hóban.

— Persze, hogy megvettek, segítettek rajtam, most nem mehetek el. És ha akkor nem segítenek? Most... most nem tudom mi lenne velem. Mihez is kezdenék?... Talán még kenyerem se lenne... Megtörtem... Megtörtem... — mondogatta, és észre sem vette, hogy vagonokat kerülget, melyeket föl kellene írni a kimutatásba.

Fokozatosan megértette, hogy élete a végleges medrébe terelődött. Ettől megijedt, megállt, és gyanakodva körülnézett. Amikor a hatalmas vastraverzeket, gépóriásokat megpillantotta, akaratlanul is összehúzta magát. „Hát ez lesz az én életem partja. Ezek határolják. Sínek, daru és mozdonyok. A törőmű nagy vasfalai, fölöttem a kémények és a füst. Ezek foglalják keretbe. Ezek és az idő. Szabályosan: 24 óra szolgálat, 48 óra szabad. Ezután mindig így lesz. Bejöttem a vasmű kapuján, és egy év alatt megemésztettek a gépek, rozsdák, meg a vasak."

Gondolatai tovább szőtték, alakítgatták a jövő képeit. De ő már megelégelte.

— Most jó volna valami, egy kis meleg. Nem is meleg, valami más... Talán egy cigaretta — mondta hangosan, és megfordult. Visszabaktatott az irodába.

Csizmájáról letopogta a havat, aztán Piritire nézett.

— Na, fölírtad? — szólalt meg az öreg.

— Nem.

— Hát?

— Piriti bácsi adjon egy cigarettát!

— Cigarettát? De hiszen te nem dohányzol.

— Idáig nem, de most jól esne egy.

Piriti megkínálta, és ő maga is rágyújtott.

— Valami bajod van?

— Nem. Csak elgondolkodtam.

Az öreg ránézett, aztán bólintott, mintha értené.

— Na, add ide Gyula azt a naplót, majd fölírom én.

— Hagyja csak Piriti bácsi, már megyek — mondta Bődör Gyula, és újra elindult kifelé.

Most már megállt sorban a vagonoknál, írta a számokat, és melléje, hogy koksz, vagy gép, vagy ami bent volt. Közben nézegette a vasutasokat, és sajnálta őket. Sajnálta, mert ezen a napon rossznak és feketének látta az egész világot. Nem jutott eszébe, vagy talán nem is tudta, hogy a vasutasok élete nemcsak szolgálatból áll. Az emberek jönnek, mennek a sínek között, gépeket állítanak meg, lapátolnak, és nevetnek, ha valaki megcsúszik a hóban. Nem tudta, hogy a kocsimester kis házról álmodik, a tolatásvezető disznót hizlal, és horgászni jár minden vasárnap valamelyik Duna-kanyarba. Azt sem tudta, hogy az az öreg takarítónő, aki minden reggel végigsöpri az irodákat, kulcsi. Nem tudta, hogy Kulcsban sok a kulák. Nem gondolta, hogy ott minden házban vannak lányok. Nem tudta, hogy a szőkéknek olyan a nevetése, mint a patakok csobogása, melyekről álmodott. A barnáknak és a feketéknek mélyebb a hangja, a pillantásuk mohó, mozgásuk, mint az áradás. Nem tudta, hogy ez a falkó takarítónő éppen ilyen volt. És boldog, talán még máma is.

Csak ment, bukdácsolva kerülgette a vagonokat, és rosszkedvét lassan agyonnyomta az ólmos, nehéz álmatlanság. Helyébe fásultság telepedett, és tompa fájások a lábaiba.

A vágányhelyzet után újabb kimutatásokat készített, előjelentéseket jegyzett, és rövid utasításokat vitt a vasutasoknak.

Délután, amíg eltévedt vagonok után járkált, befutottak az első vonatok. Megelevenedett a pályaudvar. Átcsoportosította a darukat, tárgyalt, jelentéseket küldött a központba.

Mire egy kis lélegzethez jutott, már este volt. Szikrák szálltak a mozdonyokból, vasutaslámpák imbolyogtak a sötéttestű vagonok között, följebb reflektorok világítottak, és a gyárakon vörös fénybe merevedett csillagok. Ilyen volt az este. Sok fény, sok kiabálás, dübörgő, morajló gépek, mozdonyfütty, és a hóban toporgó, csizmás emberek.

Bődör Gyula már nagyon fáradt volt. Jegyezgetés közben lecsukódott a szeme, és a rovatokon végigkente a tintát. De még nem lehetett aludni. Piriti bácsi újra és újra fölrázta, dörmögött, és cigarettával kínálta. Éjfél után már állva dolgoztak, mert ülve nem tudtak megbirkózni az álmossággal.

Legkínosabb a hajnal volt. Iszonyú erőfeszítésbe került minden összeadás és minden sor, amit leírtak. Amikor felvették a vágányhelyzetet, kicsit felfrissültek. A szolgálatátadást még így is fél óráig fogalmazták, mire valami kiderült belőle.

Nyolckor elindultak hazafelé. Piriti bácsi a vasútra, mert pusztaszabolcsi volt. Bődör Gyula pedig a munkásszállásra.

Jó meleg volt a szoba. Leült az ágy szélére, hogy lehúzza a csizmáját. Nem akart lejönni, beledagadt a lába. Kedvetlenül maga elé meredt, aztán a csizmájára. Ahogy így nézi, csak lecsukódott a szeme, és elaludt. Később, álmában mozdult egyet, és lebukott az ágyról. Beverte az orrát, véres lett. Így feküdt órák hosszat. Délfelé talált rá a takarítónő. Kerülgette a söprűvel, aztán mérgesen átkiabált a másik szobába.

— Klára! Gyere át!

Fiatal lány nyitott be az ajtón. A söprűjét is hozta.

— Minek hívott?

— Nézd csak, részeg!

Menyhárd Alfréd versei

Apáim

Nem egy apám volt...
sokan segítettek neki
sok millió perc rakott engem össze
mindenki ősöm volt akit szeretett
a föld ami porlott a lábai alatt
a csillagok amik felette égtek
a fa ami alá fáradtan heveredett
az álom is apám volt amihez érkezett
fűtől és felhőktől származom
a víztől sok csillogó szerszámtól mi a kezében volt
sok millió apám volt s köztük egy nyitotta ki nekem az életkaput
amit a többiek építettek
és beengedett e nagy gyönyörű világba
amelynek minden szála rokonom.

József Attila

Teljesen egy már a rögökkel
de hangja folyton erősebben zúg
az élőket mind túlkiáltja
mikor ifjú ajkakon megszólal
homlokára nem ír új ráncot a kor.
Úgy járunk örökre írt sorai között
mint folyton táguló palotákban
melyeket minden szemnek emelt a fény
s hol egyre több a hajlék.
Hidak gondolatai az idő óceánján
tolong rajtuk a nép.
Mint ama rokona aki felett serege elvezette a folyót
új országban pihen s terem halottan
sírja felett mit felszántott a kor
nem kereszt nő hanem búzakalász.

Bartók

Egy zenekar jön hozzám
kürt klarinét brugók... a zenészek hangszereikbe
bujtak
onnan fújnak
egyszerre szomorúan és vidáman
eltűnik a karmester s súgólyukon
a föld alól vezényel egy radar
emelkedik a horizont négy csücske
mindent amit eltakart látható egyszerre Ázsia és Afrika
az utak emelkednek óriás kígyók
nagyobbak mint a torony s piramis
hosszabbak mint a felhőkarcoló
a nap aranyfüggönye szétnyílik felettem
amint a fényes hangokba belépek

Kemény Dezső versei

Holtod után is

Ahhoz, hogy az elmúlásba taszító szót: „volt"
értsük, és a „lesz"-szel párosítva örökkön éljen,
nem kell messze futnunk. Kereső
érzékeinknek nem kell
einsteini támasztékot találni a planéták s csillagködök között:
példázza önnön érverésed, a napfény
széthullámzó áradása, a hízlalt bika teste, mely
a friss táplálékot bőre alá gyűjti, s a régi réteg
formálódik dühösen nemző akaratttá, —
vagy a gépkocsi vágtatása, nem szűnő robogás,
amit elraktároztál tudatod leghátsó rejtekébe,
és van, mert volt és lesz, amíg élsz.

De szerencsés az,
aki holta után is van! Mert mind amit átélt,
százszínű habként él a halála után is,
százszínű habbá verve az élet tiszta vizét
évek után is, akkor is élteti ezt a világot,
mert ami méltó rá, az nem merül el:
kis bóják táncolnak a tenger habjain, itt-ott
egy-egy lámpa is ég rajtuk pirosan-kéklőn,
s köztük, mint órjás kicsi törpék közt,
fárosz lángol az éjben, s fényét szórja örökkön-örökké.

Vízparton

Amit a sirály csak párjában érez,
hogy a vég mindig kezdet is, —
hiába zsörtölődöl, föld, a vízzel,
régóta jól tudod te is,

mert a tó homokzátonyod itatva
fáidnak hajszálgyökerét
hűsíti, s az opálos levegőn át
éli a végtelen cserét,

s alant a barna, emberkéz-faragta
hajórajt lassan rengeti
az időben hullámot vetve hulló
víz, mely halállal van teli,

és langyos csókján szerteszéjjel mállik
a tőkesúly és a palánk
de a rostok foszlányán élet indul,
mohó kis élet, új, falánk, —

míg fenn a pára friss esővé mozdul,
s hűs cseppjein a madarak
szétrebbennek, hogy aztán újrakezdjék
szerelmes vívódásukat.

Tornai József

Talán a kő is

Talán a kő is fölrepülne tőled,
ha csak egy újjal megérintenéd.
Nem sírok már és nem keresem többet
a halál sakál-szagú istenét,
hogy a pillangókért könyörögjek,
mert nem hal meg az ég.

Este is jöhet, tél is, és hegyükkel
fölnyársalhatnak csillagok,
te rámborulsz és sose, sose tűnsz el,
hisz hűek, akik boldogtalanok:
üvöltő tenger játszik a fejünkkel,
de a mi szívünk jobban háborog,

reménynél s ábrándozásoknál
is jobban. Egyik sem volt elég.
Csak a zene, hogy hallgattuk a zsoltár
hangjánál is szentségesebb zenét,
s néha úgy magadhoz szorítottál,
hogy kivirágzott mellemben a rét.

Imádlak, mondtam már? imádlak,
mint akinek nincs más istene,
csak ez a csalás, ez a látszat,
amit emberségnek kellene
hívni, s életnek, világnak
és szépen megelégedni vele.

Kimondhatatlan megrendültség
tudnom, hogy te vagy és nem a világ.
A többit, mit tudom én, döntsék
el szikár filozófiák:
neked, mint nekem, csak az a szerencséd,
hogy nem sétálgatsz itt tovább

egyetlen perccel sem a lángnál:
zöld szemeidből úgy lobog,
mintha nagy fáklyaként járnál
gondolataim közt, mikor rád gondolok,
s majd sírjainkból nő egy szarkalábszál,
virít, virít, de nem szűlhet magot.

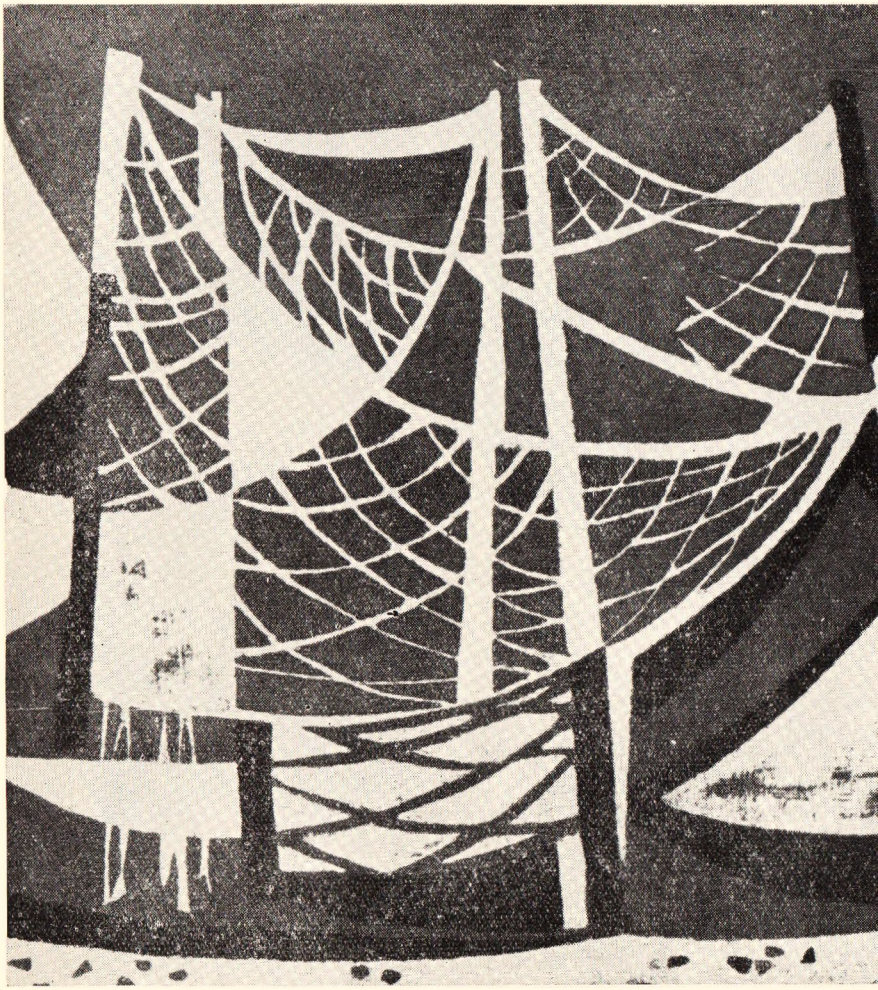

Bizse János: Balatoni halászok. Részlet a tabi

kultúrház sgraffitojából

Soltra Elemér: Badacsony

Szabó József

Vágyakozás

Az öregasszony vendégével foglalta el magát, nagy beszédben voltak, s a kinti szélnél jobban zúgott tőlük a lakás, különösen Irma feje. Örült, mikor anyósa kezébe nyomta a fazekat és szabadulhatott. Egy pillanatra találkozott a tekintetük, a fiatal kérdően nézett az öregasszonyra, az öreg parancsolóan vissza. Értették egymást, pedig Irmának másutt járt a gondolata. Hét vége van, férjét várja haza.

A fazekat szorongatva kezében, kiszaladt az ajtón, de az udvaron alig lépett egyet-kettőt, hirtelen megállt. Úgy tűnt, hogy az üres edényt nézi, ahogy eső-cseppek koppantak az alján.

Anyósa az ablakon át szemmel kísérte: mit akar ez a boland? Látta, hogy megállt tétován.

— Csak nézz oda — mondta a nővérének, — hát nem félnótás ez?

S az egyik testvér ajkát biggyesztgetve mosolygott össze a másikkal, akinek a mosolya mögött gyűlölségben töltött napok, hónapok komorlottak.

Irma gyanútlanul állt meg az udvaron és hallgatózott, mialatt sovány ujjaival erősen szorította az üresen ásító fazekat, mely zengett-bongott a kezében, nagy, nehéz cseppekben hullt belé az eső. A fiatalasszony hallotta, mintha éppen azt hallgatná, pedig egészen másra figyelt. Szombat van, a férjét várja. Jönnie kell végre. A múlt héten hiába várta. Most jönnie kell.

Mialatt Irma kint hallgatta a távoli utak zümmögését, a föl-fölbúgó s tovahaladó járműveket, anyósa az ablakon át figyelte s közben hadarta a szavakat:

— Olyan, éppen olyan, mint a fazék, melyet kezében tart — mondta a nővérének, aki ma érkezett s nála akar nyaralni. — Ilyenek ezek a mai fiatalok. Nincs ezekben lélek...

— Látom, nem vagy jó véleménnyel...

— Hogy is lehetnék? Tudod, ezek szülőt nem tisztelnek, istent nem hisznek... Milyenek lehetnek akkor? Gondold csak el.

— Legalább egymást szeretik?

— Az is csak olyan... az a szerelem. Mint az állaté. Pillanatnyi öröm, nem tervezgetés, fészekrakás s a holnapi napok gondjai. Futó örömök, gondtalan élet, élősködés az öreg szülők nyakán...

Irma tétován álldogált. Csak az arca árulta el, hogy messze jár gondolatban, és azt is, hogy erős az ő hitében.

Indulni akart éppen, mikor anyósa ráverte az ablakot.

— Menj már! — Ingerülten intett a kezével s megint kopogott. — Megállj! Hova méssz? Nehogy vizet hozz te! Tej kell a kávéhoz a vendégnek.

És Irma elszaladt a szomszédba tejért.

Mikor visszajött, anyósa elé tette a fazekat tele tejjel, mely habot verve, jószagúan, ingerlően kavargott előtte. Megkívánta. Jó lenne húzni belőle, így langyosmelegen. De éppencsak az hiányozna, bűnszámba venné anyósa az efféle torkoskodást, jobban mondva kívánságot. Irma azonban nem törődik vele, róla most bármit gondolhat, veszi a kabátját s indul.

Anyósa minden mozdulatát érti, dühbe gurul tőle, de fékezni próbálja magát.

— Hova mennél ilyen esőben? — szólt rá mérsékelt hangon, a vendégre való tekintettel.

— Már nem esik — válaszolt halkan a fiatalasszony s gyorsan kisomfordált az ajtón, mielőtt anyósa észbekapna s kitalálna valamit megint.

— A Sanyi elé megy — magyarázta a vendégnek. — A múlt szombaton nem jött haza, hát odavan egészen, láthatod: a nyavalya töri . . .

Irma tudta, hogy nem jó lenne hallani, amit most az anyósa róla mond, de nem is volt kíváncsi rá. Ment, sietős léptekkel az autóbuszmegállóhoz, a férje elé. Csak rá tudott gondolni most állhatatosan, gyermeki örömmel.

Míg a falun végighaladt, nem egy ismerősbe botlott. Köszöntötték egymást s mivel kötelező az érdeklődés a mások hogyléte iránt, megkérdezték tőle:

— Hogy vagy, Irma? Hova sietsz?

— Hazajön Sanyi?

— A múlt szombaton elmaradt, most jönnie kell.

Igenlően bólintottak szavaira és ki-ki sietett tovább a maga útjain.

A kocsma előtt, mit tesz isten, Sanyi unokatestvérével találkozott: Karcsival, mert őt csak itt lehet megtalálni, ha nem dolgozik. Itt üti agyon az idejét, kártyázik és iszik.

— Ej, Irma, de jó, hogy jössz! Gyere, igyál meg velem egy pohár sört — szólt mosolyogva a férfi és átfogta a vállát.

Irma kipenderült az ölelésből.

— Majd máskor . . . — Nevető szájjal villantotta rá a fogát.

— Máskor! — méltatlankodott Karcsi. — Máskor én nem hívlak.

— Úgy is jó — mondta Irma.

— Talán utazol?

— A férjem elé megyek.

— Férjed elé? Úgy se eresztik haza — kajánkodott Karcsi.

— Dehogy nem eresztik. Megkötni sem tudnák.

— No, ne felejtsd hát a szavadat — intette a legény.

— Mit? — csodálkozott Irma. — Máris elfelejtettem — szólt vissza indulóban.

Karcsi csak legyintett utána.

Az állomáshelyen topogott néhány ismerős, akik az esti járattal indulnak. Komorak voltak, alig beszélgettek. De egy fiatal, szép nőt nem lehet megszólítatlanul hagyni. Egyik férfi melléje bújt:

— Utazik, Irma, vagy a férjét várja?

— A férjemet várom.

— Hazajön? Írta?

— Nem írta. Rossz levélíró.

— Hát akkor honnan tudja olyan biztosan, hogy jön?

— Tudom — felelte Irma s önfeledten mosolygott. Majd hirtelen elborult a homloka. — Ha most se jön, én megyek el a háztól.

A férfi sem mosolygott, komoran nézett maga elé.

S tovább vártak.

Végre fölmorajlott a messzeség, fölbúgott a távol s a várakozók elé odakanyarodott az autóbusz.

Irma még egyszer látta az iménti férfi hátát, aki fölszállás közben visszafordult s feléje intett kezével jelezve, hogy nincs.

Irma még akkor sem hihette, mikor egyedül ballagott hazafelé, lassan, szomorúan. Az esze folyton azon járt, hogy Sanyi ravasz játékot űz vele, hogy előpottyan valahonnan. Ő maga is igyekezett kitalálni a játékmódozatot, mellyel Sanyi helyében lévén megtréfálná asszonyát.

De nem tudott semmit kitalálni. Mert nem is lehet, nem szabad ilyesmivel játszani. A múlt szombaton is kijött Sanyi elé — hasztalan. Várta-várta s nem jött. Milyen keserves volt nélküle végigmenni az utcán, mikor mindenki tudta, hogy jönnie kellett volna, hogy nem szabadna magára hagyni ezt a fiatal asszonyt. Milyen kínos dolog kerüldözni az embereket, mert akárkivel találkozik az úton, szánakozó pillantást vetnek rá, mások meg kárörvendő mosollyal méregetik. Szeretne elbújni az emberek elől, elfutni a fájdalmával, legalább ne kéne látni senkit és őt se látná senki! Nincs kellemetlenebb, mint ilyen állapotban találkozni az emberekkel, résztvevőkkel és részvétlenekkel, akik tudják jól a baját. S ő is előre tudja, hogy megállítják, s azt is, hogy mit kérdeznek tőle, mire kíváncsiak?

Fázósan ment, sietett hazafelé, a falak tövére húzódva, mint az árnyék. Néhány csepp eső esett rá, az arcára, a kezefejére, még hazulról eljöttében, s csak most érzi a nedvességet és hideget.

S milyen lesz ez a szép júniusi éjszaka? Egyedül megint? Mindig egyedül? Egyedül, egy vágyakozással csordultig tele lélekkel ...

Még sohasem merült föl képzeletében a folyó, mely álmosan olvadó vízével itt kanyarog el a faluvégen, átvezet rajta az út, a vaslemezek döngenek a lépései alatt. Most megállítja a kígyóvonal, ahogy a leomló esteben ezüsthátával tovasiklik. Jó volna leülni a vízpartra és gondolkodni az életről, a boldogságról és a boldogtalanságról ... és nem menni többé abba a házba, ahol az anyósa tüzet köpködő sárkányként várja.

Nem is menne, ha nem hihetne Sanyiban és nem hihetne Sanyinak, — ha nem szeretné ...

Átballagott a folyón, arcát árnyékba burkolva és lassan elmaradt utána a hűvösség is. A kapuban már forróságot érzett s a kilincs, melyet meg kellett fognia, égette a kezét.

A két öregasszony a szemét kereste gúnnyal, ahogy utána néztek, a mozdulatait, az arcát figyelték. Irmát, aki nem nyavalygós fajta, sírás kezdte fojtogatni, mikor anyósa megkérdezte:

— Hova tetted Sanyit? Elvesztetted, míg hazaértél?

— Elvesztettem — mondta daccal —, de ha elveszteném, se rínék miatta — felelte lázadozva, holott ő tudta legjobban, hogy mennyire nincs igaza. Hogy nem sírna, az lehet, de megszakadna a szíve, míg magában őrlődne, panasz nélkül, hangtalanul.

A vendég vigasztalni akarta:

— Ilyesmit nem szabad szívre venni, kedvesem. Egy asszonynak, pláne olyannak, akinek a férje valahol messzeföldön dolgozik, mindennel számolnia kell.

— En mindennel számoltam . . .

— Meggondoltnak kell lenni, okosan kell viselkedni . . . — adta a tanácsot anyósa.

— Hogyan viselkedjem? Segít az valamit, ha így vagy úgy viselkedem?! — tört ki a sértettség Irmából.

— Hát hogyne segítene — szólt határozottan anyósa.

— A férjem hazacsöppen?

— Nem csöppen haza, de nem teszed magadat nevetségessé.

— Senki sem nevetett rajtam.

— Csak aki látott, aki tudta, hova mentél, aki megértette, hogy mennyire kínlódol a férjed után, s hasztalan . . .

— Nem kínlódom utána jobban, mint ő én utánam — mondta a szégyentől vörösen Irma. — Csak annyira . . .

Ezen a vendég is nevetett.

— Nem ismered, kedvesem, a férfiakat — mondta elnézően. — Ugyan még nincs idő után. Majd kitapasztalod őket. Azért nem árt az óvatosság.

Irma nem kérdezte meg, hogyan legyen óvatos, jóformán nem is figyelt a hozzáintézett szavakra, annyira tele volt a lelke vágyakozással és dühös indulattal.

A vendég azonban folytatta:

— Nem szabad szabadjára engedni az embert, hogy másutt verjen tanyát, egyedül lakjon. Vele kell menni és el nem maradni tőle. Vagy nem engedni el hazulról.

Irma nem szólt. Mit szóljon erre? Amit nem szokott csinálni: gyerekesen vállat rándított.

Anyósa figyelmét semmi sem kerülte el.

— Ne a válladat rángasd — mondta —, hanem vedd a zsomport, adj a tyúkoknak. Aztán vess ágyat és feküdj le. Hálótársad is lesz, nem leszel egyedül. Mindkét ágyat készítsd el szépen.

Irma se nemet, se igent nem mondott, a gyűlölettől lángolt, de örült, hogy csinálhat valamit, kint jártában-keltében friss levegőt szívhat és fölsóhajthat a részvétlen égre anélkül, hogy anyósa hallaná.

Kint, a ház körül ellátta a munkát, megetette és becsukta a baromfiakat. De még nem volt ereje bemenni. A kiskertben tűnt el, ahol virágjai voltak, azokat gyomlálgatta, öntözgette. Majd egy kőre ült a meggyfa alá és nekivetette a hátát a fa törzsének. Az este hűvös volt, fönt az ég felhőktől komorlott. Irma fázósan ücsörgött s vonta összébb mellén a ruhát. Jó lenne, ha a sorsát is így össze tudná fogni, hogy ne virítana ki a meztelensége s ne hivalkodna akaratlanul is keserves vágyakozásában, hanem méltósággal tudna felnőtt emberek komolysága-köntösébe burkolózni. De a bőrén érzi, a meztelenségén az esti szél sikos suhanását, a pőre vágyak éles körmét.

És jött a szél újra és újra, a készülő vihar zabolátlan előszele és hiába fogta kemény ujjakkal görcsösen össze ruháját, szétcibálta rajta, tépte, szaggatta, s Irmának be kellett menekülnie. Ahogy futott, hallani lehetett a szoknyája lobogását s utána a lombok zúgó összeborulását.

Éjfél is elmúlt, mikor kopogtak az ablakon.

Mélyen aludt, elmerülve magában, mondhatatlan keserűségében, mégis föl-ugrott az első ablaküveg rezzenésre. A vendég, aki lábtól feküdt a másik ágyon, csak az ajtónyitásra-csukásra neszelt föl s a szobát hirtelen megtöltő elevenségre, ki-bejárásra, ölelkezésre és szélfúvásszerű suttogásra.

Mégis megjött Sanyi?

Megjött. Lám! Csak ő lehet, ki is lehetne más?

A fiatalok nem gyújtottak villanyt, mert Irma még idejében figyelmeztette a férjét, hogy nincs egyedül, vendég is van: itt alszik a másik ágyban a nagynénje. Boldog volt, mikor látta a fölparázsló cigarettafénynél, hogy Sanyi milyen fintort vágott.

Míg a cigarettát végigszívta, Irma a lehető legkevesebb zajjal varázsolta elő az ételt, amit a férjének külön tett, hogy bármikor kéznél legyen. Aztán a sötétben megetette és lefektette, mint egy gyereket, s maga is ledobta felsőruháját s utána búját az ágyba. Betakaróztak csenddel és sötéttel.

A csendet nem volt szabad megtörniök, csak hártyaszerű, finom burka alatt lehetett elmondani, amit okvetlenül és halaszthatatlanul ki kellett beszélniök magukból s úgy, hogy a másik ágyon hallgatózó vénasszony ne értse szavukat, de ne is hallja. Mint a fuvalom, úgy lehetett csak suttogni a másik fülébe.

— Ki voltam eléd az állomásra — mondta a nehéz szavakat a fiatalasszony — s nem jöttél...

— Nem, mert nem tudtam jönni — felelt vissza ugyanúgy a férj.

— Nem érted el a buszt? — kérdezte Szőkéné a könnyen kitalálható egyetlen eshetőséget.

— Késett a vonatom s nem várta meg...

— Gyalog jöttél?

— Hogyan másképp? Gyalog eredtünk útnak, siettünk, mégis utolért bennünket a zápor, éppen a hegy alatt. Egy pincébe menekedtünk be. S még ittunk is.

— Engem meg itthon gyötört a szomjúság...

— Mi meg ittunk, nyakaltuk a bort, ha már úgy esett, hogy várakoznunk kellett. Jaj, az a várakozás, abból áll az élet. De legalább jó bort töltöttünk magunkba.

— Rám nem is gondoltál, jól szórakoztatok.

— Másra sem tudtam gondolni, egyedül terád. Pedig nők is akadtak köztünk, és egyik-másik csinos volt. De énnekem már itthon járt az eszem. Rólad gondolkodtam. S hiába ittam bort is, másfajta szomjúság epesztett.

— Téged is, Sanyi? — És Szőkéné felsóhajtott. — Mikor lesz az, édesistenem, mikor lesz, hogy mi szabadon szerethetjük egymást?

— Jó hírrel jöttem. Voltam bent lakásügyben, s megnyugtattak. Türelemmel kell lennünk, épített a bánya elég lakást, nekünk is jut belőle. Addig már kibírjuk valahogy.

— Legalább hetenként jöhetnél haza. A hét végét is olyan nehéz kivárni. El sem lehet mondani, milyen nehéz...

— Megpróbálok elszabadulni...

Hallgatnak. Csend feszül közéjük.

Megint Szőkéné szól s amilyen szorosan lehet, férjéhez bújik, mint egy hajszolt állat:

— Szombatonként gyere haza. A hét végét tölthessük el együtt... .

Megint csend, megint hallgatás.

Most mind a ketten a szomszéd ágyra figyeltek: hallani-e a vendég szuszogását? Milyen jó lenne, ha aludna... Még a lélegzetüket is visszafojtották, hogy halljék. Úgy vélték, hogy nem alszik. Később valóban meg is bizonyosodtak róla, hogy mocorog.

— Ez is minek jött? — mérgelődött Szőke.

— A bosszantásunkra — ugyanúgy a fiatalasszony.

Férje nem válaszolt. Igazat adott asszonyának, de nem tudott mit mondani neki. Nem akarta anyja ellen tüzelni, úgyis ellenséges a viszony köztük.

Kifelé figyelt. Az ablak fölött gyorsan úszott el a Hold, egyik felhőpárna alól kibújt, a másikba be s újra vaksötét lett. De ez a halvány fényeső is elég volt arra, hogy kirajzolódjon előtte a mellette fekvő nő szoborszabású arca, a hajhullámok eleven mozgása, válla, s a meztelen karja. Fojtogató vágyat érzett, hogy ölelhesse. De az asszony elutasító szavakat suttogott és erélyesen tiltakozott. Húzták, tépték egymást és alig hallható hangon veszekedtek és könyörögtek egymásnak.

Körülöttük forrt minden. Égetett az ágy, a párna, a levegő. A tenyerük nedves volt, az ajkuk kiapadt, az arcuk tapadt egymáshoz, a mellük, és a combjuk is.

Kimerültek a hasztalan küzdelemben.

S már az is jó volt, hogy az ablakrésen hűs szél szűrődött be s a megismétlődő szélroham szüneteiben halk dobpergésszerű hangokat lehetett hallani. Hullni kezdtek az esőcseppek.

Nyugtalanító volt.

— Csak a vénasszony aludna már! — sóhajtott föl a nő.

— Mit törődünk vele? — morgott figyelmetlenül a férfi.

A dobpergés egyre közelebb jött és egyre erősebb lett, és különös és izgató ritmust vertek az eső cseppjei az udvar vaskemény földjén, az izzó háztetőn, az eresz alatti tikkadt szőllőlevelek zöld pergamentjén. S az ablak zengő, kemény lapjának is nekivert néha a lezúduló zápor, mint egy vágyaktól elgyötört, arcba csapódó ostor...

Kalász Márton

Éjféli körmenet

Éjfélig csavarogtam a nyári esőben,
juhként rázkódó házak közt, szamárként ázó templomok közt,
véltem, magasan lengek a falka fölött,
s már alig láttam a megkettőzött homályban,
hold lenti zöldjét se, két arasznyira a szemem előtt —

s akkor hirtelen elfogott a rémület.

Nem voltam őrült — ti indultatok
egyik járdáról a másik felé,
víz-alkotta árnyatok az aszfalt tükrében láthatatlanul
bolyongott,
szinte bilincsként csendült lábatok alatt;
ti léptetek, akik lobogó tájak erejét,
puhaságát piszkos sakktáblaként hordjátok idegeitekben,
a vagon rácsai halálotokban sem engedték oly közel,
hogy visszaáradhasson, ahol megszületett, szemetekbe,
vegyíthessétek, ha úgy tetszik, hamvas zűrzavarrá,
láthassátok, ha úgy tetszik, sárga keréknek magatok körül
s tengelyként állhassatok vízzel abroncsolt agyába;
ti vonultatok, akiknek a tenger vékony ón-pálca maradt csak
s álmukban sem nőhetett félelmes dagállyá,
hogy zenével mossa el a lángszemű tornyokat,
zenével mossa el azt a zenét,
amely a fényben zuhanó fenyők lázálmával érkezőket fogadta;
(ó, ti csak fekhelyek ládáit néztétek alul, felül,
szürke, szürke, térdig se tiszta levegő,
s az est fűszárnyú csillagát csak az örök kiáltásai fölé
képzelhetni el
s egy „gyengélkedőbe" cipelt művész átlőtt nyaka fölé;)
ti fordultatok most szembe velem, akik
tizenöt éve az eternitszürke füstöt
látjátok: mosolyét, medencecsontét, egy arc színárnyalatáét,
az emlékezőtehetség holdfényű rózsáinak füstjét, a semmi
vasszürke füstjét,
evvel a förtelmes isten-szakállal zsúfolódnak alkonyaitok,
hangtalan söpör a csillagképek örök jegyén át,
ebben az átkos szőrzetben szikráznak olyan életek,
melyek a ti napjaitokat meg tudták volna hosszabbítani,
most pedig lemondani késztettek reményről, bizakodásról
s egészen furcsa módon már nem lemondani semmiről,
ha ugyan lesz még egyszer mibe kapaszkodnotok;
tizenöt éve nézitek a füstöt, amelyből értelmetek,

húsotok, szomszédotok, elvtársaitok, ez az egész menet
támadt föl újra, s ím, a drótsövény hiába
növekszik, tövisei hiába villámlanak, hiába tetszenek
élesebbnek a kerti tüskék smaragd fegyverénél,
nem torhanpattok meg, nem ver agyon az igézetes áram,
nem kiáltanak rátok a kert sisak nélküli munkásai,
nem ment a megszelídült kép, vánszorogtok a füst felé,
vissza a füstből és újfent a füstbe —
nincs menekvés; ahogy most sincs; már azt hittem, körém
gyülekeztek, s látom, hogy mellettem haladtok el, ruhátok
fakó csíkjai, mintha rácsok kusza látványa pörögne
szemem előtt, s mindenütt számok, lángolva s tüstént kihunyva,
jelzik, mint szólítsalak, ha mozdulni tudna nyelvem —
(képtelen vagyok szólni, magasan reccsenő megafonhang,
s egyszer csak úgy tűnik, mintha sötét szobában ülnék,
Beethovent hallgatnám, a süket lángelmét, aki
nem is sejtette, hogy zenéjében géppisztollyal vernek egy ajtót,
fa-lépcsőn robognak le-föl, végig egy városon, le-föl, le-föl,
s kutyák nyüszítenek hóban virradó barakkok előtt;)
hogy siettek; s mégis látom a vér ösvényét szemetek alatt,
satnyára vert karotok lengését, az ékszerek, a haj
könyörtelen hiányát, a sok szenvedést, amely
úgy szabdal, hogy már nem is érzitek, s míg egyszerre lobog
minden porcikátokban s fénylik hűsen, akár az üveg,
látom a sebeket, a halál foltjait — ó, látom magamon;
mintha én is fegyencruhát öltöttem volna, bőrömön
leolvasásig érezném az égetett számok helyét,
mintha nektek adtam volna göncömet, élővoltomat;
már nem is szokatlan fejem épségével e távozó sereg,
tartásommal, vízszintes vállammal, amint a vízözönben
keskenyül s bolyongva egyre mosódik, mosódik,
hamar a szürkébe torkollik, átlép az isten-szakállon,
s én csak a füstöt nézem, villámló, vézna kezem
hosszan kinyúlik — a semmit érinti egy többé sosem kiáltó,
magasra készülő, rózsák holdjára még emlékező halott . . .

(Hirtelen megszédültem — a maradék fényjelek
előbb vadul cikáztak, majd elomló
foltokban úsztak el fejem fölött;
arányok, vonalak lassan kibontakoztak,
utcasarkot meg tornyot emelt ki sokára a homály,
bódékat, derengő bádogtetővel,
s hisztérikus, fehér mosolyom könnyzuhatagba hanyatlott,
ahogy a magasság felé fordítva arcomat

észrevettem, hogy elállt az eső.)

Konrád György

Klasszikus regény a huszadik században*

A Thibault család olyan mértékben regényszerű regény, hogy némi elfogultsággal a műfaj törvénykönyveként betűzhető. Egyik hódító érvényű alkateleme a hősök hármassága, a megtestesített triáda. A líra magán-, s a tragédia párbeszéde az időtlen jelen szólama. A regény a történelmi irónia műfaja, s így utolsó szava a sarkokat túlélő és kiengesztelő tertium datur. Ha Oscar Thibault a tézis, Jacques az antitézis. És Antoine? Elmosódott, békítgető átmenetből élete és a regény végére ő érik szintézissé. Nemcsak az apaszobor, a féktelen Jacques is készen van már a regénytindító szökés idején: mégcsak 13 éves, de a lázadás vegytiszta szelleme hevíti. Az erélyes és köztük gyengéd önzésében mégis tétova Antoine viszont a természetes fejlődés gyermeke, a nyers egészségtől érik szenvedéssel és tapasztalattal beoltva a szellemi-humánus egészségig.

Ha a két fiú védtelen és meleg lénye körül fölsejlik a mítosz, az apa maga a páncélos mítosz-kövület, s annak legközepén a hiúsága és magánya között őrlődő gyönge lélek. Kívül a szónok és a tőkepénzes, az erkölcsök áldz őre, a rászorultak kemény gyámolítója, családjának mennydörgő ura, konzervatív becsvágyak, eszmék és értékpapírok birtokosa. S belül: sebzett öregember, aki szerelmes volt a feleségébe, szenvedélyesen ragaszkodik fiaihoz, fél érzelmeinek kimutatásától, fél Istentől, akit szeretne elámítani, s leginkább fél a testében növekedő haláltól, mellyel egy hazug élet után iszonyúan nehéz farkasszemet nézni. A kövület szétpattantja a családot, a kirebbenő lélek összetartja. A halálos ágynál a fivérek testvérré lényegülnek vissza, s örökösei annak a duvad-erőnek, mely az apában a rendet terméketlenné kérgesítette, a kisebbik fiúban termékenyen felborítja, s a nagyobbikban újjászervezi.

Amint a mai orosz diákok Andrej Bolkonszkij és Pierre Bezuhov jelleme között vonnak lelemények párhuzamokat, bizonnyal hasonlóképpen járnak majd a francia ifjak Martin du Gard polárisan egymásra utalt testvérpárjával Jacques és Antoine Thibaultval. A legáltalánosabb megfogalmazás után tapogatódzó definíciós ösztön talán majd így állapodik meg: Antoineban az emberi magától értetődő, Jacquesban kérdésessé vált. Vagy kultúrlélektani közhellyel: az előbbi nagyon is egy a természettel, az utóbbi nagyon is elszakadt tőle. Az okos, jó Antoine egy kissé állati. A zabolátlan, rögeszmés Jacques egy kissé szent.

Jacques egy magasabb valóság nevében tagadja az alacsonyabbat, ám neki a magas sem elég magas sohasem. Egyik pillanatban kíméletlenül morális éleslátással fürkészi egész világát, a másikban beleszeret a mindenségbe. A polgári rend szemében forradalmár, a családéban vadóc, az emberekében mogorva angyal, félszeg tűzhányó, önmagáéban most lángész, majd kisfiú, aki sohasem elég önmagának: „én nem tudom elfogadni magamat olyannak, amilyen vagyok". Született áldozat, nincs tehet-

* (Roger Martin du Gard: A Thibault család című regényéről. — Részletek egy hosszabb tanulmányból.)

sége a boldogsághoz, s így igazi eleme az emberiség, melyért a filozófusok és rajongók felelősségét érzi. Következésképp ír és cselekedni vágyik, s a lanyha vagy doktriner szocialista mozgalomban sem talál nyugalmat mindaddig, mígnem eszméi hiteléül életét áldozza a lövészárkokba csődített katonák megbékéléséért.

Antoine, amíg egészséges, nem ér rá az emberiségért nyugtalankodni — várják a betegei. Eszét, tetterejét fegyelmezetten összpontosítja szűk, de hatékony munkakörére. Tüskésen védekező, s holta előtt mégis érte nyöszörgő öccse tevékeny lustának nevezi egyízben. Lángolhat a háztető, ő végzi a dolgát hősiesen és kissé nyugtalanító süketen. Jóban van önmagával, csupa harsogó erély, fegyelmezett becsvágy, fiúskodón komoly illegés. Természetesen érzéki és kissé felületesen részvétlen a többiek iránt. A társadalommal szemben komformista, Isten előtt agnosztikus, hivatásában tehetséges és megbízható, az emberek között jóindulatú, kissé érzelmes, szívélyes és magányos. Ha Jacques áttetsző és mégis érthetetlen szellem, a tömör, egyszerű Antoine férfi a szó polgári, tehát egy kevéssé nevetséges értelmében. Ez a nyers tömb az alap. Ebből faragják ki az évek azt a kései Antoinet, aki szinte már példaember, ugyan nem szent, nem is hős, nem is lángész, csak őszinte, okos és legfőképpen jó átlagember. Az egyik véső Jacques, a kicsinyes különbékék robbantója, a színlelésen átfúródó pillantás, a kezelhetetlen és szeretetéhes öccs, aki a bosszankodó szerep alól mindig kicsalja bátyja gyöngédségét. Antoine akár egy szeretőt dédelgetné, oltalmazná, ám le is vonná abból a csillagközi űrből, ahová ő nem követheti. A másik véső Rachel szerelme, mely szinte kicseréli. Előbb orrbaveri az önelégültet, hadd lássa tántorogva, mi a másik ember. Aztán megajándékozza a jó ölelések bizonyosságával. Majd tükröket villant elő lépten-nyomon, s Antoine szomorú ámulattal észleli — milyen csenevész az orvos mögött az ember. Olyannyira, hogy még kedvese távozását is megérti, pedig letaglózza a kín. Harmadszor a háború hasít bele. Lehántja ami romlandó, kicsiszolja ami állandó: már nemcsak észreveszi — keresi maga körül az embereket, s ettől felnőttebb lesz a magánya is. A vagyonnal bélelt, nagypolgári sáncok mögül kirepíti a frontszolgálat mezítelenségébe, ahol a többiek forróbban és leplezetlenebbül társak, mint otthon voltak, s a pillanat, mert mindig utolsó, filozófiával terhes. Az Epilógus gázmérgezett, halálra készülő orvosa már a tisztult emberség elemében él. Feladja a vitát öccsével, s az emlékekhez már csak a gyászoló szeretet szövetkezik. Csöndben pedig maga is átveszi öccse örökét, az emberekért érzett felelősséget, mely a halál előtti naplójegyzetek tűnődéseiben mind magasabbra emeli ezt az óvatosan bölcselkedő, súlyos és természetes embert. Egészségével elejti önzését, szerepeit is, marad a tiszta látás és részvét. És marad az aggodalom, a szerencsétlen, vétkes, de nem épp reménytelen emberiségért, s az egy szem Jean-Paulért, Jacques szeretettel körülindázott kisfiáért. Riasztó és emelkedett állapot ez, mindenről és mindenkiről lemállanak a „hívságok", s ami marad, nyomorult, de mert igazi, egy kissé tündöklőbb is.

Melyik a példásabb, melyik a hitvallóbb hős: Jacques-e vagy Antoine? Szóban és betűben hányszor fészkelődött e kérdés, épp a válaszkeresés izgalmával hódolva Martin du Gard objektivitása előtt. Neki — csak így hihető — a két testvér: két homályban perlekedő arca. Antoine a természete, Jacques a lelkiismerete, ám a regénybe kitaszítva mindkettő álarc: talányos és magáért való. De a világ is rangsor nélkül akarja a dolgavégző, boldoguló férfit, s a bajkimondó, másokért boldogtalan kamaszt. A föld fiát és a lázadás gyermekét. Az összhang kegyencét és az egyensúlyon őrködő kiegyensúlyozatlant. Együtt ők az emberi teljesség; összekülönbözve: a férfi kisded, a szent: pojáca lesz. Mint erőnek és igénynek az alkotóban, úgy kell egyesülnie Antoine és Jacques elemének az önmagát alakító emberi közösségben.

* * *

Az időtlen és az időszerű gyenge kézben szétfut, az erősében összeforrad. Martin du Gard épp azáltal emeli a két testvért a történelem fölé, szemben az óvatos vagy közönyös kortársakkal, akik a történelem alatti iszapban keresik az örökérvényűt, hogy a legközepébe veti őket, ahol épp a sodrás dobálja föl a benne úszót. Antoinet és főleg Jacques-ot Martin du Gard bölcsen ott fürdeti a történelemben, ahol századunkban legerősebb a sodrás: a világháború és a szocializmus körül.

Tolla csak akkor indult el a papíron, ha az ábrázolt korszak rendezett látomássá szilárdult elméjében. De uralma a történelem felett csak az első világháború szakadékáig ért. A polgárság történetírójának itt búcsúznia kellett a nagy formátumú, tehát régi vágású polgároktól. Tőlük a már akkor beköszöntő amerikai stílusú kapitalizmus a nagyobb haszon fejében elvette egyéniségüket. A nyugateurópai szocializmus még ma is lázadás a polgári rend ellen. Ami azonban akkor a családi fegyelem súlya alatt még egyéni dráma volt, ma köznapi alternatíva. S egy harmadik ok: a szocialista mozgalomnak az októberi forradalommal kezdődő második szakaszával Martin du Gard már idegenül állott szemben. Tartózkodása méltányos volt. Akárcsak Thomas Mann, ő sem gáncsolta soha a fiatal Szovjetuniót. S akárcsak Thomas Mann, regényíróként is konzervatív becsülettel kerülte a kort, melyet átsugároz a kommunizmus léte, meglehet ama sejtelem okán, hogy annak igazi megértésére nem a nyugati lázadók, hanem csak a keleti realisták képesek. Ám a Thibault-család elmúlásra érett világa Párizsban is tökéletesen áttekinthető volt.

Jacques Thibault nem forradalmár a szó huszadik századi, közvetlen értelmében. A szocialista mozgalom az ő szemében mindenek felett egy új humanizmus letéteményese, s nem a proletárdiktatúra úttörője. Erkölcsét az értékek, és nem a célok ihletik. A regény egyik epizód alakja a szenvedélyes Mithoerg, kit sorsa és nem lelkiismerete hajt a forradalomhoz, szemére veti vértől irtózó, értelmiségi idealizmusát. Mindketten Meynestrelhez, a genfi emigráns szocialisták vezetőjéhez, a titokzatos, Macchiavelliből, Robespierreből és inkább Trockijból, mint Leninből összegyúrt, objektív forradalmárhoz fellebbeznek. Meynestrel, a tisztán látó diplomata, hallgat és mosolyog ez indulatosan kezdetleges kérdéseken. A forradalom neki nem bosszúálló sors, nem is erkölcsi megtisztulás, hanem dialektikus parancs, az ész fehéren izzó, aszkétikus megszállottsága, melynek sokféle *miért*je immár tökéletesen közömbös számára, s egyedül a mielőbbi *hogyanja* izgatja. Neki a forradalom, *mint olyan kell.* A többiek várják csak tőle kisemberi álmaik beteljesülését, ahogy a hívőket is ezerféle apró-cseprő indíték emeli Istenhez.

A színhely Genf. A béke és a szavak városa. A kéknyugalmú tó partján, s a csúcsíves, megzöldült palatetők alatt a szocializmus még nyugati kultúrtünet, vélemények szokratikus körtánca. A koreográfus elmél mindössze tetszetősebben csoportosíthatja az árnyakat, a megvalósulás nyomása híján illékony gondolatot.

* * *

Ha a testvérek kalandja a háborús Európa történelmében alaposan próbára tehette Martin du Gard emberi tudását, a szerelemben: tévedhetetlenül beavatott kalauza tévelygő szülötteinek. Antoine a végső napok egyikén így méláz a halott Rachel borostyán gyöngysora fölött: „Egy hitvány kaland emlékét őrzik ezek a gyöngyök, mégis ez volt a legszebb egész hitvány életemben." Ez a mondat Martin du Gard szerelemlátásának kulcsa: akárhány változatot térképez, mindig felnyílik a komédia: a lények gyámoltalan összekapaszkodásában a képtelen. Ám a klasszikus író dermesztő negativitásában is a boldogság filozófusa marad. A képtelenre az egymásra találás pillanatainak gyöngéd bizonyossága felel. Ebben a szándéktalanul jámbor mammut-regényben — feketébb üregek ásítanak, mint az egzisztencialisták „abszurd" tanművészetében, mégis a kiengesztelődés meleg zománca üli meg oldalait.

Hányféle szerelmes arc hajol ki e kétezer oldalból. Legemlékezetesebb talán Rachel és Antoine érzéki összefonódása, ez az elemi és szorongatott felnőtt szerelem. Az ellenpélda Jenny és Jacques kétségbesetten összeboruló, előbb lírai, majd — a fiú hirtelen távozása után — megkövült szenvedélye. S körülöttük a villanások: Jerome, a szoknyahajcsár, az egyedül szeretett és nagylelkűen szerelmes feleségétől sógornők és cselédlányok után szökdöső hindu herceg, a citrom-illatú, öreg svihák, aki megítéltetik apró-cseprő aljasságaiért, de feloldatik, mert minden nő kell neki és legtestvéribb gyöngédségét is csak egy szoknya leoldásával tudja kifejezni. S a többiek: Meynestrel kényúri, éltető, s épp ezért sebezhető gyökérzetű, Dániel mágikus-léha, Gise együgyűen rabszolgai, Anna de Battaincourt mondainül fuldokló s a kis elzászi cselédlány maszatosan éretlen érzékisége; s ment ez sem elég: a nagy regény három melléktermékének: a Vieille France pénzes parasztjainak dohos kutyálkodása, a Taciturne nagypolgárainak homoerotikus és az Afrikai Vallomás kamasztestvéreinek

incesztuózus megszállottsága, e kötések, melyek a szenvedélyt épp a bűntudattól korbácsolják kiváltságossá. — E megdöbbentő együttes szereplői legkevésbé sem a naturalista gyűjtőpontosság szétanalizált ábrái, ellenkezőleg, egy szokatlan arányú lélek kozmikus szerelmi vallomásának szemérmes és különvált szólamai. A kéjben verejtékező húsról Martin du Gard nem csupán festőien, — kristályosan ír. S ez éppen a csoda. A testi nosztalgia és arisztokratikus tapintat, gyönyörködő elfogulatlanság és szellemi szigor hálk aránya.

* * *

Tessék akárhol megkaparni Martin du Gard-t, a mindent megértő proteuszi ábrázolót, s nyomban előbukkan a tépelődő moralista — igaz, a legnemesebb fajtából. Nincsenek rögeszméi, de tudni akarja, miként lesz emberebb az ember. A „Barois" tragiko-szatirikus vizsgája az Isten létében, illetve nemlétében hivő vallások tartásépítő hatalmának. A Thibault-család sokkal inkább történelmi, mint metafizikus égalja alatt pőrébben és aggasztóbban tornyosul elénk a közösségi és személyes viszonyokat szabályozó erkölcs kérdés-komplexuma. Martin du Gard az etikai relativizmus sóval behintett mezején keres valami kontsruktívebb, ám a kontsrukciónál hajlékonyabb és szívósabb elvet. Túl az egyházi dogmán és a kategórikus imperativuszon, s egyszersmind túl Nietzsche biológiai arisztokratizmusának literátorfelelőtlenségén, túl mindenféle rosszhiszeműen észellenes, modern értékbomlasztáson, az író feladja Antoine-nak a kérdést: „Minek a nevében éltem eddig, mintaszerűen" — s Antoine becsületesen felel: „Semminek a nevében.". S mikor Meynestreltől is megkérdi: „Az Isten képét ezután az emberével kell felcserélnünk?" ez kelletlenül fejét rázza. „Akkor hát, mit kell Isten helyébe állítanunk?" „Semmit" — felel Meynestrel, egyszerű mosollyal.

Rajtunk kívül tehát nincs eszmény és elrendeltetés. Az embernek sincs parancsoló ábrája — véli Meynestrel. Magunk választjuk önmagunkat és erkölcsünket. A valláserkölcs — véli Antoine — Istennek kölcsönzött hétköznapi erkölcs, ellentétes érdekeket egyensúlyozó közösségi rendtartás. Kiagyalt, s épp ezért misztikával védett, sokban azonban mély és hasznos. Nem a törvény és a szertartás, hanem csak az igény állandó az erkölcsben, a szolidaritás és a tökéletesedés nyugtalan ösztöne, vagy tagadóan, — a lelkifurdalás: önmagunk fájdalmas megítélése. Az elvesztett paradicsom az animális bűntelenség kora, onnan nem a vétek, hanem annak gondolata miatt űzetett ki az ember, s így az „eredendő bűn": az erkölcs.

A hagyományos értékek relativista megsemmisülése után elhárította magától Gide gyönyörerkölcsét is, a nietzschei őrmester-morál lágyabb esztéta változatát. Meggyőződése volt, hogy az ösztönök pórázán éppoly hazug, mert elbódult rabszolga az ember, mint a keresztényi önmegtagadásban. Martin du Gard szerint a feltétlen szabadság közel jár a feltétlen rabsághoz. De Sade márki képzelt kastélyának egymást kiirtó „szabad szellemei" a feltételesen túllendülő szabadságakarat ironikus példázatai. S így a parázna Jerome például fordított aszkéta — mindenről le kell mondania, ha egy felbukkanó asszonytest megszállja érzékeit. Fia pedig, a Nourritures Terrestres Nathanaelének szavait ujjongó Daniel öngyilkos kell, hogy legyen férfiassága háborús elvesztése után. A test legapróbb titkait tolsztoji férfias bensőséggel ismerő Martin du Gard — eltérően a kor irodalmi közérzetétől — az emberi lázadás legigazibb letéteményesét a szellemben és nem a szenvedélyben látta.

Martin du Gard Leon Brunschvickg-nek, a huszadik századi francia racionalizmus egyik legeredetibb gondolkodójának baráti ösztönzésére Spionza etikájában találta meg a kanti absztrakciókkal szemben az intellektuális szabadságerkölcs kiinduló pontjait. Eszerint a tétova erkölcsi ösztönnek a tényezőket és követelményeket mérlegelő intelligencia szab irányt: nem a jó és a rossz, hanem a nagyobb és kisebb jó, illetve a kisebb és nagyobb rossz között, önnön felelősségére válogatva. Antoine Thibault eszménye: erkölcsi törvény nélkül erkölcsösnek lenni, felelősségmítosz nélkül felelősnek lenni. Nem parancsra, de szabadon, nem a kötelesség, hanem a belátás nyomán. Az így születő „magunk erkölcse" önkiélés és szolidaritás mérlegé. Egyik eleme az intenzitás elvont akarata: bármit tesz az ember — tegye egészen, izzítsa időtlenné a pillanatot. Ami nagy, sosem egészen erkölcstelen, ami kicsinyes, egy

kissé mindig az. Másik eleme: a többiek létével számotvető konkrét értékítélet, mely célok felé és határok közé tereli a közönyös intenzitást. Ilyenformán az erkölcs: önkiélés és önmegtagadás, elsajátítás és elidegenedés, intenzitás és értékítélet változékony aránya. Tagadhatatlan, ez a Martin du Gard-t megigéző dialektikus morál individuális termék. Az egyén rangja és ékessége. Sőt, a feltétlen és viszonylagos közötti kormányzás az erkölcsi lángelme művészete. „Szellemünk legigazibb öröme — írja naplójában Antoine — szilárdan megállni a fensőbbséges rendetlenség világában és megtalálni a rendet, mely sohasem entitás."

Katolikus írók gyakori és részint indokolt panasza a huszadik századi polgári irodalom hőseinek lelki alaktalansága és alacsonyrendűsége, aminek okát a bibliai erkölcs principiumainak „csőcselékes-materialisztikus" semmibevételében keresik. E gyanút épp a két Thibault-testvér erkölcse helyesbíti. Ketten két morális lendület hősei, választott erkölcsük foglyai és felszabadítottjai. Eszerint ellentétes és mégis egyformán erkölcsös döntésekhez jutnak. Így a polgár Antoine, vállalva a behívottakkal a szolidaritást, maga is bevonul — igaz, orvosként, — a háborúba, melyet esztelenségnek tart. Jacques pedig elvszerűen megtagadja a behívóparancs teljesítését, de hű marad az egyenruhás gyilkossá uszított néphez, elméjük megvilágosításáért életét adja. Náluk szenvedély és érték nem fordít hátat, lényük uralkodó szenvedélyét élik meg a Thibault-ok legendás intenzitásával, s mert jó és rossz között, a jobbat választó lemondás technikájában megedzett etikai-intelligenciát hívják meg bíróul, egyiküknek sincs szükségük döntéseik vallásos hitelesítésére. Mindketten egyedül váltják meg önmagukat, hiszen az ő erkölcsük nem ellenük, hanem értük tilt és utasít. „Jó, ami a kibontakozásban segít" írja Antoine, — s ezt a szabályt követi megfogalmazatlanul az embersége kiteljesítésére világgá futó Jacques is. S a humánus tökéletesedés eszménye a kiválóbb egyént a közösség számára is hasznosabbá teszi. Jacques és Antoine — mert sorssá élik lehetőségeiket, jobb forradalmárrá és jobb orvossá is lesznek Martin du Gard okos erkölcsi individualizmusának nagyobb dicsőségére.

* * *

Ha Balzac önmagát a *képek*, Stendhalt az *eszmék* írójának nevezhette, úgy Roger Martin du Gard kétely nélkül a képek írói közé sorolható.

Ősé mégsem a gyakran megmunkálatlanul áradó s az unalomból nemegyszer giccsbe fellengő Balzac, nem is a metafizikus lendület híján mesterkedő Flaubert, hanem mindenek felett a tizenkilencedik század náluknál előkelőbb és hatalmasabb klasszikusa, Tolsztoj. A Thibault-család írójának a „Háború és béke" volt a legmegrendítőbb irodalmi élménye, mohó gyönyörűséggel és eksztatikus meglepetéssel olvasta újra meg újra emlékiratainak tanúsága szerint.

Ebből tanulta meg az írás minden modor és sallangot levedlő, személyfeletti és szertartás-szerűen kikristályosodott művészetét. Mik is a mester titkai? Mik a titkai e fejedelmien banális és mégis sorsnehéz, mondandójáért felelős és embertelenül objektív, szoborkemény és hullámzóan levegős, nagyvonalúan építkező és gyöngéden árnyaló, lényegmondó és ráérős regényírásnak? A hódolatteljesen elvont választ hadd mondja maga a tanítvány: „Tőle igyekeztem megtanulni a *látás* minden művészet felett való erejét." De Tolsztojtól örökölte a regényeszményt is: a nagylélekzetű, sok alakot mozgató, epizódokat sorjáztató, mérnökien konstruált, kissé múltba távolított, s ezért történelmi kutatásokat igénylő korfreskó évtizedek áldozatára éhes tervét.

Szomorúan rokon Tolsztojjal a férfimunkát követő elnémulásban is. A nagy plasztikusok öregkora gyakran keserűen meddő és töredékes, szemben a frissen sarjadt gondolattól és a rituális íráskultusztól halálig emelt ideatermelők elpusztíthatatlan virulásával. Szellemi értelemben mennyivel részvétkeltőbb Balzac és Tolsztoj. Solohov és Hemingway alkonya, mint Stendhalé, Dosztojevszkijé, Gideé és Thomas Manné. Ha Jasznaja Poljana öreg grófja kissé talán vigaszát lelhette az apostolkodásban, a bizonyára csekélyebb formátumú, de ugyanakkor csehovian szemérmesebb és becsületesebb Tertri földesúr épp e szerénység miatt ismerhette meg a kívülbelül elárvult öregség mindennaposság dermedt bánatát. (Összegyűjtött műveiben közölt feljegyzései a „Journal de Colonel Maumort", a memoár-formája miatt bár-

mikor abbahagyható testamentum előrehaladtát illetően — elkeserítőek. A tervezés évében mulattatja, önérzetét legyezi a munka, esztétikai teendőin elmélkedik, majd egyre mogorvább kételyek szegik a lemondás stációit. „A mindent vagy semmit kérdése mered elém... a múltak kortársa vagyok, s nincsen kulcsom a mához... nem dolgozom, csak elfoglalom magam, jegyzeteket hagyok hátra... talán kissé drámai, talán kissé nevetséges, mikor egy öregedő író megérti, hogy szándékai immár felülmúlják lehetőségeit... miért kapaszkodjam hanyatló koromban arra a legfölső csúcsra, melyet erőm teljében sem tudtam elérni. Ahhoz, hogy erre erőm legyen, Goethének kellene tartanom magam, aki a Faustot írta, de ezt megtiltom önmagamnak... Különben is, mire jó egy új könyv ebben a káoszban... fura öregúr lettem, céduláimmal szórakozom a magam kedvtelésére. Valamicskét még hozzászövögetek a szőnyeghez, de mindez semmiség a tervrajzhoz képest... a nagy szőttesek ideje elmúlt... kevésbé magányos, kevésbé gyökértelen öregkorról álmodtam néhanapján... és végül: mi már a csönd és a bölcs faggatódzás idejében vagyunk." Gide kevéssel halála előtt így nyilatkozott a Maumortról. „Dolgozzon nyugodtabban kedvesem, ennél szilárdabbat és személyesebbet azt hiszem még nem olvastam öntől.")

A korfreskó, a tolsztoji summa eszménye valahány szemléletsíknak nem csupán összegezése, de színjátszó egymásba oldása is. A benne mozgó alakoknak annyi arca van, ahány felől nézik őket. S ha a regényirodalom újabban a szellem munkamegosztását követve elszigetelt aspektusokra, műfajilag gyakran „recits"-kre, „long short story"-kra, „kisregény"-ekre szakadt, a summának tér kell, kényelmes, lankásan tagozott tér. A modern regény alaposabb, de tömörebb is egyben a múlt századinál. E két törekvés kissé elkülönül: Proust, Joyce, Mann a mikroszkópikus belterjesség, Kaffka, Gide, Camus a hódítóbb, parabolisztikus sűrítés irányában keresik az időszerűt. Martin du Gard vállalta a korszerűtlenség kockázatát. Egyszerre igyekezett tömören és alaposan írni, amivel nem csupán klasszicizálta, de kissé le is fokozta e dialektikus tendenciákat.

A nagy tér és az alakok irizáltatásához kellő szövevényes gyengéd viszonylatok igényét leginkább a családregény kissé anakronisztikus, bár a huszas évek vége felé valamelyest felfrissülő műfaj-hagyománya, látszott a legmegnyugtatóbban kielégíteni. A Karamazov testvérek, a Rougon Maquart ciklus, a Forsyte Saga és a Buddenbrook-család után Duhamel és Jules Romains óriás-ciklusainak idejében a családregény hajlamos volt medrébe fogadni a bölcseleti, lélektani, erkölcsi, társadalmi, történelmi és kalandregények ágait. A Thibault-család — már 1920-ban kész — vázlata szerint a regény ideje átívelt volna az első világháborún, eseményei pedig jobbadán a magánélet körére szorítkoztak volna. Ezt az elgondolást követte szerzője tíz éven át, a nyolcadik, La Sorellina című kötet megírásáig. A regény első felének ezer gáncstalan művészettel írott oldala Roger Martin du Gard fénykorszakának áttetsző rejtelmeit vonultatja el az olvasó előtt.

* * *

„Summa" és téres „roman-fleuve", nem a tegnapelőtté halt klasszikus realizmus kísért e büszke műszavakban? Már évtizedek óta nem épp az olvasmánygyárosok és tvszámrekorderek dörzsölik kezüket az efféle konzervatív esztétikai ábrándok kapóra jöttekor?

1920-ban Roger Martin du Gard még nem félt a nagy szőttesek erősbödő tilalmától, csak az alkalmas vetélőt kereste, mely annyi szálat összetartana. A regény, (még a mai antiregény is) — mese, — s a mese lelke: a hős. Minden formai merészség alján az emberlátás változása lappang. Martin du Gard klasszikus határhelyzete — egy kissé Tolsztoj, s egy kissé a még ezután eljövendő huszadik századi klasszikusok szemével figyelte teremtményeit. Ha e szemlélet neve után kutatnánk, talán a magatartás-morfológia jelölné legkészségesebben azt a bölcseleti, lélektani és szociológiai szempontokat antropológikusan egybefoglaló, a lélekelemzésnél újabb és gyakorlatiasan tágabb kutatás-irányt, melynek Martin du Gard jellemalakításában bizonyára ösztönös, művészi analógiáját köszönhetjük.

A két Thibault testvér két megelevenedett magatartás-komplexum, a világra való visszahatások ellentmondóan szerves rendszere. Felépítésük szövevényesebb,

árnyékuk metafizikusabb a klasszikus realizmus — akár Tolsztoj — típusainál. E szemlélet első következménye a regényalak tisztelete: sorsát polárisan megélővé, nemében a legelőkelőbbé, s arányai által esztétikailag vonzóvá fokozása.

A primitív népek nyelvében azonos főnév jelöli az idegen és az ellenséges szándékú embert. Példánkhoz megfordítva, az odaadásban gyermekivé váló olvasó többnyire csak bensőséges ismeretség által fogadja emlékezetébe a regényhőst, s ez nemcsak általában a nagy regények, de főként a mindentudó halmozással jelentőssé jelentőssé növelt figurák mellett szól.

A balzaci jellem egy-egy szenvedély bonctani ábrája, jobb helyeken vízióvá feszített konstrukció. Martin du Gard hősei is jellemek, — vagyis lelküknek egyféle tömörsége, reakcióiknak bizonyos egybehangoltsága van. S ha a Bergson-i Freud-i felismerések árnyékában a jellemábrázolásnak már némi konzervatív színezete van, ő mégis mint teve a homokviharban, továbbmegy kiszabott útján, nem is annyira a jellem, mint inkább a magatartás-rajz irányában. Igaz, a lélek szerkezetét hajlandó ironikusan fellazítani, bő teret ad a meglepetésnek, új meg új szerepeket siklat egymásba, — ennél tovább azonban nem megy: a mag nélküli ember modern mítosza előtt nem hódol be. Azáltal pedig, hogy hősei: Jacques s méginkább Antoine — tudatában vannak pillanatszülte szerepeiknek, ezek nem oszlanak a semmibe a helyzet fordultával, hanem feszes varratokkal jellemmé nőnek össze, s így a meghatározatlan jövő folytonosan meghatározott múlttá formázódik, az alakok önmaguk bontják ki szobrukat idő és lehetőség tagolatlan közegéből. Íme a regényhős szellemi előkelőségének haszna — intelligenciája fokról fokra személyessé barázdálja a személytelent. A gratuit meglepődés mozachistáinak tanulságokat kínál Jacques viselkedése a regény folyamán. Látszatra maga a kiszámíthatatlanság. A vakarcs korában őrjöngő szökevény a szinte puhára fegyelmezett javítóintézeti mintafiú, a pályát felrugó garabonciás, a tisztelettel környezett forradalmár, a politikus gondok kellős közepén szökőárként deliráló szerelmes, az asszonyt habozás nélkül odahagyó, ideglázas mártírjelölt, s az utolsó kép: a kisfiúvá tört sebesült — ahány változat, annyi cáfolata a hígvelejű determinizmusnak. S a démonűzött és kiismerhetetlen Jacquesnak, jóllehet anarchikusabb a Dosztojevszkijbe bódult Gide valahány Lafcadiojánál és Eduárdjánál, mégis — mert a cselekvésben homogén renddé szenvedi szabadságát — visszatekintve, éppoly törvényszerű és kiszámított egész léte, mint a három évszázaddal öregebb Clèves hercegnőjé, vagy a felényivel is még romantika előttien klasszikus Adolphe-é.

* * *

E megszépítő felfokozás pillanatra sem homályosítja el Martin du Gard éleslátását legkedvesebb alakjaival szemben sem. Minduntalan leleplezi szinleléseiket, hátsó gondolataikat, gyöngeségüket, részvétlenségüket, elvakult rögeszméiket, — s e betegségekkel együtt szereti őket, mint apa a gyermekét, orvos a betegét. Nagylelkűen mindent megad nekik, ami igazság szerint megillethetí őket, de soha senkit nem eszményit. Romantika és naturalizmus között újra a klasszikus arány.

Noha semmisem idegenebb tőle a szemétkihantolás kultuszánál, ítélete mégis mélyen illuziótlan. Humánus racionalizmusa nem édesedik az emberi természet rousseau-ian elvont ünnepléséig. Sokkal jobban ismeri a hatalomvágy, a pusztítóakarat, a rosszhiszemű ostobaság, a hiú hazudozás, a lustaság, közöny és érzékiség álcázott kelepcéit, semhogy a lesújtóan rossznak vélt polgári intézmények jobbra való felcserélésétől a történelem hirtelen kitavaszodását remélje. Mégsem sötéten látó, mint bírálói mondják (főként jobb felől). Valószínűnek véli az emberiség szellemi emelkedését, ha aggodalommal néz is az átmeneti, de egyre veszélyesebb süllyedések elé. S akár a legnagyobbakat, épp e dialektika miatt hasztalan őt is belekeverni optimizmus és pesszimizmus lapos vitájába. Érveket mindkét fél találhat művében, az egészet mégis az a lényegszerű tisztánlátás hatja át, melynek e két életérzés csak kiegészítő színpárja, s amely szeretőn oltalmazza azt, ami az emberben a legjobb, anélkül, hogy vallásosan hinne hegemóniájában. Martin du Gard-t nem csábítja a vallásos ige után a humanista szólam, a teleológia után a küldetéstudat. Antoine Thibault szerint „az életnek az égvilágon semmi értelme sincs". Az atheista egzisztencializmus hajlandó megállni ezen a fronton, — Martin du Gard-t magától érte-

tődően továbbviszi a szorgalmas ember józansága. Ha az életnek nincsen semmilyen immanens célja, az ember dolga, hogy értelmet adjon neki. — nem az elrendelés, hanem a szabadság okáért. Hogy sivatagban lakunk, kétszeres ok a faültetésre. E tárgyilagos fölfelé tekintés adja Martin du Gard humanizmusának hitelét. Ezt érezni az epilógus elkínzott, halálát váró Antoinejának márcsak a többiekkel gondoló jóságából, — s így a Shakespeare-tragédiák ötödik felvonásának hangulatát árasztó zárótétel oly végtelen természetességgel torkollik a talán jobb újrakezdés szimbólumába, a gyermek Jean Paul nevébe.

Az egyik embernek — s az irodalomban inkább mint az életben — a másik ember a sorsa, tükre és mértéke. Hogy a regényalak kiterebélyesedhessen, érzékeny és szívós oldalgyökereket kell kibocsájtania a többiek felé. Martin du Gard sikerült kapcsolásainak titka a kimagasló érzelmi kultúra és technikai biztonság. A Thibault család főbb alakjai rendkívül fontosak egymásnak. Szeretet és ellenszenv végtelen finom láncokkal kötözi egymáshoz őket. Innen az a tapintatos szomorúság és felelősség-gond, mely mintegy illatukként lengi körül e reménytelenül összekapaszkodó és egymást elereszto figurákat. A család kiváltsága: ha a társadalomban nem is, a vérségben (legalábbis e patrícius családok ölén) még van közük egymáshoz az embereknek. S amint a szív vezetékeinek sűrűségénél talán nincs is hivebb értékmérőnk, a Thibault-család hősei is megszépülnek ezekben a szemérmes, de életbevágó viszonylatokban.

* * *

E gubancos kötelékek megszervezésében a „demiurgos" tüzetes, néha már fortélyos iparosa önnön géniuszának. Minden a mese és a szerkezet, — véli Martin du Gard. Igaz, magában semmi. De nélküle a kincsek is szétgurulnak. S ő tudja, minél súlyosabb egy regény emberi terhelése, annál szorosabban kell összeszíjazni. Maga egy helyen regénye pallérjának nevezte magát, aki elsősorban a szilárd tartószerkezetre és a jóminőségű, időtálló anyagra ügyel. E kiemelő-törlő előmunkálat rendezi formába a halmazt, s ütemezi belső idővé a külső folytonosságot. Nyolc első kötetében az embersors csomópontjai gyúlnak ki, s ezeken belül is egy-egy főbb időszak kulcsjelenetei. E dramatikus-novellisztikus megoldású képsorok között az eltelt időt legfeljebb szűkszavú utalásokkal, de leginkább a beszélők erőltetés nélkül a múltra kanyarodó párbeszédeivel fejezi ki, akár a színdarabok első felvonásában.

Csak egy példa: Jacques második szökését csak néhányszáz oldal múlva közli határozottan, addig pedig úgy pergeti Antoine körül az öccse hiányát lehelő élet jeleneteit, mintha az olvasó már rég tudomást szerzett volna a történtekről. De ez a későbbi híradás is megvesztegetően körmönfont. Jacques váratlanul felbukkanó, önéletrajzi elemekkel tűzdelt romantikus irányú elbeszélése tudósít róla (nehéz szülés volt, amíg elkészült vele), s a folyóirat lapjait vacsora közben végigszántó Antoine, és Jacques izgatott elbeszélő-praesense jelenné rögzítik a megfoghatatlan múlt időt. E nagyon is huszadik századi fortély mögött roppantul klasszikus fegyelem jámborkodik. Martin du Gard irtózik a kronológia megbolygatásától. Körömszakadtig kerüli az írói retrospekciót, s eszeágában sincs az idősíkok egymásba imbolygatásával kísérletezni. Most szüksége volt rá: Jacquesből valahol idegenben kell forradalmárt csinálni, meg kell mártani az urifiút a nyomorban és az egzisztenciális elhagyatottságban. S azt is meg kell mutatni, hogy az érdes világcsavargó távollétében szegényebbek otthon a szívek, mert benne szeretik az engedékeny házi madarak — gyógyíthatatlanul — a sirályvillanást.

Az időjáték nemcsak azért aggályos, mert a szerzői hatalmaskodás érzetét kelti, de emlékké távolodva, a regényben is árnyékká halványodnak a testek, elvész a plasztikus azonosulás, a színpadszerű jelenidő valósághipnózisa. Roger Martin du Gardt nem az idő áramlása, hanem az örökléttő sugarasodó pillanat ejtette foglyul, a pillanat, amelyben a dolgok önmagukkal azonosak csupán, s e veszélyeztetettség valami sóvárgó és melankólikus világításba vonja őket. Épp ezért végig alkati rokonszenvvel alkalmazza a szcenikai hatást.

Az elbeszélő objektív világszínpadán szabadabbak a hősök, nem gáncsolja léptüket a lírikus oratio recta. S egy paradox bölcsességű tendencia: míg a dráma

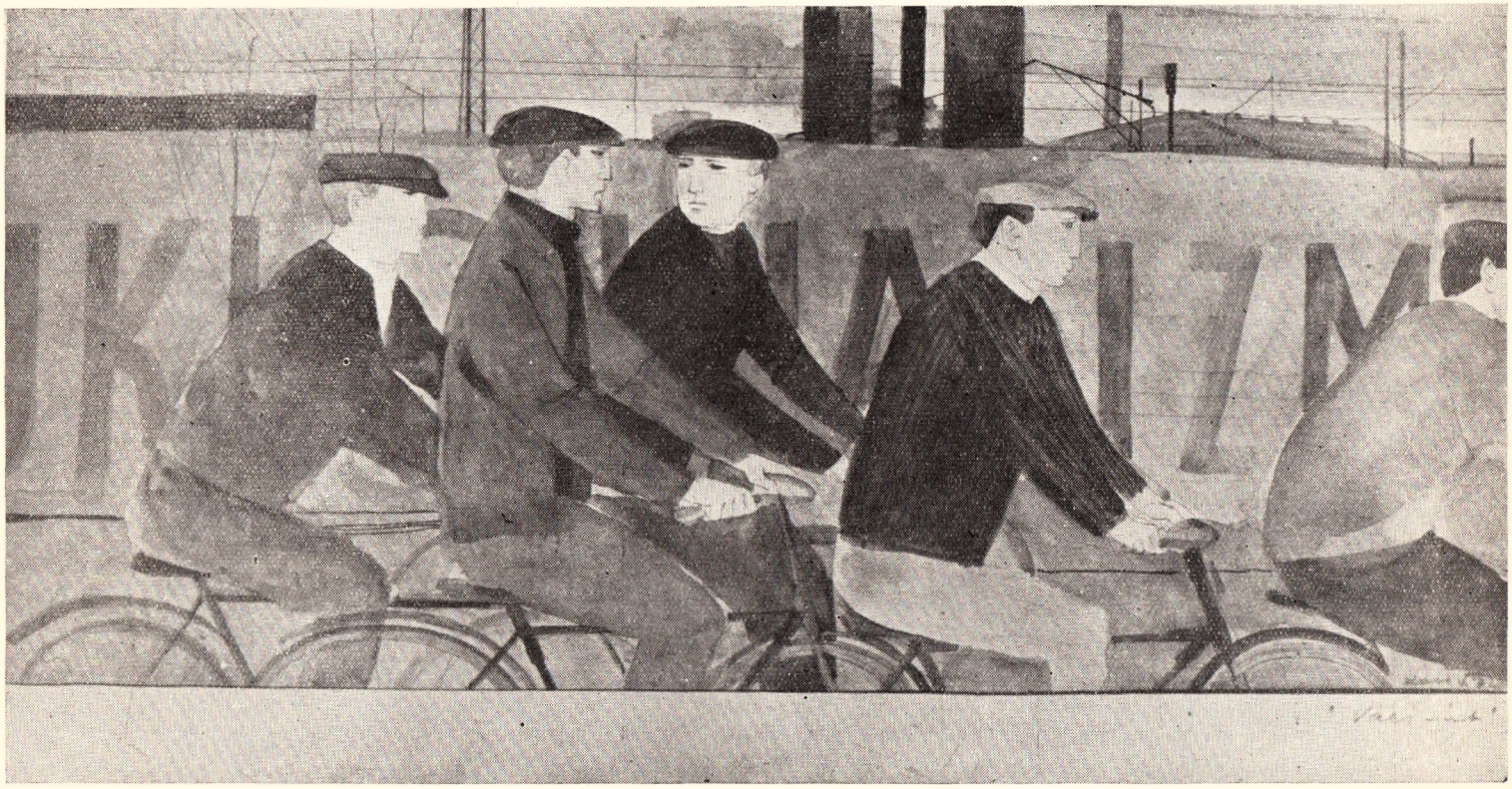

Kass János: Váci út
(Kép a művész pécsi kiállításából)

Lantos Ferenc: Mecseknádasd

épp a fantasztikus parabolával a shakespearei groteszk túlzással akar szabadulni ormótlan súlyagától — a húsos szereplők s a festékes panoráma fikció-romboló naturalizmusától, a regény épp ezt akarja, a látványt és a beszédet: hogy az idő egyetlen, valószínűtlen kiterjedésében a többi három dimenzió, megközelítő térképzetekkel elevenedjék vissza az olvasó előtt. Ha Ibsen polgári színpada meg is öli a drámát, — a regény bő gyomrában méltányos helyet kaphat. Martin du Gard joggal ábrándozott ez éhes parvenű-műfaj szintézissé pallérozásáról. Benne akarta egyesíteni az epika férőhelyét, szabadságát és árnyalatérzékenységét, a színpad intenzív hitelével. A Jean Barois még nyersen keveri a műfajokat. Párbeszédek és dokumentumok között velős szcenikai utasítások vetik az olvasót kertelés nélkül a lényeg világába, ember és istenség párharcába. Ilyen brutálisan lemondani az ábrázolói önkény lehetőségéről, veszélyekkel járt: amit a hagyományos regényforma kecsesen összefoglal, vagy éppen csak érint, azt a dialógus-regény kénytelen komposan túlbeszélni, s még így sem tudja mindazt adni, amit az epika minden addig használatos eszközét asszimiláló, klasszikus regényforma rövidebben és művészibben közvetít. A Thibault-családban a színpadszerűség — noha már hangsúlytalan — éppoly kardinális törekvés. S mert szerző és figura személyessége fordított viszonyban van, Martin du Gard olyan istene akar lenni világának, aki — mert jól végezte dolgát, kivonhatja magát művéből, annak kára nélkül.

* * *

Világszínpad? Csakugyan? A Csendes-óceáni szemangokra egy meredek szikla tetejéről minden diadal ünnepükkor rávigyorog a kra-majom, — az irónia polinéziai istene. S ha egyszer a klasszikus alkotóra ránéz a kra-majom, kétségbeesésében rögtön bukfencet kell vetnie. Teatrum mundi? talán inkább bolhacirkusz. Teljesség? Nagyobb morzsa, mint amit a többi hangya görget. S a sorok közé besűvít annak a világnak a pihegése, ami nem foglaltatik teljességbe.

S ilyenkor kell a karikatúra. Igaz, a messziről skiccelt karikatúra talán bárdolatlan szögletességgel hasít az elevenbe, ami közelről érzékenyen tárulna elénk. Minden, aminek fölébe hajolunk, végtelenné mélyül. Ha az ábrázolás a növényi alázatból születik, a karikatúra épp ezt a kétségbeejtő-gyengéd azonosulást tagadja, s néhány bántó, merész tollvonással beleszögezi a látványt a maga semmiről tudni nem akaró, igaztalan és megmásíthatatlan igazába. Mégis, határokat kell szabni, ami legtöbbször méltánytalan. Egy hunyorítás az olvasóra: tessék csak a főhősökkel foglalkozni, a többiek lám milyenek. A végesbe zárt írónak bosszút kell állnia a végtelen világon, ha mással nem, külsőségesen lezárt torzképekkel a regény peremén. Kell egy eszményien hülye Chasle úr, aki az ajtaján kopogtató halálnak is, de még a macskájának is csak ennyit mondana: „Ah, ön itt?" És elmagyarázná nekik, hogy a dolognak „mi a varázsa", majd felhívná figyelmüket valami „praktikus találmányra". Kell ez a szent érinthetetlen, aki a borzasztót humorosan mindennapossá degradálja le. És más oldalon: kell egy Gregory lelkész, egy megszállott istengyertya, borzas tilalomfa a Gonosz előtt, aki sóvár ujját magasba szúrja az örök bizalom jelképeként. Kell a szent kuruzsló, aki az „ateista orvosok" elől megmenekíti Jennyt, de halálra kocsikáztatja a karmaik közül kiragadott, ujjongásaiba belehörgő, sebesült Tommykat. Az olvasónak pedig szeretnie kell mindkettőjüket. A statiszták isteni előjoga, hogy nevetségesek legyenek.

* * *

És mi a titka a regény feszes és tiszta felhámjának, a nyolcvanezer sort naponta huszanként kikalapáló, s mégis klasszikusan észlelhetetlen stilizációnak? Talán a királyi vagy céhmesteri előzékenység a fogyasztóval szemben, akinek Martin du Gard oda akar adni mindent, amije van, a „vegyétek és egyétek" apostoli és vásári alázatában. Az olvasó minden esetre hálás. Emlékezik a kapottakra, és ez a legtöbb. A regényíró, aki nem akar más lenni, mint ami: nem szépet és nem is mélyet akar írni, hanem csak egyszerűen valamit, amit nem lehet elfelejteni. Ez a halállal packázó gőg magyarázza az egyszerűség és az artisztikus udvariasság álhatatos aszkézisét.

Nemcsak lemondásról van szó. A látványos nyelvmágiát talán önnön szikársága miatt kissé túlbecsülő francia kritika jó ideig nem tudta hova tenni ezt a szerzőt. Puritanizmus, — mondták előbb, s nyomban utána: raffinéria. Melyik hát? A stílusművész Camus magyarázta meg végül a sznoboknak, hogy mindkettő, illetve egyik sem: egyetlen szóval — arány.

Rögtön az elbeszélőpróza legáltalánosabb s a franciáknál különösen vitatott kérdésében a szöveg érzéki, illetőleg absztrakt terhelésének egyeztetésében itt az előkelő megoldás. Gide és Valery s utánuk az első háború utáni fiatalok — Radiguet, Montherlant és Girodoux — kissé túlságosan is megtisztították keskeny szőtteseiket a naturalizmus tárgyi pedantériájától. Martin du Gard nem akarja sem túltömni, sem támasz nélkül hagyni a vizuális képzeletet. Módot ad az olvasónak, hogy kényelmesen elhelyezkedjék a színen, mint a király Molière színpadának szélén, de nem hagyja sokáig nézelődni a díszletek között, s hamarosan a lényegre fordítja figyelmét. A naturalista leírás mellesleg nem azért kezdetleges, mert tiszteli a tárgyakat (a csöppet sem naturalista Butor, Robbe-Grillet, és Sarraute is a regénybeszéd szenzuális dúsítására, a tárgy-leírás üdvözítő megbízhatóságára esküsznek), hanem mert nélkülözi a kohéziót, az elemek funkcionális szolgálatát. Ha Martin du Gard akarja láttatni a szereplők környezetét, nem babrál az összerakósdival, nem halmozza egymás mellé az elszigetelt jegyeket, ellenkezőleg, kissé tudákosan szólva: az első pillanatban szerzett „észleletgomolyt" bontja szét apránként összetevőire, amint idegen szobába lépve is egy összkép ugrik a recehártyánkra, s annak részleteit élesíti később ki az analitikus figyelem. A módszer fölénye tudatosan vállalt antropocentrizmusában van. A naturalista regényben ember és tárgy külön lézeng, vagy az előbbi feloldódik az utóbbiban. A klasszikus módszer a hőshöz delejezi a világot, s amit a regényalak a dolgokból észrevesz, valamiképpen személyiségének részeként gomolyog körülötte, akár a szúnyograj a parti halászok körül.

Tolsztoj legfőképpen a kezek, Martin du Gard a testhelyzetek és méginkább az arc tudósa. Ha betű szerint csak egy pillanatra szerepeltet egy ismeretlent, akkor sem mulasztja el, hogy arcáról ne mondjon valamit: „Anne érezte keblén a segéd tekintetét. Egyre jobban élvezte, ha megérintette a férfiak vágya. Ez itt csak siheder volt még — pelyhes ábrázat, cserepes ajak, nagy, csúnya, egészséges száj. Anne bedugta ujját a spárga alá, fölemelte homlokát, nyakát könnyedén hátrahajtotta, s köszönetképpen szürke szemével varázsos pillantást vetett a fiúra."

És mégsem, sohasem „írja le" statikusan, bevezetésképpen ezeket az arcokat. Mindig megleli a módját, hogy a helyzet (tükörbenézés, orvosi diagnózis, ismerkedés, vagy csak egy homloktörlő mozdulat által) a leírást az elbeszélés mozzanataként beszője a megállás nélküli regényidőbe. Jacques férfiarcáról Paterson képe tudósít, melyhez a legkisebb Thibault éppen modellt ül, (talán csak azért, hogy könnyedén lehessen ábrázata változásairól szólni). „Jacquesot háromnegyed profilból, ülve ábrázolta a kép. A fej, bár teljes világításban volt kiemelve, kissé a bal váll felé hajlott, mintha lehúzta volna a haj és a homlok tömege. A napfény balról hull a képre. Az arc egyik fele árnyékban maradt, de a fej elhajlásával az egész homlok világításba került. A vöröses reflexű sötét hajfürt, mely balról jobbra keresztül feküdt rajta, ellentétével még jobban kiemelte a hús ragyogását. Különösen jól adta vissza Paterson a homlokba nőtt kemény, sűrű, fű-szerű haj anyagát. Az erős állkapocs, a félignyitott fehér gallérra támaszkodott. Egy keserű ránc, mely valami vad szigorúságot adott az arcnak, megnemesítette a rosszrajzú, nagy száját. A szemöldök girbegurba vonala alatt a félhomályban meghúzódó tekintet nagyon őszinte és akaratos volt, de túlságosan merész, szemtelen kifejezése nem hasonlított a valósághoz. Patterson észre is vette ezt. Egészében jól kifejezte a homlokból, a vállból, az állkapocsból kiáradó tömör erőt, de már nem hitte, hogy valaha is meg tudja rögzíteni az elmélkedésnek, szomorúságnak és vakmerőségnek azokat az árnyalatait, melyek keveredés nélkül követték egymást Jacques változékony tekintetében."

És ha már itt tart Martin du Gard, nem állhatja meg, hogy az alkonyi melegben kerevetére dűlő fáradt festőt arc nélkül hagyja szobájában.

Hála e mágikusan parancsoló anyagi elemek kiválasztásának, Martin du Gard választékosan érett (hűvös absztrakciókkal fegyelmezett) szövegének — mézsűrű,

érzéki telítettsége van. A beszédnek nemcsak a szövegét, de a hangnemét és még a dallamát is érezteti. S ha az orátio obliqua-ban olykor a szertelenségig szabadjára engedi hősei kifejezőkészségét, az oratio rectában nem tér el az erőteljes tisztaságtól. A jó hangzást és a helyzeti energiát legritkább esetben áldozza fel a metaforikus érdekességért. Jelzői pedig magvasan, szinte már feleselve fokozzák — módosítják a jelzett szót. Sosem fáraszt el, de mindig figyelmet követel. Jobban mondva nemcsak követel — kelt is. Mert épp e helyzeti erő által váratlan szavak akadnak képzeletünkbe, hogy mint egyedül lehetségesek leigázzanak. Ez az elektromosan ingerkedő és mégis kifogástalanul szabatos nyelvezet a személytelen hangütés mögött egy magasrendűen formátumos ember jelenlétét sugározza.

* * *

1930 táján egy autóbaleset — a többhónapos kórházi lábadozás halálhuzatos tünődései — a regény tervrajzának módosítására késztették. A riadalomhoz — talán nem lesz idő végezni — társult a válsághangulat. Kapitalizmus és forradalom. háború és erkölcs újra fölhorgasodó kérdései csapatostul zaklatták a kelletlen filozófust. Az epikus nyersanyagban főszereplővé tornyosodott a történelem. Aragon és a szürrealista balszárny, Malraux és Gide, a háborgó kongói riporter, *elkötelezték* magukat, mindenkit szólásra bírt a közélet — neki is jóval messzebbre kellett néznie Jacques és Antoine Thibault családi körén. A feléledt művészi kétely eszme és világ zavara mellett együttesen kandallótűzre ítélték a már elkészült utolsó kötetet és háborús halálra a régi terv szerint 18-on túlélő testvéreket. Nem volt más hátra, mint egyetlen kötetben összefogni családot és történelmet, sorskalandot és ideapárbajt, egyetlen kötetben szólni arról, amit még értünk, hogy hallgathassunk, arról, amit már nem értünk, egyetlen kötetben összecsomózni a szétfutó életeket, mielőtt a mi időnk végére köt csomót a halál.

A veszedelmes nekifutás előtt engedélyezett alkotói pihenő — a Vén Franciaország és a Hallgatag című dráma után, három év alatt elkészült *1914 nyara* a regénynek legnagyobbigényű, legkorszerűbb s mégis legkevésbé klasszikus fejezete. Igen, csodálatos oldalak a tetőponton, az Anne hódolatában fényeskedő Antoineról, Jenny és Jacques szerelméről, de fölébük nő valami, amiről nem írni gyávaság — írni kockázatos — a személytelen történelem, a huszadik század aligábrázolható Minotaurusa. Edesgyermeke: a háború megföllebbezhetetlenül színpadraparancsolja a kisembereket és hullákat, nyomorékokat fricskáz vissza onnan. Az éberszívűek tiltakoznak, de mintha ködöt kaszabolnának, úgy hömpölyög át rajtuk a háborús készülődés görgetege. Oly kevesen akarják, de annyian törődnek bele, oly kevés a bűnös, de megszámlálhatatlanok a felelősek. Egyre közelebb nyomuló üvegsíkos falak között a paralitikusan ficánkoló ember — kell e torz pantomimnél „modernebb" tárgy? Milyen ismerős a későbbi évek nyugati irodalmából ember és fal párosjelenete.

S a konzekvencia: Ha a történelem elnyeli az embert, felszíne eszme-buborékoktól hólyagos. Aki nem bírja megváltoztatni a sorsát, legalább értelmezi, míg bele nem csavarodik. Párizsban és Genfben, Antoine elegáns szalonjában és az emigránsok helyiségének savanyúfüstös pajtájában, Jaurès Humanitéjának izgatott előszobáiban és az Internacionálé bruxellesi székházában vita vitát követ, egymást érik a jámborok auspiciumai az eljövendő — előbb zord, majd napfényes — eseményeket illetően, s a regény oldalain egyre vastagodnak az eszmecserék bekezdései.

Mindenről hivatottabban tudósítanának diplomáciatörténeti, szociológiai stb. szakmunkák. Felbillent az ábrázolás rendje: a vélemény választja viselőjét, nem a regény-alak a gondolatait. A nézetekről pedig — főként a mellékfigurák előadásában — levánnyad az egyéni jelleg, marad a holt absztrakció. S ami eddig szokatlan volt, amit csak Huxley, vagy Gide enged meg magának: figurák bukkannak fel, hogy legyen kinek nyelvére szúrni egy eszmét. Van ebben a viszonyban, ember és eszme között, kívül az egyéni sorsok húsvérközegén valami játékosan tetszőleges és valószínűtlen, bármilyen halálkomoly gondokról essék is szó, akár a *Barois* kissé terjengős közepén, hol egy filozofikus szavalókórus felelget istenség és világhelyzet hívásaira. A kötetnek hatodára sem állnak a mondottak — az elvontság mégis földúlta kissé a klasszikus-dombormívű homlokzatot...

A Thibault-családdal is megesett a regény modern szégyene: elvonttá lett. Túlmerészkedett a személyek közti viszonylatok ábrázolásán s a világeröket emelte volna fénybe, de csak az olvasó izgalomgörbéje süllyedt alá. Hogy a regénytördelő huszadik század ezt a szép, ellenszegülő tömböt is megroppantotta, szomorúan természetesnek látszik. Csodálatosabb a konokság, mely a lemondás évadán sem adja alább teljes életünk krónikájánál. Húsz év óta sehol a világon hasonló kísérletbe jelentős író nem fogott. Amíg azonban regényírók élnek a világon, a nagyregény kísértése elfojthatatlan, kivált ha olvasóként néhány hétre belemerülnek valamely időtlen regényfolyamba, netán éppen a Thibault-családba.

Roger Martin du Gard példájának erkölcsi varázsa mondatta ezeket a szép szavakat Albert Camusvel, öreg barátjának összegyűjtött művei elé írott hódolatteljes tanulmányában:

„Korántsem lehetetlen, hogy a keleti és nyugati társadalmak békés kölcsönhatásának, s egy visszavonult, alázatos és mégis fölényes írózseni világraérésének összeesése újrateremtheti azt az egyetemes íróművészetet, melyben titkon nem felejthettünk el hinni, s amely az alakok testi, szellemi és időbeli életét egyaránt megragadhatja. Fogékony és magasrendű szellem kell ehhez, olyan, ki meg tudja emészteni a modern lét kalandját. Egyesítenie kell majd a próféciát a valóságrajzzal. Szeretnünk kell Martin du Gard-t, mert magányos és szilárd műve épp ezeket az erényeket tárja elénk. Nem lehet, hogy ez csak a múlt titka legyen. Mindig újra meg kell kísérelni!"

1958.

András László

Mitológia

Az utcáról se jött be
a tömör zöld redőnyön
keresztül fény. Körökbe
nyílt lebegve a földön
szoknyád is, kibomolva,
Anadyomenének
is hívhattalak volna,
de tudtam, úgysem érted,
minek? Egy teherautó
ment el zörögve. Így szép.
De nyitva állt az ajtó,
kéken derengett, ismét
csak közvetve, a másik
szobából, asztalomról
szüremlett fény az ágyig,
kályháról és plafonról
verődött vissza, rád is,
hogy lássalak, hogy tompán
engem is megvilágíts,
hogy örömödet mondd rám,
átkodat, a halálig,
és vissza — kitalálok,
— tűnődtem: mondjam vagy ne?
e lassú fényfonálon,
mint egykor Ariadne,
félvakon, botladozva,
könyvespolcok és székek
közt, vissza asztalomra,
a papírokhoz, kéken
derengő tollaimhoz,
— még melletted feküdtem —
az öröm is csak kínt hoz,
a kopasz keselyűk benn
tollászkodtak a vágyban,
készültek éles csőrrel
marcangolni a májam,
— te nem ismered őt sem —
a melled is világít,
elloptam a tüzet s még
lehajolva a szádig,
már kelnék, újra mennék
botló léptekkel végig
a fény fonala mentén
ki az asztalig, székig,
hogy én is, megéledt fény,
tanítsam a világot
e kősziklához kötve,
a magaménál százszor
fényesebb örömökre.

Kálidásza: Rituszankara

Tellér Gyula fordítása

Az ősz

Kálidásza (Káli istennő szolgája) az i. sz. V. században élt szanszkrit költő; több eposz és lírai költemény szerzője, drámái is híresek. Az alábbi fordítás részlet *Rituszankara* című művéből. A cím jelentése: évszakok könyve. Indiában hat évszakot különböztetnek meg: nyár, esős évszak, ősz, tél, olvadás, tavasz. *Az esős évszak*ot Szabó Lőrinc, a *Tavasz*t Weöres Sándor fordította le. Itt az *Ősz* című részt közöljük.

A szanszkrit ritmus időmértékes, de nem verslábakon alapszik, mint a görög és a latin, hanem sorképleteken. A jelen fordításban előforduló sorképletek a következők: — — ∪ — ∪ ∪ ∪ — ∪ ∪ — ∪ — — (1—20. és 26. versszak); ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ — — || — ∪ — — ∪ — — (21—25. és 27. versszak).

A szereplő idegen — többnyire — növénynevek magyarra lefordíthatatlanok, nem lévén nálunk megfelelőjük; a szöveghelyzet azonban legtöbbjüket érthetővé teszi.

1.

Megjött az ősz, s gyönyörü, mint a szerelmes asszony:
orcája friss vizivirág, üde fű a fátyla,
ért rizsmező kifeszülő derekán a köntös,
s hattyú rikolt, amikor ékszere csörren egyet.

2.

Hószínben ég-lobog a jázmin a kertek árnyán,
dértől dereng a komor éj, kivirít a nádas,
hattyú fehérlik a folyón, a tavon virágok,
s izzó fehér özön a sárada-fák virága.

3.

Felvillanó halakat ölt derekára övként,
gyöngyös nyakéke ragyogó madarak füzére,
s lágyívü szép sziget a combja a nagy folyónak —
lassan megy és olyan, akár a szerelmes asszony.

4.

Kagylóezüst-, vizivirág-színü könnyü felleg
nedvét kiadva tovaszáll, sebesebben egyre,
és míg a szél rohama messzire űzi-hajtja —
libben, miként a legyezők a király fejénél.

5.

Most kit ne hajtana a vágyakozás igába,
látván az ég csodakenőcs-színü csillogását,
látván a földeken a sárga, nehéz virágport,
és ott a halmokon a sok kifakadt gyümölcsöt?

6.

S kit nem fog el gyönyörüség, ha a kóvidára
lombos-magas sudara ringani kezd a szélben,
s ághegyre nőtt, puha virág-tömegét kibontja
mézcseppeit szivogató darazsak rajával.

7.

Csillagfüzér-sorokat öltve magára dísznek,
s hold-arca fátylait, a fellegeket levonván,
szeplőtelen sugaru nagyszerü fény-ruhában,
mint ifjú asszonyok, az éjszaka úgy gyarapszik.

8.

Gázlómadár veri fel, ím a vizek nyugalmát,
darvak, kacsák csapata fürdik a parti vízben,
s hattyú kiált csalogatón: örül itt a lélek
látván a sárga liliom-nevelő folyókat.

9.

És, ím a hold gyönyörüszép, szíveket derítő,
hűs és hideg sugara, mely vizet ont a tájra,
nap mint nap égeti az asszonyok ifju testét
s fájó szivét, mit a magány nyila mart sebesre.

10.

Végigsimítva a kalászba szökött vetésen,
ráfújva lágyan a virágba borult vizekre
és táncra bírva a szirom-boritotta fákat
vad lángra gyújtja a szivekben a vért a szellő.

11.

S lassú szelek leheletén gyürüző vizekkel,
mámorba hullt vizimadár-seregekkel ékes,
s kelyhük-nyitó liliomok seregét növesztő
kristályvizű tavak epesztik el itt a szívet.

12.

Nem látszik Indra szines íve a fellegekben,
nem leng a menny szigoru zászlaja fent: a villám,
nincs surrogó darumadár a nyugalmas égen,
s pávák se néznek a magasba kiváncsi szemmel.

13.

Elhagyja, ím, a Szerelem ma a páva-népet,
s édesdalú vízimadár-csapatok közé megy.
Otthagyja már hamar az ardzsuna-, szárdzsa-fákat,
és sáradák tövire költözik át a Bőség.

14.

Sépháliká buja virágai illatoznak,
fák ágain madarak éneke zendül egyre,
őzek szemével a csalit csupa lótusz-ékes —
ez gyújtja fel vadul a férfiak árva szívét.

15.

Lótuszvirág, liliom és tavirózsa kelyhét
libbenti szét a korareggeli hűvös áram,
vágyat, nehéz epekedést lop a lány szívébe,
s gyöngyharmatot terel a szirmok ezüstös élén.

16.

Földek során, hol a kalász buja zöldje sarjad,
tágas mezőn, ahol a lomha gulyák legelnek,
szép tájakon, miken a hattyúcsapat rikoltoz —
rajtuk vidámodik a szíve az embereknek.

17.

Nők könnyü lépteit idézi a hattyu-ringás,
hold-arcukon vízivirág üde pirja játszik.
lángot vető szemeiket lilaszinü lótusz
s szemvillanásukat a játszi habok mutatják.

18.

Függő virág-tömegeken nehezült folyondár
nők ékszeres, gyönyörű karjaihoz hasonlít,
s fénylő foguk kiragyogó mosolyát a jázmin-
bimbó mutatja, ha asóka-virággal ékes.

19.

Fellegsötét fonataikra, csigás hajukra
jázminvirágokat akasztanak, ím, a lányok,
s ringó, nehéz, aranyos-ékszerü szép fülükre
sokféle kék liliomot, tavirózsa-kelyhet.

20.

Szantálporos koszoruval betakarja mellét,
ékes nehéz öveket ölt derekára dísznek,
lábán aranypereceket, csupa gyűrüket hord,
igy ékesitgeti magát ma a boldog asszony.

21.

A derüs egeken este csillag és holdsugár ég,
s olyan a gyönyörü mennybolt, mint egy új áradó víz,
ahol a liliom éled és királyhattyu-nép él,
s ahol a hab is elizzik drágakő-csillogással.

22.

Hüvös a fuvalom őszkor, hűti lótusz virága,
kiderül a magas égbolt, messziről int a felhő,
a rizs, a buza beérik, a folyóvíz kitisztul,
s szomoru sugaru hold jár csillagok közt az égen.

23.

Mikor a korai fényben rózsa, lótusz felébred,
picike, puha viráguk asszonyajkhoz hasonló,
Mikor a fekete éjben rózsa, lótusz lehervad,
a bucsu szomoruságát, tompaságát idézi.

24.

A lila vizivirágban kedvesének nézését,
madarak üde dalában ékszerének zenéjét,
a tavi liliomokban bájos ajkát keresvén
zokog a szomorú vándor, s messze tájon tünődik.

25.

Kinek a tenyere lótusz, s arca holdhoz hasonló —
a kecses alaku asszony kedvesét hivja-vonja,
bemegy a puha virágtól illatos szép szobákba,
s szerelem az oka, hogy már táncot és dalt se kíván.

26.

Bármerre jár, csupa gyönyört hoz az Ősz a tájra:
lányokra hold sugara száll gyönyörű tüzével,
bőrükre lágy liliom és vizirózsa simul,
s bandhúka szép színeivel viruló az ajkuk.

27.

A viziliom-arcú, lótuszokkal tekintő,
a magas, üde cukornád hó-palástját felöltő,
a buja gyönyörök orrán asszonyokként felizzó,
gyönyörü mosolyu Őszön élvezettől vidulj fel.

Így hangzik a nagy Kálidásza költeményében,
a Rituszankárában a harmadik rész, melynek neve: Ősz.

Kolep Ilona: Olvasó fiú

Csongor Rózsa

Barátság

Teréz úgy búcsúzkodott tőle, mintha örökre válnának el. A gyerekek szótlanul vacsoráztak, és már nyoldkor lefektette őket az asszony. Sokáig ültek a konyhában. Teréz többször megcsókolta borostás arcát. Aztán bementek a szobába és lefeküdtek. Egyikük sem aludt, szótlanul fogták egymás kezét. Kemény tél volt, a hó világított, a csillagok szikrázva szórták a fényüket. Tarnai ágyából éppen a sötétmély-kék égboltra lehetett látni. Gondolatai rendszertelenül csapongtak. Az asszony mozdulatlanul feküdt mellette az ágyban.

— Azt mondod, havonként hazajöhetsz? — kérdezte az asszony.

— Azt — felelt kurtán a férfi. — Nem kell úgy kétségbeesned, nem megyek a világ végére. — Ingerült volt a hangja.

Teréz szerette volna megengesztelni. Nem így gondolta ő, hogy az utolsó estén összeszólalkozzanak. — Tudod, hogy szokatlan lesz nélküled — mondta az asszony száraz hangon. Szeretett volna még valami vigasztalót mondani, de a közeli elválás gondolata sírással fojtogatta a torkát.

Mikor Tarnai Károly az első hét végén visszagondolt otthonhagyott családjára, így jutott eszébe Teréz. Fülében most is ott csengett az a sírástól fátyolozott, halk hang. Látta az asszony féltő, kissé gyámoltalan, segélykérő szemét, amellyel mégegyszer megcsókolta, amikor kikísérte az állomásra. Később az új események egészen elhomályosították benne a búcsúzás képét.

Az első hét nehézségek nélkül telt el. Ismerkedés egymással, a tananyaggal, a könyvekkel, a helyiségekkel. Kamasznak érezte magát, iskolás diáknak. Egyelőre kellemesen hatott rá az otthoni kötelékek meglazítása. Ritkán, inkább csak este jutott eszébe Teréz, amikor agya kevéssé volt elfoglalva. Eszébe jutott a favágás. Hogy boldogul Teréz a háztartással? A gyerekekkel? Ha hazamegy, annyi fát fog vágni, hogy az asszonynak egy álló hónapig ne legyen rá gondja. Később eszébe jutott az üzem is. Kun Gyurkától nem búcsúzott el. Lényegében Gyurka a hibás, mert nem tartotta be ígéretét, s nem ment el hozzá az utolsó este. Teréz ugyan írt valamit, hogy Gyurka túlórázott Az évvégi tervteljesítéssel rendszerint elmaradnak. Tarnai nem tudta már ezekben a napokban szívét és lelkét belevinni a munkába. Egyre a jövőn, a pártiskolán járt az esze. Milyen lesz az? — Hányszor gondolta végig! Nem tudott akkor még képet alkotni magának a jövőről. Most, amikor meg itt van, nosztalgiát, vágyakozást érez az üzem után. A legszívesebben itt hagyna mindent és menne a gépéhez dolgozni. Mennyivel egyszerűbb számára az!

Idegeiben súlyos fáradtságot érzett. Az egész nap számára szokatlan munkában telt el. Kezében egész nap ceruza és szálkás betűket vés a füzetébe, közben feszülten készenlétben kell tartania az értelmet is, hogy az előadó

szavait lerövidítse, s feljegyezze a vázlatot. Középső ujján apró mélyedést vágott az irón és meg kell pihennie, mert elfárad a keze az írástól. Elmarad a jegyzeteléssel, amit délután vagy este pótolhat csak. Mivel a délutáni foglalkozások is be voltak osztva, a jegyzetelés egy része néha áttevődött estére. Össze kellett szednie akaraterejét, hogy lépést tudjon tartani a követelményekkel. Hat után rendszerint szabadfoglalkozás volt, s ő sokszor ezt az időt is tanulással töltötte. Pedig kimehetett volna a városba sétálni vagy rokont látogatni. Egy hét elmúltával rájött arra is, hogy ennyit nem lehet tanulni. Reggeltől estig éberen tartani a figyelmet csak néhány napig lehetséges. A negyedik héten már a perceket számolta, hogy mikor utazhat haza. Teréz levelei nem sokat árultak el az otthoni dolgokról. Kétszer írt mindössze, kurtán, csak a lényeget vetette papírra. Rossz levelező. Egyszerű tőmondatai idegesítően keveset mondtak. „A gyerekek jól vannak. Én is." Tarnai szerette volna vallatóra fogni a papírt. Micsoda silány, semmitmondó szavak. Hányféleképpen lehet érteni a „Jól vannak"-ot is. Írt Teréznek, hogy részletesebben számoljon be az otthoniakról. A gyárból nem érdeklődtek-e utána? A havat maga lapátolja-e? Teréz következő levele semmivel nem volt hosszabb. „Nagyon várunk, csókolunk" — függesztette a levele végére.

Olomlábakon járt az idő. A sok új esemény zsúfolt, tömör napokat eredményezett. Mohón feszült benne a munkavágy is. Dolgozni, dolgozni. S mert most nem a gyárban, hanem pártiskolán van, mindezt a tanulásban lehet megtestesíteni. Minden percet megfogott. Úgy vetette magát a tanulásra, mintha az üzemben a gép mellett dolgozna. „Ne legyen üres járat" — ez volt titokban a jelszava. Azán lassan rájött, hogy nem mindent ért abból, amit meg akar tanulni, s hiába tudja ma, holnapra alig-alig emlékszik a dolgokra. Még nem fedezte fel a tanulás apró fortélyait, amelyek nélkül lehetetlen eredményesen előrejutni. Fáradtabb volt, mintha egész nap a gyárban dolgozott volna. A fáradtságot fokozta az, hogy éjjel nem tudott aludni. Napközben egyik cigarettát szívta a másik után, s a nikotintól még éberebb, s idegesebb állapotban élt. Az első hónap utolsó napjaiban már éjjel is cigarettázott. Félkönyökre ereszkedve, félig fekve szívta az ágyban a cigarettát. Kibámult az ablakon a szemközti tűzfalra.

— Miért nem alszol? — szólt neki valaki az egyik ágyból .

— Nem tudok — felelte, s mintha csínytevésen érték volna, elpirult a sötétben.

— Én sem — mondta a másik félig hangosan. Tarnai látta, hogy az is rágyújt. A cigaretta parazsa a magasba emelkedik és felé jön. Megáll, majd leül az ágya szélére. A parázs fényében kémlelte a virrasztó arcát. Elmúlt már éjfél is.

Sokáig hallgattak. Tarnai érezte, hogy beszélgetni kellene.

Bányász Jánossal nem sok dolga volt eddig. Az előtte lévő sorban ül az előadóteremben. Tömzsi, mozgékony fiú. Futball-drukker, látta, amikor a totócédulákat kitöltötte. Valahol a Ganzban, vagy hol dolgozik. Félfüllel hallotta egyszer, amint előadás után az egyik előadóval hangosan vitatkozott. Meglepődött akkor a határozottságán. Nem tudta, miről beszéltek. Megszívta cigarettáját és figyelmesen Bányász arcába nézett. Fénylő, zsíros bőre van, de a szemei meglepően élénkek. Különösen barna szemgolyóját pár nappal ezelőtt is megcsodálta már. Gondolataik egymás körül forogtak, de egyikük sem szólt. Tarnai észrevette, hogy Bányász is arcának vonásait kutatja, éppen úgy, mint ő teszi.

— Hol dolgozol? — kérdezte hosszú hallgatás után Tarnai. Mindjárt érezte, hogy lapos, sablonos kérdés. Valahol mégis el kell kezdeni. Különös az, amikor az emberek ismerkedni akarnak egymással, milyen semmitmondó kérdéseket tesznek fel. Hangjában ott bujkált a közlési szándék. Szerette volna, ha most azonnal bensőséges kapcsolata lett volna Bányásszal. Magáról szeretett volna beszélni. Arról, hogy sokszor nehéz a tanulás, a fáradtságról, amelyet nem tud kipihenni, s arról a kifejezhetetlen belső gyötrelemről, amelyet nem tud megnevezni.

— Kispesten. A Hofferban — felelte Bányász.

A kívülről beáradó utcafény gyér, szögletes árnyékokat rajzolt a falra, a takaróra.

Napközben nem sok figyelmet szentelt Bányásznak, de értelmesen csillogó szemét már az első találkozásuk alkalmával észrevette. „Vajon ő is funkcióba megy?" — tette fel magának a kérdést. Mit is lehetne ebből az emberből faragni? Sehogy sem tudta elképzelni tanácselnöknek vagy igazgatónak. Tagbaszakadt, szögletes mozdulatokkal emelte a szájához a cigarettát.

— Vasas vagy?

— Az. Lakatos.

— Én esztergályos vagyok — felelte Bányásznak kérdés nélkül. Kovácsnak, kohásznak, öntőnek vagy egyéb nehéz fizikai munkát végző munkásnak nézte. Lakatos — az finom munka. Bár nem tudja milyen munkaviszonyok vannak a Hofferban. Annyit tud róla, hogy a régi neve Hoffer, újabban traktorokat gyártanak az üzemben.

— Régen dolgozol ott, a Hofferban?

— Már az apám is ott kezdte — felelte Bányász s közben idegesen, kapkodva szívta cigarettáját. — Szervezett munkás volt, s ezért sokszor fordult elő, hogy kitették a gyárból. Ha csökkent a munka, apám volt az első, akit elküldtek . . .

— Hm — csak ennyit mondott.

— Család? — kérdezte később Bányásztól.

— Ötéves házasok vagyunk. Két gyerek — felelte Bányász.

— Nekem is kettő van, csak mi már tízéves házasok vagyunk — nevetett Tarnai, és most olyan jókedvű lett, hogy maga sem értette, mitől ez a megkönnyebbülés. — Korán nősültem.

— Én meg későn. Mi lesz veled, ha elvégzed a hathónapost?

Tarnai nem akarta közölni, hogy tudja.

— Honnan tudnám? És veled?

— Remélem visszamegyek a gyárba. Beteg lennék, ha nem kerülnék vissza.

Tarnai arra gondolt, hogy a legszívesebben ő is visszamenne az üzembe. „Közhivatal" — inkább érezte, mint gondolta a szó tartalmát. Megkeseredett a szája íze. Mégis szerencsésebb ember, aki a gyárat választhatja. Ott mindent ismer, az embereket is. Lám Bányász is az üzemébe szeretne visszamenni.

— Nézd — kezdte, és újabb cigarettára gyújtott, — ha a párt azt mondja, hogy máshová menj, akkor te teljesíted a kötelességed. Végeredményben a munkásállamnak mérnökökre, tudósokra, közhivatalnokokra van szüksége . . . — Csalódottan vette észre, hogy a megyei titkár szavait ismétli. „Nincsenek önálló gondolataim" — állapította meg, mintha megbántották volna. „Valakit mindig megszeretek és akkor mindenben az a példám." Kiült az ágy szélére s most már egymás mellett ültek.

— Fázom öregem, megyek a helyemre. Nem jössz vasárnap meccsre?

— Nem. Haza megyek — felelte Tarnai és sajnálta, hogy elmegy Bányász. Éppen most tudnának beszélgetni.

A szobában vastagon lebegett a dohányfüst. Mikor Bányász visszament a helyére, kinyitották az ablakot. A baloldali ágyban forgolódni kezdett Kis Elek, aztán gömbölyűre zsugorodott. „Fázik" — mondta Tarnai hangosan, és becsukta az ablakot.

Másnap az előadás alatt jobban megnézte Bányász arcát. Oldalról láthatta csak. Szabálytalan, kerek arc, mindaddig amíg szembe nem néz vele az ember. „Ha tekintetével találkozol, megváltozik minden korábbi benyomásod" — így jellemezte magában Bányász arcát. Az előadás alatt össze-összeakadt a tekintetük.

A férfiak barátsága szótlanabb, kevesebbet közlő, szilárdabb és nyugodtabb mint a nőké. Az asszonyok rapszódikus, nyugtalan hangulata a barátságukban is meglátszik. Az asszonyok közti friss barátságok azonnal, mindent ki akarnak aknázni. A férfiak szemérmes nyugalommal, sokszor nem is nagy szavakból értik meg egymás gondolatait. Sokszor nem is szavak, hanem pillanatok, helyzetek útján lépnek barátságba. Egy-egy mozzanat s a helyzet különleges bensősége, árnyalatnyi, leheletfinom érzések megérzése, amelyről esetleg soha nem is ejtenek több szót: így születnek a nagy barátságok. Tarnai tegnap éjjel óta érezte, hogy barátja van, akivel megoszthatja belső vívódásait, örlő magányát.

Bányász hétfőn reggel nem tért vissza s ez nyugtalanította Tarnait. Valószínű komoly oka volt erre. Bányásznak könnyű az iskola. Valószínű nem hanyagság miatt maradt el. Tarnai megfigyelte a fiút pénteken, konzultáció közben, milyen könnyed mondatokkal fogalmaz. Neki soká kell gondolkoznia, amíg végre összehoz egy rendes mondatot. A kellő kifejezéseket sem találja meg mindig, a bonyolultabb mondatok szerkesztésével sokat kínlódik. Bányász mindezt olyan könnyedséggel csinálja, mint egy egyetemi tanár. „A munkásosztály politikai hatalma nem más, mint kvalifikált ereje és a tudás..." — így fogalmazta Bányász. Nagyon jól megjegyezte magának ezt a mondatot. Azt a szót, hogy kvalifikált, feljegyezte a füzetébe, hogy jelentését megnézze az idegen szavak szótárában. Tarnai semmiképp nem tudna ilyen szépen összeállított mondatot szerkeszteni. A kétnapos, éjszaka fogant barátság, amely beszédes hallgatásban jött létre, felkeltette benne a féltést: „Mi történhetett Bányásszal?"

Otthon semmi újság. Mennyire vágyott haza s mikor megérkezett, s elhelyezkedett a lakásban, mintha becsapták volna. Minden szimplának, egyszerűnek és szögletesnek hatott. Igaz, örömmel töltötte el a gyerekek ujjongó kapaszkodása, ölelése, amellyel körülvették az első órákban. Néhány óra elmúltával azonban minden olyan volt ismét, mint egy hónappal ezelőtt: megszokott és ismert. Kissé csalódva állapította meg, hogy nem hiányzik, nem állt meg otthon az élet. Azt várta, hogy Teréz panaszkodni fog. — Teréz, holnap fát vágok, hogy legyen neked előkészítve — mondta Teréznek, de az asszony élénken tiltakozott. Azt felelte, hogy neki ez igazán nem megerőltető munka, el tudja végezni. Mikor este elbúcsúztak, s az asszony kikísérte a vonathoz, nem volt olyan kétségbeesett, mint elválásuk első alkalmával. Tarnait zavarta ez az újfajta magabiztonság az asszonyban, és szinte megkönnyebbülten lépett fel a vonatra. Teréz szemében mosolygást látott, amikor felállt a vonat lépcsőjére, hogy megcsókolja.

Az előadásra alig tudott figyelni, a jegyzeteléssel elmaradt. Egyre Bányász távolmaradása foglalkoztatta, s elkeveredett az otthonról hozott gondolat-

foszlányokkal. Délután felelt is, a rabszolgatársadalom bukásának okairól. Rövid, egyszerű tőmondatokkal válaszolt. Maga is meglepődött, mennyire könnyedén tudott beszélni. Mikor befejezte, könnyű büszkeség pírja futott át rajta, de csak egy pillanatra, mert rögtön utána az elégedetlenség követte nyomon. „Valahogy szebben kellene kifejeznem magam" — gondolta. Okosabban, válogatott szavakkal. Este minta-mondatokat írt a füzetébe, több mint öt oldalt. Nem volt megelégedve magával. Mikor lefeküdt, tagjaiban érezte Bányász távolmaradása által okozott hiányérzést.

Másnap majdnem nyolc óra volt, mikor Bányász megérkezett. Tarnai ujjongani szeretett volna és fütyürészni kezdett, amikor befordult az előadóterembe. Beszélgetni nem tudtak, mert az előadás kezdéséhez csöngettek. Az első szünetben Bányász elmondta, hogy beteg a fia. — Orvos, meg miegymás, s tudod az asszonyok milyen ijedősek, — Tarnai szeretettel nézte Bányász kerek arcát, és olyan nyugalom költözött belé, mintha valami nagy várakozás után kiderült volna, hogy aggodalma alaptalan. Ezt is milyen szépen mondta „miegymás". Szerette volna ismerni Bányász családi körülményeit. Milyen lehet az otthon, amelyben él?

Tarnai újult erővel vetette magát a tanulásba. Most kissé könnyebben ment minden, mint két héttel ezelőtt. Bár a követelmények növekedtek, a fogalmak összezavarodtak a fejében, de megszokta azt, hogy másnapra minden világosabb lesz előtte. Rótta a betűket jegyzetfüzetébe, és most már nem is maradt el annyira. Megszokta az írást és a jegyzetelést. Mióta Bányászt ismeri, esténként sokat beszélgetnek az asztal mellett. Nézegetik a családi fényképeket, a gyerekekét s a tűz csöndesen duruzsol a kályhában. Odakint fehér tél volt, február elején jártak. Ezek az esték voltak a pihenés és a kikapcsolódás meghitt pillanatai. Másnap újra kezdődött a szellemi munka verítékes erőfeszítése.

Egy este újra benne rekedt minden önbizalom. Azon a válságon esett újra át, amely már megkísértette egyszer. Minden idegesítette.

— Te János, én nem vagyok fejlődőképes — mondta Bányásznak. Elkeseredés volt a hangjában. — Te mennyivel könnyebben tanulsz. Az ilyennek való az, nem nekem. Nem fog az agyam. Megérted ezt az állapotot?

— Kevés benned az önbizalom — válaszolt Bányász. — Nem hiszel magadban. Ez itt a hiba. Nem vagy te fejlődőképtelen.

— Nincsen semmi alapom . . .

— Mennyi iskolát jártál?

— Csak elemit. Hatot. Korán mentem dolgozni.

— Azt mindjárt gondoltam, hogy nem egyetemet végeztél. A tanulást meg kell szokni. Ha azt hiszed, hogy nekem könnyen megy, tévedsz. Te azt hiszed, csak neked nehéz? Nézz körül. Mindannyian küzdünk, verítékezünk. Én sem vagyok kivétel.

— Ha legalább érezném, hogy valamivel okosabb lettem. De éppen fordítva van valahogy . . .

Bányász nevetett.

— De így van ez rendjén. Egyszer olvastam valahol, egy filozófus mondta. Spinoza, vagy Schopenhauer, lehet, hogy egyik sem. Csak azt tudom S-sel kezdődik a neve. Azt mondta, hogy az ember minél többet tanul, annál kevesebbet tud.

— Értem, de ez persze relatív dolog — felelt Tarnai.

A szobában csak ketten voltak, a szobatársak a városban tartózkodtak. Az asztal mellett ültek, s Tarnai figyelte a falravetődő árnyékokat. Bányász

feje érdekesen megnyúlt a falon. — A polgároktól át kell venni ami jó, nem? — kérdezte és primitívnek hatott maga előtt a magyarázás. Hiszen ezt Bányász sokkal jobban tudja, mint ő. És Bányász filozófusokat is ismer. Tarnai nem tudna egyet sem mondani. Meg is említette Bányásznak. Az mintha ingerült lenne, azt válaszolta:

— Hagyd már abba az örökös kétségbeesésedet. Ha a munkásosztály egésze ilyen lenne, mint te, akkor... — nem folytatta, csak párperces szünet után. — Marx és Engels nevét hallottad? Na látod, azok is filozófusok voltak.

Erre valóban nem gondolt Tarnai. Fölsandított Bányász arcára, alulról fölfelé, kissé félszegen. — És Lenin? — kérdezte izgalomtól remegő hangon, hogy nem mondott-e badarságot. Hirtelen jutott eszébe az *Empiriokriticizmus* és bátrabb lett.

— Lenin filozófus is volt, de inkább a gyakorlat embere. — Bányász is elhallgatott, láthatóan a gondolataiba merülten nézett maga elé. Hosszú csönd után tette hozzá. — A forradalmi gyakorlaté, ezt soha ne felejtsd el. — Tagoltan mondta a szavakat, és különös hangsúlyt kapott ez a mondat a beszélgetés többi részében. — Lenin olyan ember volt, amilyen csak egy születik ötszáz évenként.

— Én ezzel tisztában vagyok, János. Ez az, amit a legjobban értek az egész marxizmusból, Lenin nagyságát...

Mind a ketten nevettek. — Nem is vagy olyan fejlődőképtelen — nevetett Bányász, és Tarnai megkönnyebbült ettől a nevetéstől, amely biztatás volt, bátorítás és visszanyert önbizalmának egy része.

Elmúlt már kilenc óra, mindketten könyveikhez nyúltak. Bányász szenvedélyesen szerette Gorkijt, és szerette volna, ha Tarnai is megérti nagy tiszteletét Gorkij iránt. Tarnai ugyan olvasott néhány ismertebb könyvet, de nem sokat. Ismerte *Az anyá*-t. Másra nem is nagyon emlékezett. Bányász az irodalmi tanulmányokat forgatta, Tarnai egy regénnyel a kezében fáradtan dőlt le az ágyára. Lopva Bányászra sandított. Nyilván innen ered Bányász okossága, onnan, hogy ilyen könyveket olvas. Neki megerőltető az egésznapi tanulás után a regény is. Hogyan is tudna irodalmi tanulmányokat olvasni? Azonban holnap feltétlenül belenéz a könyvbe, Bányász ott tartja az ágya melletti kis szekrénykén. Megnézi, mennyire nehéz számára a szöveg. Most pedig legszívesebben lefeküdne már, bár álom nem kerülgette a szemét. Szeretett volna nem gondolni semmire. Hiányzott a fizikai mozgás is. A torkán csomó van, s nem tudja lenyelni. A szemei kimerültek, s a cigaretta szívdobogást okoz. Csökkenteni kellene a mennyiséget, de képtelen rá. S amíg ezek a gondolatok száguldanak a fejében, szemével falja a betűket, de tudja, hogy azok értelméből egyetlen egy szó sem hatol a tudatáig. Teréztől ma levelet kapott, pedig a múlt héten volt otthon. Mikor megkapta, csak futva olvasta el. Most kellene elolvasni. Hol is van az a levél? Fel akart kelni, hogy megkeresse. Délben, amikor egy pillanatra felugrott szobájába, bedobta a szekrénybe. Aztán fegyelemre intette magát. Bányászra pillantott, aki érdeklődéssel merült el olvasmányába. Ismét a sorok közé kényszerítette a figyelmét. Bányász azt mondta, hogy az ember igyekezzen gondolataiból mindent kirázni, mielőtt olvasni kezd. Szentelje magát egészen az olvasásnak. Ha valami megzavarja, gondolja végig, s aztán olvasson tovább. Felállt és megkereste Teréz levelét. Végigolvasta, de értelmében nem sok maradt meg. Elolvasta újra. Teréz nem ír semmi különöset. A szokásos sorok. Felkelt az asztal mellől és járkálni kezdett a szobában. Ettől megnyugodott. Csodálkozva állapította meg, hogy Bányász ugyanolyan mozdulattal ül

az asztalnál, mint amikor elkezdett olvasni. Ő meg már mennyit izgett-mozgott. És Bányász azt mondja, hogy neki is nehéz a tanulás!

Vasárnap színházba mentek. A Nemzetiben a *Hamlet*-et játszották. Bányász mellett ült s figyelte arcán a hatást. Az előadás első felében megerőltette figyelmét, aztán elfáradt az értelme. „Kár volt eljönni" — gondolta és lopva Bányászra nézett, aki friss érdeklődéssel kísérte az előadást. Unalmas és hosszú, soha nem akart véget érni.

Az előadás után Király Pistával és Bányásszal jöttek hazafelé. Király értelmiségi ember, valami műszaki tisztviselő. Király el volt ragadtatva a *Hamlet* alakításától és a rendezésétől.

Hallgatva ment a két vitatkozó között. Mennyi mindenhez ért Bányász! Futballdrukker, ismer filozófusokat, verseskötéteket olvas és irodalmi tanulmányokat. Sokszor olyan idegen szavakat használ, amelyről ő nem is tudja, mit jelent. Megérti Shakespeare szép nyelvezetét. Eljut-e vajon ő arra a fejlettségi fokra, amelyre Bányász eljutott? Van-e hozzá képessége? Most, ebben a pillanatban úgy érezte, hogy nincs. Hogy ehhez annyit kellene neki tanulnia, amennyit talán képtelen is lenne. Jó lenne, ha minden munkás olyan lenne, mint Bányász. „Akkor igazán fejlett munkásosztályunk lenne" — mosolyodott el magában. Mikor lesz még az! Kun Gyurkához akarta hasonlítani Bányászt. Sehogy nem találta a párhuzamot. Kun Gyurka csak hasonlóan okos ember, de Bányász művelt is, tanult is. Csak a megyei titkárt találta hasonlónak és értelmesnek. Persze az is egészen más. Úgy mint Bányásszal, még nem tudott senkivel beszélgetni.

Enyhe szél bujkált a szűk utcákon, s az olvadó hó csorgott a háztetőkről. „Fejlődőképes vagyok-e én?" — tért vissza újra és újra a kérdéshez. Hirtelen megvilágosodott előtte: ez csak szívósság és kitartás kérdése. Miért ne lehetne olyan, mint Bányász? Tanulni kell. Mindent. A polgári tudást is meg kell szerezni, hiszen most a munkásság a hatalom birtokosa. A polgári tudást iskolában lehet megtanulni. Rendes iskolában, a polgárok is onnan szerezték a műveltségüket. Izmaiban erőt érzett. Ha ezzel az erővel el lehetne intézni a tanulást, akkor ő most rövidesen végezne az egész kérdéssel. Hegyeket tudna arrébb tolni, hidakat tudna emelni. „Csak akarni kell" — gondolta s majdnem hangosan kimondta. Oldalt nézett a két vitatkozóra. Egyetlen szót nem értett beszédükből, pedig Király olyan hangosan beszélt, hogy a járókelők visszafordultak. Optimista volt és derűs. Örült annak, hogy van egy célkitűzése, amely tartalommal tölti meg napjait. S a cél, hogy utolérje Bányászt, hogy olyan legyen, mint ő, távlatokat nyitott előtte. Mindent el lehet érni, ami emberi. Nincs lehetetlen. Holnap felmegy a könyvtárba, összeírt néhány szót és fogalmat, amit meg kell nézni a Révaiban. „Kooperálni" — mi jelent? Király és Bányász már a holnapi konferenciáról beszélnek. Lelkendezve kapcsolódott a témához és úgy érezte, újjászületett. Ez egészen más, ez már nem olyan homályos kérdés előtte, mint a Hamlet-vita.

Rózsa András versei

Utazás Dunántúlon

A távolságba szűkülve merev póznák állnak itt
Meztelen huzalok vonódnak az idegen tájakig
És felkering az áram
A testvéri földek vonzalmában

Ismerek itt mindent pedig nem jártam erre még
Most ábrándjaimmal élem a viszontlátás gyönyörét
Ez a vidék is hazám itt is bőhúsú fű terem
S bölcsőtől fogva jogom hogy magaménak ismerem

S hol országutak fűzik az autók gyöngyét szalagjukra fel
Ölembe szalad a táj és önmaga nyitjára lel
Mellkasom pillérein átzuhog az életes ár
Lábam itt minden fa gyökere
S széttárt karom a napsütésben önfeledt határ

Már régóta tanulom a rendet növényeinktől
Nekik sem a nyugalom a béke
Nagyszerűbb az
Rögökből elindulni s átlényegülni a mindenségbe

A halál nem biztos
Annak aki él egy biztos lehet csak
A születés
Mindenkinek kötelessége az öröm
S csak joga a szenvedés

A föld egy kis pontján állok
S szívembe futnak össze az összes délkörök
Ó szívem te mulandó
S ó táj hazám te változó-örök

Az égen lassan lecsapódik a bánat
Országutak ti végtelenek
Fogadjátok arasznyi rapszódiámat!

Siess ősz

Megesszük az almát
Elfogy a nyár
S egy rozsdás pléh az udvaron
Már érzi a hosszú esőket

Az idő visszavonul
Levélráncok közé
A dalolás csőre letört
S lejátszatlan kotta a táj

Az ablakban álmos légy
Köszörüli lábán a csendet
Szobám pókhálós hónalján
Borongó alkony gubbaszt

Siess ősz készítsd gödreidet
Hullj ki hófelhők fogsora
Ég és föld összetapadt ajka
A kék tavaszban többet ér

Lukács Ottó

A második világháború

Szorongó véres látomás zúzott testek sötétje
Egy megkínzott arc felkúszik akár a füst az égre
Kínjában szertegomolyog eloszlásában vádol
Gázkamrák gyászos ajtaja rémlik az éjszakából

Egy áradás vízén úszunk törékeny gyönge testek
Az ár csapdos gyöngék vagyunk elmúlni sose restek
Csak füstté gázzá válni jók s hogy elhagyjon a lélek
Az élet lelke imbolyog bukdácsol csak az élet

Erdők fáit mezők füvét tapossák csizmás lábak
Széttaposták nem kell fa fű taposni sose fárad
A láb s fűszálak helyett amerre csak tapostak
Mindnek helyén egy test terem sötétlő ifjú holtak

Az anya fölsír eszelős akárcsak a szülötte
Kiszívni agyat és velőt ereszkednek a földre
A gonosz csillagok felől a tűzpiros hatalmak
A mindenségben tűz riad szétkúszik sosem alhat

A házak fejtetőn állnak a lét a lét kifordul
A tüzek városok fölé bekúsznak lopva orvul
S pusztítanak utcák helyén A földről szállva űzve
Ne ne tovább az értelem s a szív sikolt az űrbe

Szorongó véres látomás zúzott testek sötétje
Sötétlő vonal izzik és úszik az űr vízébe
A komor Föld sötétje ez holt sóhajok remegnek
S a sustorgását hallani a megholt tengereknek

Dévényi Iván

Babits Mihály Esztergomban

Köztudomású, hogy Babits Mihályt, a XX. századi magyar irodalom egyik legnagyobb alakját szoros szálak kapcsolják Esztergomhoz. Az első világháborút követő inflációs időkben, 1924-ben Babitsék — dr. Nagy Zoltán ügyvéd baráti segítségével — egy kis szobakonyhás paraszthá̧z és egy darab föld birtokosai lettek az esztergomi Előhegyen, amelyet másként Aranyhegynek is neveznek.

Babits és Török Sophie már régen vágytak egy kis vidéki nyaralóra, s egyben azilumra. Nagy Zoltánnak, aki az 1919-es tanácsköztársaság idején Debrecenben vezető funkciót töltött be, s aki a „Nyugat" finom hangú költője is volt, Babits a 20-as évek elején átadta egyik munkájának szerény honoráriumát. A jogász-költő ügyesen kamatoztatta az összeget, és így teljesülhetett a Babits-házaspár régi kívánsága. Bohuniczky Szefi tudomása szerint Mikes Lajos szerencsés börzetippjei is hozzájárultak a vásárláshoz szükséges összeg előkerüléséhez. (Bohuniczky Sz.: Az elfelejtett Centrál kávéház, „Vigilia", 1959 augusztus.)

A Sissler út mellett fekvő, 272 négyszögöl nagyságú ingatlant, amely Esztergom főtemplomától körülbelül 15—20 perc járásra van, Toldezsán Istvánnétól vette a költő és felesége 35 millió koronáért. Az adásvételi ügyletet dr. Popper Dezső esztergomi ügyvéd bonyolította le, csakúgy, mint a későbbi esztergomi telekvásárlásokat. (Popper ügyvéd és családja 1944-ben pusztult el a nyilas rendszer áldozataként). Az adásvételi megállapodás egyik tanuja Tipary Dezső, a 20-as és 30-as években ismert nevű festőművész volt. A következő esztendőben, 1925-ben a házat körülvevő telek területe birtokkiigazítás folytán 328 négyszögölre emelkedett.

A költő rövidesen „terjeszkedni" kezdett: még 1925-ben Fábián Jánostól 4 millió koronáért megvásárolta a 81 négyszögölnyi szomszédos telket, majd 1930-ban Simicz Józsefektől váltott magához 378 kvadrát földet 400,— pengőért, s ugyanebben az évben Fábián Jánostól is vett 100 négyszögölet 250,— pengőért. Ílymódon a kis birtok 887 négyszögölre tágasodott. A vételi összegeket az esztergomi állami levéltárban lévő telekkönyvi iratokból jegyeztük ki.

A domboldalon fekvő, Dunára néző — gyönyörű kilátást nyújtó — házikót Babitsék nagy gonddal és kedvvel bővítették, csinosították. Gyümölcsfákat ültettek, s hamarosan szép kertet teremtettek ott, ahol még nem sokkal korábban kopárság és giz-gaz volt. A meglevő kis házhoz újabb helyiségeket építettek, — nyári otthonuk egyre barátságosabb lett.

A költő felesége, Tanner Ilonka (írói nevén Török Sophie), aki ügyesen festegetett, az ajtók fölé és a tornácfalra Babits által kiválasztott versidézeteket írt fel. (Aranytól: „Nem úgy épült, hogy századokig álljon, Csak múló tanyául, mint a fecskefészek"; Zrínyitől: „Adsz nyáron nyugovást és szép csendességet"). Babitsék a nyári hónapokat szívesen töltötték ebben a környezetben. „Felesleges ezt a házat, kertjét, tornácát, az egész esztergomi tájat leírni: tizenhét nyarat töltött itt Babits s verseinek egész sorozata mutatja be a ház minden sarkát, a kert minden fűszálát, a táj minden vonalát". (Sárközy György). Verssorok őrzik a kis Mariska cselédlányt, aki piros szatyrában hozza a postát, a kert nagy diófáját, Ádáz kutyát és utódját, Tündért, a hintázó kis-

leányt, a feketekávétól illatos, függönyös verandát, a passziánszot rakó költőfeleséget ... egyszóval a Babitsot körülvevő mikrokozmoszt.

Nagyon sok Babits-mű született Esztergomban. Itt fordította jórészt Clairvauxi Szt. Bernát, Celanói Tamás, Apuimói Szt. Tamás himnuszait, a „Stabat Mater dolorosa"-t Jacopone da Toditól és a többi középkori költeményt, amelynek azután az „Amor Sanctus" kötetben jelentek meg. Itt írta az „Elza pilóta vagy a tökéletes társadalom" c. regényt, valamint öregkori remekét, a Jónást (amelyet sipoló tüdővel olvasott fel az őt Esztergomban meglátogató Gellért Oszkárnak), itt nézte át az „Írók két háború közt" c. tanulmánykötet korrekturáját, itt javítgatta már haldokolva az „Oidiposz Kolonoszban" csodálatos fordítását, Antigoné, Ismene, Theseus, Kreon mondatait, amelyekben oly sok rejtőzködő babitsi líra van.

Az esztergomi környezet hatása alatt számos Babits-költemény keletkezett. Nyilvánvaló ez olyan verseknél, mint a „Búcsú a nyárilaktól", „Esztergomi napló", „Levél", „Holt próféta a hegyen", „Szent király városa", „Dal az esztergomi Bazilikáról." De itt fogamzott meg és itt iródott a „Mint a kutya silány házában," „Zengő légypokol," „Vers a csirkeház mellől", „Dzsungelidill", „A nap nem emlékszik a csillagokra", „Az Isten és ördög" és lírájának sok más fénylő darabja is.

Török Sophie egyik írásából tudjuk, hogy az ilyen sorok: „Itt állok a fa alatt, mely pár aszú meggyet ad még " vagy „Szakadt drótok lógnak, mint a tavalyi gaz" vagy „Zászlóit emeli a gyom, mindent elöntve, mint király csarnokát a forradalom" — ugyancsak előhegyi élmények, esztergomi emlékek nyomán születtek. (Török Sophie: „Költészet és valóság" c. utószava Babits „Keresztülkasul az életemen" c. művéhez, 1939.)

Babitsot esztergomi otthonában írótársai és a magyar szellemi élet legkiválóbbjai keresték fel. A látogatók rajzszénnel vagy színes krétával felírták a tornácfalra autogramjukat. A málladozó tornácfalon megilletődéssel fedezi fel a látogató Tóth Árpád, Móricz, Karinthy, Kosztolányi, Márffy Ödön, Csinszka, Szekfű Gyula, Szerb Antal nevét... S mellettük más érdekes és érdemes nevek: Eelk Arthur, Kárpáti Aurél, Rubinyi Mózes, Komjáth Aladár, Rédey Tivadar, Nagy Endre, Tóth Aladár (zeneesztéta), Sárközi, Sík Sándor, Brisits Frigyes, Fülep Lajos, Beck Ö. Fülöp, Illyés Gyula, Weöres Sándor, Illés Endre, Gellért Oszkár és fia, Gellért Endre, Péter András (a németek által elhurcolt művészettörténész), Halász Gábor, Radnóti, Komlós Aladár, Bálint György (publicista), Erdélyi József, Ascher Oszkár, Vas István, Ortutay Gyula, Gyergyai Albert, Francois Gachot, Tolnai Gábor, Gellért Lajos (színész és író), Joó Tibor, Juhász Géza, Oltványi-Antinger Imre, K. Grandpierre Emil, Scheiber Hugó festőművész, Szabó Zoltán, Ritoók Emma, Fenyő Miksa, az esztergomi születésű Révész Béla, Hoffmann Edith, Basch Lóránt, Devecseri Gábor, Farkas Zoltán (művészeti író), Németh László, Szabó Lőrinc, Jékely Zoltán, Laczkó Géza, Szentimrey Jenő, Schöpflin Aladár és mások.

Illyés Gyula 1932-ben hosszabb időt töltött Esztergomban Babits vendégeként. A kis kert egyik csücskében a házigazda középkori himnuszokat fordított, tőle néhány méterre Illyés egyik legszebb elbeszélő költeményét, a dolgozó parasztok és uradalmi cselédek igazságát hirdető „Hősökről beszélek" c. művét írta. „Babits Mihály, a tiszta humanizmus megtestesítője, aki mindent az eszmék legtisztább magaslatára tudott emelni, érdeklődve figyelte kísérletem alakulását; ő, a táblabíró fia és neveltje — szinte támogatta az én merész igazságomat.. Naponta megújuló biztatása nélkül tán sohasem készül el ez a költemény" — hajtja meg fejét Illyés az idősebb költőtárs emléke előtt műve 1945-ös — első hazai — kiadásának előszavában.

Babits, Török Sophie és fogadott kisleányuk, Ildikó esztergomi életéről több visszaemlékezés olvasható. Ezeknek jelentős része a Babits-emlékkönyvben (1942) jelent meg. Illés Endre a „Hamisjátékosok" c. kötet (1958) egyik írásában („Esztergomi kirándulás") mondja el, hogy annakidején filmfelvételeket is készített a fáit nyesegető, fehér vászonsapkájában Ildikóval labdázó, nevető, boldog, még egészséges költőről. Vas István „Évek és művek" c. tanulmánykötetében (1958) emlékezik meg két esztergomi látogatásáról („Babits lakása"). A második alkalommal Radnóti és Ortutay társaságában kereste fel a már nagyon beteg költőt. Radnóti néhány héttel később írta

meg „Csak csont és bőr és fájdalom" c. versét: „Nagysága példa. És magasság. És szédület. Szivet dobogtató."

A nyomtatásban meg nem jelent visszaemlékezések közül érdekes Einczinger Ferencé, Babits legjobb esztergomi barátjáé. A költő „otthonában fáradhatatlanul járkált keresztül-kasul, a ház földszinti két szobáján, az üvegverandán és a tornácon át. A körbejárás ritmusa olykor elakadt, léptei hangját az írógép kattogása váltotta fel". Amikor felesége festett vagy rajzolt, „bájosan kedves, naiv tanácsokat adott, sőt sokszor ő is kért ecsetet és festéket. Mint egy szorgalmas kisdiák, nagy odaadással festett velünk. Majd hirtelen letette festő-szerszámát, s szó nélkül folytatta házbeli sétáját. Nemsokára ismét hallottuk az írógép kopogását... Nem szerette a hosszú szál irónt, apró ceruzavégeket tartott a mellényzsebében, azokat kaparta elő, hogy gondolatait lerögzítse". (Einczinger F. kéziratban hátramaradt írásából).

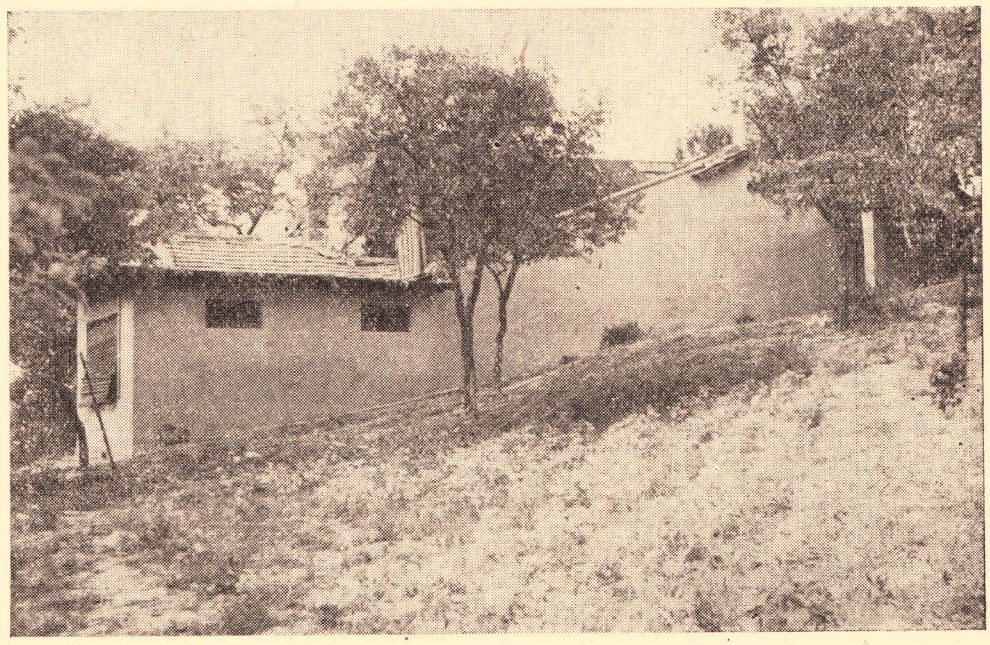

Az Esztergom—Előhegy-i Babits-ház

Babits zárkózott természetű ember volt, mégis kialakult körülötte egy kis esztergomi baráti kör. Legközelebb állott hozzá a már említett Einczinger Ferenc takarékpénztári igazgató. Az iparoscsaládból származó Einczinger négy évvel volt idősebb Babitsnál, sokat olvasó, kulturált ember, nem tehetségtelen festő, aki tagja volt a modern magyar képzőművészek társaságának, a KUT-nak, s festményei több kiállításon is szerepeltek. Képeiről a „Nyugat"-ban Rabinovszky Máriusz elismeréssel emlékezett meg. Cikkeket, kulturtörténeti tanulmányokat is írt, tevékeny tagja volt a helybeli Balassi Bálint Irodalmi Társaságnak. Babitsék lakásának falaira az ő dekoratív falfestményei kerültek. Mint takarékpénztári igazgató, mindenkor készségesen ott állott Babitsék mellett, ha azoknak pénzügyi zavaraik voltak. (S ilyen eset nem egyszer előfordult, mint a levelekből látni fogjuk). Einczinger Ferenc özvegye Babitsék több tucat levelét és leveleződlapját őrzi, ezekből az érdekesebbeket közreadjuk.

Jó viszonyban volt még Babitsékkal Einczinger Sándor pékmester (E. Ferenc öccse), azután Olajos János és Rosta József középiskolai tanárok, dr. Weiss Fülöp ügyvéd, dr. Berényi Zsigmond, a köztiszteletben álló tisztifőorvos (1945 elején ő is

a nácizmus áldozata lett), Simándi Béla fiatal újságíró, dr. Schwartz Pál, dr. Rainer János, dr. Eggenhoffer és dr. Kiss Ernő orvosok. Bayer (később Bajor) Ágoston festőművész is szívesen látott vendég volt az előhegyi nyaralóban. Bayer hidegtű eljárással szép karcot készített Babitsról, Itália szeretete is összekötötte őket. Féja Géza és a tüdőbajban korán meghalt kitűnő költő, Bányai Kornél is gyakran átlépte a Babits-villa küszöbét a 20-as években. Ők ekkor mindketten a szaléziánusok által fenntartott esztergomtábori polgári iskola civil tanárai voltak.

Babits a betegsége előtti időkben időnként lelátogatott a városba. Szeretett betérni Satzlauer Gyuláné empire és biedermeier bútorokkal berendezett, kedves, csendes kis cukrászdájába. Esztergomot egyre jobban megszerette, ez kitűnik 1938-ban írott „Szent István városa" című cikkéből. Babits itt arról beszél, hogy amikor először találkozott Esztergommal, „egy fejedelmi és pazarkodó művárost" ismert meg. Később „szinte jól esett felfedezni a másik Esztergomot, a szegény és meghitt kisvárost."

Ifjúkorának legjobb barátait, Juhász Gyulát és Kosztolányit szeretettel invitálta leveleiben Esztergomba. 1926 augusztusában a következőket írja Juhásznak: „Szeretném, ha meglátogatnál itt esztergomi kulipintyómban. Milyen kedves lenne ez! Szép napokat tölthetnénk itt! Talán meg lehetne csinálni. Érdemes ide kijönni, alig találhatsz a mai Magyarországban szebb helyet." — Kosztolányi 1925. júl. 30-án Grenobleból üdvözlőlapot küld Babitsnak Esztergomba, ilyen címzéssel: „Monsieur Babits Mihály úrnak, Esztergom, Babits-villa, fönn a hegyen, Hongrie." Babits 1934. aug. 10-i levelében melegen hívja Kosztolányiékat Esztergomba: „Emlékeztetlek Benneteket ígéretetekre. Mikor jöttök ki ?..."

Az esztergomi Balassa Bálint Társaság tagságát Babits szívesen elvállalta. A társaság Balassa-emlékünnepélyén 1928. dec. 9-én felolvasást is tartott a XVI. század nagy magyar lírikusáról, aki Esztergom ostrománál kapta a halálos sebet. (Lásd erre az előadásra vonatkozólag a 7. sz. levelet.).

1933-ban, a költő 50. születésnapja alkalmából Esztergomban ünnepség volt, írja a Babits-emlékkönyvben Szentimrey Jenő, az erdélyi költő. „Hajnalig kitartott ünneplőivel, de ziháló felolvasása már elárulta, hogy odabenn, valahol a szívben vagy tüdőben igen komoly a baj." Szentimrey azonban rosszul emlékezett, ez az ünnepség egy esztendővel később volt. Az „Esztergom és Vidéke" c. lap 1934. aug. 12-i számában interjú jelent meg, „Beszélgetés Babits Mihállyal a Babits-est alkalmából" címmel. Az őt felkereső újságírónak a költő a következőket mondotta: „Tíz éve, hogy Esztergomban töltöm a nyarat. Így jubilálok is. Kedves, hogy éppen most rendezik meg az irodalmi estet. Nem ismerem az esztergomi közönséget, ide pihenni vagy dolgozni jövök, tehát elzárkózom a világtól. Kíváncsi vagyok, hogy milyen a közönség. Nem tudom, hogy vannak-e olvasóim, és azt sem tudom, hogy mit olvastak tőlem. Az irodalmi esten elmondom egyik esztergomi versemet. Tavaly új kötetem jelent meg „Versenyt az esztendőkkel" címen. Ez a kötet tulajdonképpen verses napló, esztergomi napokat írok meg benne... Egyébként az a vers, amit elmondok, székfoglalóm volt a Kisfaludy Társaságban. Természetesen örömmel várom az estet".

A meghívó ezekkel a szavakkal kezdődik: „Esztergom sz. kir. megyei város az Esztergomi Hét alatt 1934. aug. 17-én, pénteken este 8 órakor a Fürdő szálloda színháztermében irodalmi est keretében ünnepli annyi szép esztergomi költemény kiváló költőjét, Babits Mihályt." A polgármester üdvözlő szavai után Simonffy Margot Babits-verseket szavalt, Medgyaszay Vilma Babits dalokat énekelt, Rédey Tivadar és Török Sophie felolvasást tartott a költőről, (az utóbbi „Hogyan készül a vers" címmel), Horváth Károly németre fordított Babits-verseket adott elő. Az „Esztergom és Vidéke" 1934. augusztus 26-i számában Pilcz László „Kedves eset keretében ünnepelte Esztergom közönsége Babits Mihályt" címmel számolt be a Fürdő-szállóbeli összejövetelről. A cikk a következő mondatokkal fejeződik be: „Végül Babits meleg hangon köszönte meg a kedves estet és hálából egyik esztergomi remekét olvasta fel, amely után a közönség sokáig lelkesen ünnepelte kiváló vendégét. A tapsvihar elült. A költő egy kedves est emlékével térhetett vissza előhegyi magányába, ahová mindig elcsalja őt a tavasz..."

A következő esztendőben a budapesti Vajda János Társaság jött el Esztergomba vendégszereplésre. Az 1935. június 22-én lezajlott irodalmi estről beszámol a helybeli „Magyar Sion" c. lap június 29-i száma. Lepoki Antal dr. szavai után Kárpáti Aurél, a Vajda János Társaság elnöke tartott előadást, majd Török Sophie, Szabó Lőrinc, Laczkó Géza, Kosztolányi és Babits mondtak el verseket, illetve olvastak fel elbeszéléseket.

Az előadóművészek közül Babitsék nagyon sokra tartották Ascher Oszkárt és R. Simonffy Margot-t. Babits kívánságára a közelmúltban elhúnyt Simonffy Margot adta elő elsőízben a budapesti rádióban a „Jónás könyvé"-t. A rádióadást Babitsék Esztergomban hallgatták meg, s azonnal felhívták telefonon az interpretátort: Török Sophie tolmácsolta férje elismerő köszönetét, hiszen Babits ekkor már nem tudott beszélni.

Esztergom tisztelettel és hűséges ragaszkodással őrzi és ápolja költője emlékét. Az az út, amely Babitsék egykori villácskájához vezet, a magyar vers nagy mesteré-

Részlet az Esztergom—Előhegy-i Babits-házból
A felirat és a népies ornamentikájú falfestés Török Sophie munkája

nek nevét viseli; csakúgy, mint az esztergomi építőipari munkások szakszervezetének nemrégiben létesült művelődési otthona. Babits Mihály születésének 75. évfordulójáról Esztergom is méltóképpen megemlékezett, a Városi Tanács dísztermében, Bottyán János kurus generális hajdani rezidenciájában 1958. december 12-én Benedek Marcell mondott emlékbeszédet többszázfőnyi hallgatóság előtt.

* * *

Hátra van még egy elég fájdalmas kérdés, a Babits-villa sorsa. A felszabadulás utáni esztendőkben egy műveletlen, lelkiismeretlen ember költözött be az elhagyatott Babits-házba, és ott nagy károkat okozott. Babitsék egykori lakószobáiban kecskéket és baromfiakat tenyésztett, a költő által ültetett gyümölcsfákat jórészt kivágta. Az esztergomi Hazafias Népfront sorozatosan felhívta az illetékes szervek figyelmét ennek az állapotnak tarthatatlanságára. 1960 tavaszán végre sikerült a lakókat karha-

talommal kiköltözteni. Mivel 1955 januárjában Török Sophie is meghalt, Babits Ildikó pedig külföldre távozott, a nyaraló és a kert az államra szállott. A Művelődésügyi Minisztérium és a helybeli Balassi Múzeum — Babits barátainak, Basch Lórántnak és Keresztúry Dezsőnek megkérdezése után, — kidolgozta a terveket az épület helyreállítására, és abban Babits-emlékszoba létesítésére.

BABITS MIHÁLY ÉS TÖRÖK SOPHIE LEVELEI ESZTERGOMI BARÁTAIKHOZ, ÉS ISMERŐSEIKHEZ

1. Török S. és Babits M. közös levele Einczinger Ferencnéhez

1925. ápr. 17.

Kedves Juliskám! Vártunk Benneteket kedd délután, sajnáljuk, hogy nem jöttetek. Mi különben rettenetes nagy munkában voltunk, mind a hárman derék földmunkások módjára dolgoztunk estig, s aztán rohanva fogtuk el a vonatot... Képzelhetitek, milyen izomlázunk van most, alig tudunk mozdulni. Mihály nagy szenvedéllyel fogott neki a plato megcsinálásához, egy rész el is készült, most aztán fájlalja a hátát és tenyerét, de nem baj, ez egészséges...

Csókol Ilonka

Ez a levél napok óta fekszik az asztalon készen és megcímezve: azóta az esőből jégzápor lett és újra tavasz; én vagyok az oka a késésnek, mert azt mondtam Ilonkának, hogy pár sort rá szeretnék írni a levélre s ezért nem küldte el azonnal. Most hát bűnbánóan körmölöm ide ezt a záradékot, kézcsókomat küldve, Ferinek meleg kézszorítás s a gyerekeknek is sok üdvözletet

1925. IV. 21.

Babits Mihály

(Ez a levél Pesten íródott, miután Babitsék Esztergomból visszautaztak. T. S. szavaiból kitűnik, hogy Babits milyen szívesen dolgozgatott a nyári lak kertjében.)

2. Török S. és Babits M. közös levele Einczinger Ferenchez

1925. dec. 11.

Kedves Feri! „Kedves Mihályom" című leveledet köszönettel vettük, de az ügy fontosságára és sürgősségére való tekintettel engedd meg, hogy én feleljek. Attól tartok ugyanis, hogy Mihálynak több hónapi időt venne igénybe annak elgondolása, hogy felelni kellene. Nagyon köszönjük kedves Feri, hogy financiális ügyeinkkel ennyi munkát vettél magadra. Ilyen barátok mellett lassanként olyan rendes emberek leszünk, mintha nem is volnánk írók... Sajnáljuk Feri, hogy nem maradtál itt vasárnap, az Ascher-szavalóest nagyon ünnepélyes volt, közösen tisztelt barátunkat, B. M.-et egy félórai vad tapsolás után felvonszolták a szinpadra, képzelhetitek, szegény kis gyermekem milyen rosszul érezte magát... Tegnap volt a születésnapom, és kaptam Mihálytól egy szép angol biedermeier szekrényt. Háztartási nőm ugyan megvetőleg mondta, hogy hisz ez egy öreg vacak, de én gyönyörűnek találom...

(Babitsné levele apró ügyek elbeszélésével fejeződik be, majd Babits sorai következnek):

Meleg üdvözletet küld és köszönetet a szives intézkedésért Babits Mihály

(A levélben valamiféle anyagi természetű szolgálatot nyugtáznak Babitsék).

3. Babits Mihály levelezőlapja Einczinger Ferenchez

Kedves Feri! Gyönyörű a tulipános fotel! Egészen meg vagyok hatva és nem tudom hogyan megköszönni... Sok üdvözletet jelent és küld Mihály

(A kártya a 20-as évek második felében íródhatott, abból az alkalomból, hogy Einczingerék népi motívumokkal díszített karosszékkel ajándékozták meg a költőt).

4. Babits Mihály levele Einczinger Ferenchez

Kedves Ferikém, küldenem kell 400 Pengőt báró Kornfeld Móricnak. Nagyon kérlek, intézd el ezt a takaréknál. Mellékelek egy hivatalos utasítást erre vonatkozólag. Ha esetleg mégsem volna így jó, nagyon kérlek, értesíts, hogy postafordultával helyesen elintézhessem.

Remélem, kitűnően hazaérkeztetek és jól vagytok. A Balassa-versek listáját hamarosan küldöm. Juliska asszonynak kezeit csókolva, mindnyájatokat üdvözöl és szívességedet köszöni igaz híved:

Babits Mihály

(A levél keltezetlen, a postabélyegző elmosódott, a 20-as évek közepén íródhatott. Lehetséges, hogy e levélben és az 1925. dec. 11-iben ugyanarról a financiális ügyről van szó.)

5. Babits Mihály levele Einczinger Ferenchez

1928. március 29.

Kedves Ferikém, ne haragudj, hogy az utolsó pillanatban és ekkor is így futtában felelek leveledre, de ennek megvan a következő nagyon súlyos oka. Mikor a levél érkezett, én éppen bevonultam, nagyon megrongált idegzetemet helyreállítandó, a svábhegyi szanatóriumba és megkezdtem egy hidegvízkúrát. Ilonka az első napokban nem akart semmiféle levéllel vagy üggyel sem zavarni, és akkor egy másik, még sokkal súlyosabb eset jött közbe: Ilonka hirtelen rosszul lett, vakbélgyulladással.

Nekem azonnal meg kellett szakítanom mindent és beszállítani őt az Uzsoki utcai kórházba, ahol holnap operálják...

Én nagyon szeretnék a Balassa Bálint Társaság megtisztelő és kedves meghivásának megfelelni, de a körülmények és a jelen esetben még nagyobb úr, az orvos, máskép akarják.

Én nekem az a gondolatom volt, (csupán ötlet; semmi más, — amit a Balassa Társaság elé bocsátok általad) — a Balassa ünnepet nem volna stílszerű és szép Balassának Esztergomban történt elhúnyta évfordulóján tartani? Úgy emlékszem, Balassa május, vagy június 3-án esett el. (Talán inkább június). Nézz utána.

Egyébként április 22-ikére már meghivott az újpesti egyetemi szociálpolitikai intézet egy Babits-matinéra, melyet éppen aznap akarnak véletlenül rendezni. Erről is leköszöntem, tervezett utazásom miatt.

Előadó művészt — és kitűnőt — én minden esetre tudnék szerezni: csak a mostani pár izgatott napon erre sem tudok energiát kapni (sic!)...

Juliska nagyságos asszonynak kézcsókom és üdvözletemet. A fényképek nagy örömet okoztak mindkettőnknek. A két modellt szívből köszöntjük. Igaz barátod és híved

Babits Mihály

(Babits igen hosszú leveléből csak részleteket közlök. A kihagyott részek tervezett szekszárdi és szicíliai utazások terveiről szólnak, és nem különösebben érdekesek).

6. Babits Mihály képeslapja Einczinger Ferenchez

Kedves Feri, most érkeztem haza Itáliából s az „Esztergom" c. lapban olvasom, hogy pünkösd hétfőjén fogok fölolvasni Esztergomban. Minthogy erről semmi hivatalos tudomásom nincs, kérlek, értesíts postafordultával. Még sajnos végleg nem mehetek le Esztergomba, de egy napra szívesen lemegyek, úgyis akartam. Útunk jó volt, csak rossz idő ne lett volna. Hogy vagytok? Kézcsókot és üdvözletet küld Babits Mihály.

(A velencei képeslapot, amelynek felirata: Ritratto di Vecchia, Babits 1928. máj. 26-án adta fel expressz. A jelzett felolvasásra csak ez év decemberében került sor.)

7. Babits M. levele Einczinger Ferenchez.

Kedves Ferim, bocsáss meg, hogy ismét némi késéssel adok hírt magamról, dehát tudod, hogy van ez énnálam!

A dátum nekem megfelel: tudomásul vettem és pontosan meg fogok jelenni. Azt gondolom, egy negyed óra vagy húsz perc elég lesz. Többre nehezen is futna idő és türelem egy nagyobb műsor keretében. Cím legyen csak: B. M. felolvasása Balassa Bálintról.

A versek listáját, ha még nem késtem el vele, lapszámokkal túloldalon küldöm.

Szívességedet nagyon köszönjük. A viszontlátásig ölel és a tieidet is üdvözli Babits Mihály.

Fordíts és lásd a túloldalt!

(A gépírásos levél 1928 utolsó hónapjaiban íródott. A levél hátlapján következik a „szavalható" (nyilván géphiba) versek felsorolása: Adj már csendességet, Kegyelmes Isten (az utolsó strófa kihagyásával), Áldott szép Pünkösdnek, Ó én édes hazám, Idővel palotát, Boldogtalan vagy. *„Ez túl sok, de lehet köztük választani"* — jegyzi meg B. M. és megadja a Genius kiadónál megjelent Dézsi-féle kiadás lapszámait.)

8. Babits M. levele Einczinger Ferenchez.

1928. dec. 10.

Kedves Barátom, Tegnap, a nagy izgalmak közt, elfelejtettük, hogy megkérjünk téged a következő fontos és sürgős pénzügyi transzakciókra:

1. Sürgönyileg kérünk a mellékelt csekk alapján 800, azaz nyolcszáz pengőt. Tegnap még ez nem látszott sürgősnek, de ma váratlan kiadásunk volt, és most úgyszólván „krajcár nélkül" vagyunk.

2. Küldök még egy 500, azaz ötszáz pengős csekket is. Ez arra szolgál, hogy a múltkor Ilonkától kölcsönvett pénzt pótoljuk és visszategyük Ilonka könyvére. Kérlek, vedd ki az én számlámról, s tedd át Ilonka könyvére, s ennek megtörténtéről értesítsd Ilonkát.

Szívességedet előre is köszönöm, s mégegyszer köszönve a tegnapi szíveslátást, Juliska asszonynak kezeit csókolja igaz híved

Babits Mihály

(A levelet Babitsék expressz és ajánlva küldték. Előző napon, 1928. dec. 9-én volt a Balassa Társaság emlékünnepélye, amelyen Babits felolvasást tartott. Erre utal a „nagy izgalmak" kifejezés.)

9. Török S. és Babits M. levele Einczinger Ferenchez.

febr. 20. szerda

Kedves Ferikém! Szombaton Berlinbe utazunk, ahol Mihály n é m e t felolvasást tart. Ezt többek közt azért is írom meg, mert Te vagy kiszemelve, hogy kéjútunkat finanszírozzad. Hogy a kéjútból ízelítőt adjak: Mihály tiszteletére lesz egy ebéd adva az Ungarisches Institut vezetője által, aki Farkas Gyula egyetemi tanár (volt Esztergomban is, szerepel a falon); azután egy másik ebéd adva a porosz kultuszminiszter által. (Kíváncsi vagyok, mit adnak.) S egy harmadik ebéd adva dicső berlini követünk, néhai külügyi főgazdám, Kánya Kálmán által. Mindezen ebédekre híres német írók lesznek elővezetve, s képzelheted, alighanem folyton németül lesz beszélve. Nekem ezekután lett adva egy új bunda, s így aztán újra rászorultunk az esztergomi szent forrásra... Gratulálok Ferikém a KUT tagsághoz, s nagyon kíváncsi vagyok, mit festettél azóta? Alig várom már, hogy nyár legyen, s Esztergomban lakhassunk...

El se képzelhetitek, hogy megrendített minket szegény kis Rostáné szerencsétlensége. Napokig alig tudtunk másra gondolni, s alig tudom elhinni, hogy az az édes bájos teremtés nem él már. Az este is órákig nem tudtam elaludni, mert folyton őrá gondoltam. Szegény Rostát rettenetesen sajnáljuk.

Drága Ferikém, mellékelem a csekket, s nagyon kérlek, küldesd el a pénzt mielőbb, mert még elutazás előtt szükségünk van rá. Mindannyiotokat melegen üdvözöllek

Ilonka

Babits Mihály
Martsa Alajos felvétele, Esztergom, 1941 nyara

Kedves Ferikém, mikor a fenti kérésekhez én is csatlakozom, azzal toldom meg, hogy a pénzt légy szíves sürgönyileg küldeni, mert nagyon sürgős szükség van rá. (A berlini költségeket ugyan megtérítik, de csak utólag.)

Múltkori levelemet azóta bizonnyal megkaptad (melyben szíves jókívánataidat megköszöntem.) Engedd meg, hogy most utólag még én is gratuláljak festői sikereidhez és maradjak igaz barátod

Mihály

(Az expressz-ajánlott levél 1929. februárjában íródott. T. S. levelének a németországi utazással foglalkozó része irónikus hangú. Farkas Gyula a később szélsőjobboldali vizeken evező irodalomtörténész. Rosta Józsefné halálára vonatkozólag lásd a 14. sz. levél jegyzetét. T. S. levelének csak fontosabb részeit publikáljuk.)

10. Babits M. levele Einczinger Ferenchez.

Kedves Ferikém, tekintve, hogy mikor utoljára együtt voltunk az előhegyi viskóban, törő hijján kézzel kellett feltörnöd a diót, most némi kárpótlásul utólag küldünk egy diótörőt (úgyis mint ama bizonyos elkésett névnapi ajándékot). Személyesen kerestelek vele, de nem tudtam bebocsátást találni. Ismételt csengetésemre néma csönd felelt. Reméljük, jól vagytok és semmi baj nálatok. Mi már sietünk vissza a vonathoz.

Juliska asszonynak kezeit csókolja s mindnyájatokat üdvözöl

Mihály

U. i.: Azért írtam meg, hogy diótörő, nehogy hüvelykszorítónak nézd!

(A grafitceruzával írott levél, amely kedvesen évődő utóirattal zárul, keltezetlen.)

11. Babits M. levele Einczinger Ferenchez.

Kedves Ferikém, természetesen készséggel adom hozzájárulásomat, hogy a Balassa Társaság kultúrestjén csináljatok írásaimmal, amit akartok, s vigyétek magatokkal, ha helyesnek látjátok, Lévára és Gyarmatra is. Azt írod: „Jó volna, ha hosszabb volna". De bevallom, én nehezen tudok ily régi és kész munkán már toldozgatni; és különben is úgy érzem, 12 perc ilyen magasabb hangnemből úntig elég egyfolytában a közönségnek. Ne fárasszuk ki a hallgatókat. Most hagyok helyet, hogy Ilonka is írhasson, — Téged és a tieidet sokszor üdvözölve maradok készséges híved és barátod

Babits Mihály

(A keltezetlen levél a 30-as évek végén, az első bécsi döntés után íródott. Babits sorai után T. S. közlései következnek.

Einczinger Ferenchez és feleségéhez B. M. és T. S. még számos levelet írt. Az összes közlése szakfolyóirat feladata lenne. Egyikben arról van szó, hogy Babitsék meghívják Einczingerék kisfiát magukhoz néhány napra Pestre, a másik névnapi gratuláció, a harmadik Ádáz kutya megöregedését és pusztulását mondja el. A cementszámla, az adóügyek, a lekvárfőzés, a stiglic halála, stb. — ezek a kisebb fontosságú levelek témái. A vaskos levélköteg mindegyik darabja a Babits- és Einczinger-házaspár bensőséges barátságáról tanúskodik.)

12. Babits M. levele Einczinger Sándorhoz.

Kedves Barátom! Itt küldöm vissza a latin okiratot. Leírtam géppel a latin szöveget is, ahogy el tudtam olvasni, mert bizony az írás sokhelyütt nehezen olvasható. A szavakat — amelyeket nem tudtam kibetűzni — külön megjelöltem. Csatolom a fordítást, megjegyezve, hogy az azonkori jogi és pénzügyi kifejezésekben nem vagyok valami járatos, (a maiakban sem) s így a fordítás a terminusokban valószínűleg egyáltalán nem szabatos, de legalább nagyjából megérthető. A viszontlátásig szívélyes üdvözlettel

Babits Mihály

(A levél címzettje E. S. pékmester, Einczinger Ferenc testvérbátyja. Ő is mindenkor szívesen állott Babitsék rendelkezésére. E. S. egy régi latin nyelvű okirat lefordítására kérte meg Babitsot.

Einczinger Sándorék számos Babits-, de főleg Török Sophie-levélnek vannak még birtokában. Ezek jobbára a költő életének utolsó két évében íródtak. Babitsné egyik levelében megköszöni, hogy E. S.-ék szereztek zsírt; ekkor már háborús közellátási viszonyok voltak. Egy másik levélben T. S. ezt írja:

„Sándornak nagyon köszönöm, hogy a tüzelőfa megszerzését és elszállítását oly nagyszerűen elintézte, — még pénzt is szerzett hozzá."

Babits egészségi állapotáról számol be egy másik levél:

„Mióta hazajöttünk, Mihály megint beteg volt, nagy lázzal feküdt és leadta az esztergomi nehezen szerzett két kilót. Mostmár két napja fönn jár.")

13. Babits M. sorai Olajos Jánoshoz.

Kedves Barátom, a hét bármely napján nagy örömmel várunk, dę éppen ma a délutáni vonattal pesti vendégünk érkezik (én lemegyek érte és itt fog aludni) — ilyenformán nem lehetnénk zavartalanul együtt a „családi körben". Kérlek, válasszatok egy másik napot; előre örülve Mindnyájatokat üdvözölnek a viszontlátásig Babitsék.

(A névjegyre írt levélke címzettje Olajos János esztergomi gimn. tanár. Olajos Marianna, Olajos János leánya birtokában van egy másik Babits-levélke, ebben a költő jókívánságait fejezi ki barátja házasságkötése alkalmából. 1940-ben Babits az Olajos-kislány emlékkönyvébe ezt írta be: *„Titkos lánc nyúl át a Földön, összekötve aki jó.* [Idézet egy régi versből.] *Babits Mihály.")*

14. Babits M. levele Rosta Józsefhez.

Kedves Barátom! Ki se mondhatom, mennyire megdöbbentett nagy gyászod váratlan híre. Ily szerencsétlenségnek elgondolása szinte képtelenné tesz arra, hogy az ember szavakat találjon, amikkel részvétét kifejezze. Legjobban szeretnék melletted lenni és szó nélkül megszoritani a kezedet, hogy érezd: mennyire osztozom fájdalmadban én is, mennyire osztozunk mi is, innen a távolból, — mennyire lesújt bennünket az a tudat, hogy ez a végtelenül kedves, ragyogó fiatal élet eltűnt a föld színéről. Ha igaz, hogy a megosztott bánatban vigasztalás van: talán valamelyes vigaszt jelenthet méltó bánatodban a szíveknek ez a mindenhonnan feléd áradó őszinte együttérzése.

Mégegyszer megszoritom kezedet, s igaz szívvel maradok híved Babits Mihály.

(Rosta József az esztergomi tanítóképző tanára volt. 1929 első heteiben tragikus körülmények között meghalt fiatal felesége. Babitsék nagyon kedvelték a művelt fiatal tanárt és élettársát.)

15. Babits M. levele Rosta Józsefhez.

Kedves Barátom, Ilonka nagyon megszidott, mikor elmondtam neki találkozásunkat. S valóban, én is súlyos szemrehányásokat teszek magamnak azért a mulasztásomért, hogy nem kérdeztem meg Tőletek, mikor jöttök föl? Pedig erre okvetlen számitunk még elutazástok előtt.

Nem értem, hogyan lehettem oly szórakozott! Pedig múltkor is nagyon sajnáltam, hogy elhalasztottuk a dolgot, s előre örülök a kedves délutánnak, amikor a gyerekek itt együtt lesznek. Most szabadok vagyunk egész héten, a vasárnapot kivéve. Kérlek, beszéljétek meg Olajosékkal is, üzenjétek meg, mikor jöhettek föl, s ne nehezteljetek a skribler szórakozottságáért.

Kedves nővérednek kézcsókját jelentve, téged üdvözöl Babits Mihály.

(Az aggályosan udvarias költő mentegetődzik a „skribler szórakozottsága" miatt. A gyerekek: Ildikó, Rosta kisfia és a két Olajos-gyerek. A látogatásra hamarosan sor került, a gyerekeket Török Sophie madártejjel várta.)

* * *

Számos dedikált Babits-kötetet őriznek a költő esztergomi barátai. (A két Einczinger-család, Rosta József, Bartal Ernő mérnök és mások.) A „Gólyakalifa" egyik példányában ez áll: *„Einczinger Ferencéknek betegágyból, karácsonyi szeretettel Babits Mihály 1932".* A „Keresztülkasul az életemen" c. kötetet megjelenése után e bejegyzéssel küldte el legközelebbi esztergomi barátjának: *„Einczinger Ferencéknek húsvéti szeretettel 1939 húsvétján Babits Mihály".*

Tüskés Tibor

Vers, regény, novella

Három íróról talál itt jegyzeteket az olvasó. Ami a műfaji különbözőségek ellenére is indokolja ezt az együttes vizsgálatot, az az, hogy mindhárman fiatalok, a harmincon alig innét és túl, és mindhárman szükebb-lazább körben lapunk munkatársai: a dunántúli ég alól szemlélik a világot. Pál József és Takács Imre kötete a közelmúltban jelent meg, Bertha Bulcsu most állítja össze első könyvét.

*

(Pál József: Mézpergetés)

Amikor az olvasó kezébe veszi Pál József új verseskötetét s a könyv burkolójára pillant, óhatatlanul valami kettősséget érez. A cím — *Mézpergetés* — a méz sárga színét, ikrás, puha, olvadékony anyagát juttatja eszébe, a nyarat, és az őszt, a természetet, a faluvégi legelőket, az akácást, a tájat és a tájban élő dolgos embert. A burkoló-rajzról viszont egy hideg, erezett, márvány-utánzat alapozás és az erre nyomott fekete s szabályos, geometrikus formák sötét színfoltja néz az olvasóra. A tagolt, fekete vonalak rácsa olyan, mint egy modern nagyváros alaprajza: az utcák hálózata; a sötét alapból kiugró betűk pedig egy város határában álló helység-névtábla föliratára emlékeztetnek.

Úgy érzem, ez a kettősség van jelen magában a könyvben is: két egymással ellentétes és egymást kiegészítő hangot hallok ki a versekből. Az egyik a falu, a táj, a természet szava, a másik a modern, nagyvárosi ember életérzésének a megszólalása. Ezt a költő maga is tudja: a két téma verseit külön, önálló ciklusokba osztotta. A *Tavasz, nyár, ősz, tél* versei a költő indulásáról, korábbi éveinek emlékeiről, a tájról, *A város versei* pedig jelen életviszonyairól, a városról tudósítanak.

Honnan jött, mit hozott magával a költő?

A *Mézpergetés* első verseinek visszatérő motívumai a zalai táj színei, a rét, a mező illata, a falusi udvarokon álló kiszáradt, majd újra kihajtó diófa árnyéka. Ezeket a verseket a falusi esték hangulata, a Kustánék kéményén látott gólya, az apával közösen végzett mézpergetés emléke, a faluvégi malom, a présház, a dunántúli dombok és szőlők látványa ihlette. Szinte idilli, bukolikus hangulat lengi be e verseket, s talán ezeken érződik leginkább a nagy elődökhöz, a dunántúli táj hajdani énekeseihez, a Berzsenyi Dániel-ekhez, a Babits Mihály-okhoz való kötődés.

A szőlőkből muskotály meg saszla
íze érzik ide a magasba
és látni szinte, amint a szilvák
illatos csecsüket feléd nyújtják.

Körül színek bársony-sokasága:
zöld, mélyebb zöld, fehér, barna, sárga,
lucerna-kék és lóhere-bordó
s ott kiabál két hold napraforgó.

S bőröd is borzong, mert érzi végre,
hogy mily súlytalan kék az ég kékje —
s napok őrléséből kiszakadva
gondodat teregeted a napra.
(Kiránduláson)

Pál József néhány éve Pécsett él — a Pedagógiai Főiskola könyvtárának vezetője —, s azóta költészete szemmelláthatóan kitágult, hangot váltott, és témában gazdagodott. A falusi emlékeket az „ipari táj" látványa szorította ki. A költő érzékenyen reagál a nagyvárosi élet rezdüléseire, s a bányák, a gyárak világát vérében, idegeiben érzi és éli át. A versek szövetébe új elemek vegyülnek: a teherautó, az újságárus, a salakhegy, a szökőkút, a klub, az áruház, a mozdonyfűtő képe.

Nem látszik innen a Négytornyú Templom.
Csak a Kokszmű por- és füstzászlós salakhegye.
Csak az épülő Erőmű vasbikái.
Csak a széntermelő aknák felvonó-tornyai.
Csak a meszesi bányászlakások.
Nem látszik innen a Négytornyú Templom.
Csak a Zengő s kék-zöld tölgyei.
Csak a fű, a sziklák s a kövirózsák

— szedi szinte lajstromba új költői témáit *A Flóra-pihenőnél* című versében. A „lüktető nagyváros" e jelenségeiben azonban nemcsak idegeket borzoló látványt lát a költő, az épülő „téglaszagú falak" mögött meglátja az embert is, aki a falakat rakta, s az üzemek munkásait, „akik reálisan az élethez tapadnak". — „Emberi mű e táj — e táj az emberé" — mondja Pál József. *Uránváros* című verséből idézzük:

Körötte kölykek még a fák,
gyökerük épp hogy megkötött.
De már megismerte a szél a házak homlokát
s a napfény az ember-rajt ott az ablakok mögött.

Nem vegetálók élnek itt,
hétköznap küzdő férfiak.
Egyszerűek s lángbólfont formás asszonyaik
fehér kocsikat tolnak a szép erkélyek alatt.

A két főtéma — mondjuk így: a falu és a nagyváros versei — közé ékelődik be a kötet többi ciklusa: *A hetedik nap* verseiben a béke, a felszabadulás, a megváltozott szabad élet élményét ünnepli a költő; a *Mérlegen* egy sor intellektuális fűtöttségű verset tartalmaz. Ezekben egyrészt aggódás és világ-féltés, az idő, a mulandóság fölötti tépelődés, másrészt az emberben való hit, az életért folytatott küzdés, a „szent láz" akarása jut kifejezésre. A költő az akarat és az értelem erőit hívja segítségül a pusztulás ellen: „hogy ne mint egy légy, csak úgy pusztuljak — segíts akarat s te, értelem!" A kötetet a *Titok* ciklus új, eredeti hangú szerelmes versei zárják: néhány szinte Szabó Lőrinc *A huszonhatodik évének* színvonalára emlékeztető szép és tömör szonett.

Pál Józsefnek öt évvel ezelőtt jelent meg első kötete, a *Dúdolgató.* (Az akkor még Zalaegerszegen élő költő verseit a pécsi Dunántúl Könyvkiadó adta ki.) Azelőtt és azóta folyóiratokban, gyűjteményes kötetekben, antológiákban — mint például a köz-

ismert *Tűztánc*-ban — szerepelt a neve. De Pál József tulajdonképpen most, a *Mézpergetés*ben találta meg igazi hangját. A fiatal költő immár felnőtt legjobb nemzedéktársai mellé, azokkal egyenlő színvonalon szerepel ebben a kötetben.

Pál a költészet közösségi, társadalmi szolgálatát vallja és vállalja. *Ars poetica*-jában írja:

A költészet? — Csak a mozgás
lesz vers, szivemnek verse,
ha majd agysejteimen fordul
át irássá kezembe,

lehántva mind, mint eszterga
a talmi, rongy forgácsot,
míg az ujjaim alatt tiszta,
igaz művet nem látok, —

hogy ne csak népem, az ember
mind kinőjjön a tájból.
Mert bár forog a lomha föld, nem
alakul át magától.

Verseivel igent mond a mai életre. „Vállalj magadra terheket a korból" — biztatja magát a költő. Az intim, személyes hang azonban helyenkint magán-jellegűvé, szubjektívvé teszi verseit, lefékezi a költő szavának erejét. Ezek a kötet súlytalanabb darabjai *(Darazsak, Leesik a hó)*. Mélyebbre kell ásnia a költőnek! A *Mézpergetés* legjobb darabjai azok a versek — s nem kevés ezeknek a száma —, ahol az élmény általánosítása nem hiányzik, ahol a dolgok, a jelenségek átlényegesítése maradéktalanul sikerült. *(Kiránduláson, Szél kacarászik, Nagy barna betűket, Présházban, Vetők, Munka után, Szökőkút* stb.) Érdekes, hogy éppen a rövidebb, tömörebb versek ezek, hosszabb költeményei kevéssé zártak, hangja itt körülményeskedő, „előad", s mondandója példázattá duzzad.

Pál József fiatal költő számára a legjobb mestereket választotta példaképül, József Attilát és Szabó Lőrincet. Egyik versében szeretettel idézi nevüket is: „József Attilától verset citálok. — S mikor elfogy versének könnyű lépte, — a Ficseri-füsti-vel folytatom..." *(A félelem napjaiban)*. Másutt egy kép, egy hasonlat, egy fordulat emlékeztet rájuk, mint pl. a *Pipázók* vagy a *Fadöntők közt* című versében. Ugyanakkor Pál tudatosan kerüli is a mintákat, a sablonokat, s minden önálló leleményért keményen megküzd, megdolgozik. Nyelvének van valami kamaszos érdekessége, amit többre becsülünk, mint a mai versírási gyakorlatban — alighanem a fiatal költőknél is sűrű műfordítási penzumok hatására — elterjedt simára koptatott nyelvi formákat. Pál József eredetisége éppen ebben a nyersebb, darabosabb „prózai" hangban s a zaklatottabb, ideges ritmusokban van. Az indulat, az energikus, vitázó, tépelődő hang sűrűn megtöri versmondatait, máskor viszont hosszú körmondatok kötelén leng a gondolat. Az egyszerűt többre becsüli a keresettnél, a „hatásosnál", inkább megismétli a szót (egyik leggyakoribb nyelvi eleme az ismétlés!), mintsem kizzadt szavakat erőltessen a sorba. De egyszerű, „köznapi" képei mögött is mindig megéreztet valami jelképit. Verselése is az igényesebb megoldások felé fejlődött, helyenkint sikerrel valósítja meg a szabadvers és az időmértékes forma sajátos ötvözetét.

(Takács Imre: A csillagok árulása)

Van ebben a könyvben valami meglepetés-szerű. Pedig *A csillagok árulása* a szerzőnek nem első, hanem harmadik kötete. Ennek előtte két verseskönyve látott napvilágot, s különösen a másodikat, a tavaly megjelent *Kőangyalt* élénk és elismerő kritikai visszhang követte: Takács Imrét mint a fiatal költőnemzedék egyik ígéretes tehetségét üdvözölték a bírálók. Most mégis — váratlanul — prózai kötettel jelentkezik.A lapok Takács Imrétől eddig sem novellát, sem regényrészletet nem közöltek,

innét a meglepetés. Az igazság kedvéért meg kell mondani, hogy a prózaíró Takács Imre bemutatásának dicsőségéről a Jelenkor is lemondott, mert a szerzőnek éppen *A csillagok árulásából* küldött egyik részletét szerkesztőségi asztalfiókban hevertette. Ennek nemcsak az volt az oka, hogy az irodalmi közvélemény mindig szívesen könyvel el egy szerzőt egyetlen műfajban s az ebből való kitörést túlzott aggodalommal, szinte előítélettel kezeli, a közlés elsősorban azért maradt el, mert a részlet nem keltette föl az egész mű értékének igényét, hiányzott belőle a regényrészletek közlésénél is elvárt kerekség, befejezettség; töredéknek, mozaikszerűnek hatott. (Úgy emlékezem, a részlet egészen a regény elejéről való volt, egy szerelmi jelenetet: a hősnek és Mancinak találkozását, valamint a summáslányok megérkezését beszélte el.) Már akkor azt írtuk a szerzőnek, hogy a résznek bizonyára helye és értelme van az egész műben, környezetétől fényt és értelmet nyer; kiszakítottságában azonban egy erősen önéletrajzi színezetű, nyers életanyagot közlő, s valójában nem is egy, hanem két, egymással össze nem függő epizódot kapunk.

Amiről akkor nem tudott meggyőzni az olvasott részlet, most meggyőz és lefegyverez az egész regény ismerete. A kézbevett minta nem mindig bizonyítja, hogy ahol azt találták, bányát lehet nyitni. Sokszor csak a terep bejárása, a lelőhely közvetlen, élményi megtapasztalása hiteti el, hogy nagyértékű kőzetre bukkantunk.

Tulajdonképpen erről az élményről, *A csillagok árulása* „föltárásának" izgalmáról szeretnék itt beszámolni.

Bár most sem tudnék a regényből egy olyan félívnyi részletet kiválasztani, amely önálló közlésben helyt állna önmagáért, a regény *egésze* meggyőzően bizonyítja, hogy *A csillagok árulása* nem egy már ismert és tisztelt költő prózában tett kirándulása, nem kitérő az író pályáján, nem műfaji kaland és kísérlet; a regény-műfaj láthatóan Takács Imrének „lelkéből lelkedzett magzata". Az író a Szépirodalmi Könyvkiadó jövő évi kiadási tervében is szépprózával szerepel (új regényében jelen életkörülményeiből, egy dunántúli nevelőintézet belső világából meríti témáját) — s ez is azt sejteti, hogy az elbeszélő műfaj nem futó szerelem lesz Takács Imre számára.

Persze Takács Imre *A csillagok árulásában* sem tagadta meg magában a lírikust. A regény sajátos, önvallomásos könyv, és sok olyan vonás jellemzi, amely már az író verseiben is föllelhető volt: a társadalmi problémák iránti érzékenység, a magyar nép és a magyar táj szeretete, a falusi, népi élmények megszólalása, a realista életszemlélet s a valóságot átlelkesítő költőiség. De kevés lenne azt mondani, hogy *A csillagok árulása* Takács Imre költészetének forrásvidékéről közöl beszámolót, hogy a költő sajátos lírájának megértéséhez ad kulcsot. A könyv önálló, önmagában is értékes és jelentős alkotás. Igazi regény. S mi is csak ebből a szempontból vizsgálhatjuk.

Füzesében, egy csöndes Rába vidéki faluban játszódik a cselekmény, 1938-ban. Egy napszámból élő, korábban harangozó, majd kosárfonó parasztember tizennyolc éves fia — aki láthatóan maga az író — meséli el élete egyetlen esztendejének történetét.

Sajátom, ellenpont-technikával szerkesztett regény *A csillagok árulása.* A háttérben a falusi életnek szilvesztertől szüretig érő képei vonulnak el, az előtérben pedig egy bájos szerelmi idill, az érzés ébredésének, kiteljesedésének és csöndes elhamvadásának színei változnak. A magántörténet elbeszélését a paraszti szokásoknak, a falusi élet egy-egy mozzanatának — a húsvéti ünnepeknek, a pusztai ismerkedési bálnak, a kaszások fölfogadásának, az aratásnak — szinte szociográfiai pontosságú leírása szakítja meg. A kettő — a szélesebb társadalmi kép és a szerelmi történet — azonban szervesen olvad össze a regényben, az egyes szerkezeti részek pontosan, kiegyensúlyozottan követik egymást, hangulatuk egymást erősíti. A regény nem hullik szét apró mozaikokra. A csillagok árulása nem puszta dokumentum a múlt paraszti életéről. A külső leírás és a belső lelki történés egyensúlyban van benne. Takács Imre a külső valóságot mindig a hős emberi sorsának tükrében ábrázolja, s a miliő mindig csak annyi szerepet kap nála, amennyi a hős történetének alakulása szempontjából fontos és megmagyarázó. Így szolgál például keretül a tavaszra készülő, ünneplő, húsvéti falu életének leírása a két fiatal szerelmes egymásratalálásához Az író számára az ábrázolás, a hős életútjának a megmutatása a fontosabb, a döntő: az, hogy

hogyan érik a gyermek Öblös Sanyi férfivá? — Ennek az írói szemléletnek a következetes megvalósulása teszi *A csillagok árulását* igazi regénnyé.

Nemcsak témájában, de ábrázolása hangnemében is valamiféle kettősséget olvaszt egybe a regény. Amikor a két szerelmes a húsvéti litánia után kisétál a mezőbe, „a Tükörtől is kifelé eső határ dűlőútján, szembe a lenyugvó nappal", s valami félszeg bájjal-sutasággal megvallják egymásnak titkukat, mondom, ennél a meghitt, poétikus jelenetnél írja le Takács Imre ezt a mondatot: „Istennővel ültem le a répaföld végénél kint hagyott gurgatóra." Ha a regényből vett egyetlen mondattal kellene jellemezni a könyv hangulatát, akkor ezt a répaföldet és istennőt, emelkedettséget és megfogható valóságot magában foglaló sort idézném. A regényben is egy idilli történet és a nyers valóság, lírai közvetlenség és a paraszti élet realista ábrázolása fonódik össze. Az első oldalak vaskos, nyers, népi realizmusát talán még idegennek, taszítónak érzi az olvasó, hogy később annál jobban meghatódjon a lágy és poétikus részleteknél. A kamaszos, kujonkodó humor és a finom líraiság, a legénykedő jókedv és a megilletődött érzelmesség jól megfér egymással a regényben, és a kettő együtt adja a mű sajátos varázsát. Stílusában is különös, ellentétes ízek keverednek. Nyelve a kipontozott, drasztikus szólásoktól a tündéri, lehelletfinom szépségekig ívelő gazdag árnyaltságú. Alapszövetét, az irodalmi nyelvet az élőbeszéd és a népnyelv elemeivel stilizálja.

A mű szerkezetében és hangjában megnyilvánuló ellentét tulajdonképpen több, mint művészi eszköz, írói lelemény. Takács Imre kezén tudatosan használt jelképes kifejezője annak a kornak és megalázó világnak, amely nem engedte kibontakozni a nemes és tiszta vágyakat, amelyben egyfelől a vagyon, másfelől a paraszti munka gyötrelme eltorzította az őszinte indulatokat, amelyben a szomorú szegénység útját állta a fiatalok boldogságának. A regény talán legnagyobb hatású jelenete az aratás, a paraszti munkák e legnehezebbjének a leírás. A nagy munkában, a szellőt se hajtó csendben a földesúr, a bajor királyi herceg is kilátogat az aratókhoz. Még a kaszát is a kezébe veszi, de csak úri passzióból, hogy egy-két keskeny suhintást tegyen. Amíg a többieket e kép bűvöli el, Sanyi képzeletében csodálatos látomás jelenik meg. Szürrealizmusnak és népmesei elemeknek, a modern lélektani megfigyelésnek és a népi realizmusnak különös keveréke ez a leírás. A kép szinte észrevétlenül siklik át a valóságból a képzeletbe, s ez a látomás egyszerre fejezi ki a regényhős, Öblös Sanyi pillanatnyi és a munkás nép évszázados vágyait. A regény e részlete olyan, mint egy valóságos népmese. A képzelet, az álmok világában a szegény kosárfonó fiú egyszerre hőssé magasodik, herceggé változik. Legyőzi és elkergeti ellenfelét, a rivális őrmestert, s elnyeri szerelmének kezét. Ajándékozó szeretetében paraszti szüleit, aratótársait, a falu egész népét is fölszabadítja a jobbágyi kötelezettségek alól. S most adjuk át a szót az írónak.

„ — Vivat!!! — hangzik fel erre az egész birtok. Még a fák is, a búzaszálak is, meg a rozsszálak is.

Ági pedig a nyeregben ül előttem, s azt kérdezi: elviszel-e a várhelyi magas toronyba? Elviszel abba a szép terembe is, ahol a mennyezetre az eget festették fel? Elviszel a Farkas-erdő fenyvesei alá, tiszta forrásai mellé? Elviszel a Rába mellé, a burgenlandi fenyvesek alá és a te két karodba?"

Mindez azonban csak álom és látomás, a valóság egészen más. Változik a kép.

„. . . a szám kiszáradt, bakancsom a forró tarlóban serceg, hátamat a forró nap taszítja, arcomat pedig Ági tekintete . . ."

„Vivat helyett pedig azt kiabálták a lányok: vizeeet, vizeeeet. Szegény öcskös nem győzött a kannával szaladni. Mindaz a víz, amit abban a százliteres hordóban hoztak, a hetven ember ingéről párolgott el."

S amint a képzelet „vivat"-jára fájdalmasan, disszonánsan hangzott a keserű valóságra eszméltető „vizet"-kiáltás, ugyanúgy vált szomorúan tragikussá az a szerelem is, amely Sanyit a fekete hajú lányhoz fűzte. De nem is lehetett másként. Ennek a szerelemnek el kellett buknia. Ám kimondatlanul is megérezteti a regény, hogy e varázslatosan szép szerelem megszakadásának, elhamvadásának nemcsak az a költői oka volt, hogy „elárulták a csillagok", hanem a szomorú valóság: a szegénység, a kiszolgáltatottság, a paraszti élet nyomorúsága. A regény úgy zárul, mint egy szomorú

elégia. A csillagtalan, sötét éjszakában hazaballagó Sanyit csak a tücskök cirpelése és egy dal emléke kíséri el...

A vallomásos meleg népszeretet, a paraszti élet és munka tüzetes ismerete sok tekintetben a múlt magyar paraszti életének íróival rokonítja Takács Imrét. A magyar parasztság írói azonban — mint Veres Péter vagy Szabó Pál — eddig inkább csak az alföldi és a tiszántúli parasztság életéről írtak regényt, s így műveikből a magyar parasztság arcának csupán egyik oldalát ismerheti meg az olvasó. A Dunántúlról — Kodolányi korai novelláin és regényein kívül — eddig jobbára csak Illyés Gyula küldött tudósítást a *Puszták népében*; de ő is csak az uradalmak és puszták életéről, a zsellérek zárt világáról beszélt. Takács Imre viszont a felszabadulás előtti *dunántúli falvak* életéről rajzol képet, s bár alakjai valóban leginkább a *Puszták népének* figuráival tartják a rokonságot, azok, akiket Illyés a társadalomrajz eszközeivel csak egy-egy pillanatra villant föl művében, Takács Imrénél valóságos regényhősökké nőnek. *A csillagok árulása* a dunántúli parasztság életének egyik jelentős művészi regénybeli ábrázolása.

Mennyiben más ez az élet, mint az alföldi vagy a tiszántúli?

Takács Imre a művészi ábrázolás eszközeivel ad választ: elsősorban Öblös Sanyi alakjának megformálásával. Sanyi nem „lázadó", nem „cselekvő" hős. A világra rácsodálkozó szemében van valami ártatlan naivság. Nem iszik, nem dohányzik, szemérmes, előbb még a lányokat is kerüli. Tizennyolc éves, amikor testvére születik, s ez őt is „nagy gyerekké" teszi. A családi élet szertartásai, a falu szokásai még törvényt, eleven hagyományt, kötöttséget jelentenek számára. Az első szerelem mámora sem teszi lázadóvá, inkább lefogja. A boldogság után vágyakozik, de a szerelemben nem pusztán a vágy, az ösztön kielégülését keresi, hanem a tiszta és nemes emberi kapcsolatot. Az író azzal is kiemeli egyéniségének „szelíd" vonásait, hogy állít melléje egy vele ellentétes hajlamú fiút, Bongyor Imrét. „Ő nagy testével, én meg nagy érzelmeimmel váltam férfiúvá" — írja egyhelyütt. Másutt: „Az, ahogy én otthon ápolgattam a virágokat, s az, ahogy Bongyor ostornyéllel verte le a virágfejeket az úton mentiben is, kettőnket nagyon különített."

Takács Imre a múlt paraszti életének rajzánál sem csak fekete tussal dolgozik. Ellenszenves figurái is emberek. Néha durvák és kegyetlenek, de szívük is van. Meglátja, hogy az uradalmi cselédeknek néhol még jobb soruk volt, mint a gazdagparasztoknak kiszolgáltatott falusi szegénységnek. A munka gyötrelme mellett a paraszti élet fakó örömeiről is beszél. Általában a végleteket feloldó, az ellentéteket lefaragó szemlélet jellemző az íróra. Szereti hőseit, ez adja a könyv líraiságát. A komor képek, a csendőrpofonok, a bandagazda kegyetlensége mellett a regényben helyet kapnak az élet és az ifjúság derűs és boldog színei is. A szenvedélyes kitörések helyett a csöndes, elmélyedő befeléfordulás jellemzi alakjait. *A csillagok árulása* még Tamási Áron világával mutatja a legközelebbi rokonságot, talán nem is egészen alaptalanul, ismerve azokat az etnikai és lelki rokonvonásokat, amelyekről a dunántúli és az erdélyi népélettel kapcsolatban beszélni szoktak.

Takács Imrét nemcsak a paraszti téma magyar írói közt illeti megkülönböztető hely, de *A csillagok árulása* nemzedéktársaitól is némileg elválasztja. A költő Takács Imrét még lehetett hová kötni: szemlélete és életlátása a mai harmincévesekhez, az ún. harmadik nemzedék lírikusaihoz kapcsolta, azokhoz, akiknek jelentkezése az 1956. előtti időkre esik, de írói kibontakozásuknak most lehetünk tanúi. A költő Takács Imre a származás és az élmény azonossága alapján főként Csoóri Sándorhoz és Fodor Andráshoz áll közel. Első regényében, *A csillagok árulásában* azonban már föllelhetők azok az elhatároló jegyek, amelyek nemzedékének prózaíró tagjaitól is megkülönböztetik. Szabó István intellektuális érdeklődésével szemben Takács Imre világa sokkal érzelmibb, árnyaltabb; Timár Mátétól viszont nagyobb szigorúsága, művészi ökonómiája választja el.

Jövendő, új regényétől már nem kétségek eloszlását, hanem egy gazdagodó életmű továbbépülését várjuk.

(Bertha Bulcsu novellái)

Kétségkívül, van valami szokatlan abban, hogy e helyen egy még önálló kötettel nem jelentkező író műveivel foglalkozunk. Bertha Bulcsu még csak most rendezgeti kötetté novelláit. Írásainak eddig elsősorban a Jelenkor adott helyet, az irodalmi folyóiratok szerkesztésénél követett gyakorlattól eltérően — talán túlságosan is sűrűn: az elmúlt két évben nyolc Bertha-novellát közölt a lap. S alán nem is szándéktalanul. A figyelemfölkeltésnek ezzel a módjával sikerült elérni, hogy nevét az olvasók megismerték, s írásait immár a Jelenkoron kívüli irodalmi fórumok is közlik. S mivel Bertha Bulcsunak éppen a Jelenkor adott először nyilvánosságot, úgy véljük, a novellák közlésén kívül a fiatal s az ismeretlenségből most kilépő írót valamiféle bemutatás is megilleti. Nem az értékelés patikamérlegére kerülnek írásai — ezt a kritika a kötet megjelenésekor majd, reméljük, úgyis elvégzi — csak néhány szabálytalan jegyzetet fűzünk hozzájuk.

Egy huszonöt éves fiatalember írásai ezek a novellák. Bertha Bulcsu 1935-ben született Nagykanizsán. Szűkebb hazájának, Zalának képei később is elkísérik: java írása a szülőföld, a Balaton, a víz, a parti hegyek, a keszthelyi öböl, a hegyoldalra kapaszkodó, erdőalji házak díszletei között játszódik. Korán kiszakad a családból, saját erejére kell támaszkodnia, s már diákkorában megismeri a fizikai munkát, napszámba jár, kikötőépítésen dolgozik. Érettségit 1954-ben tesz Keszthelyen, aztán Sztálinvárosba megy s a kohónál vállal munkát. Később Gombás-pusztán bérelszámoló. De volt cementlap-készítő, dolgozott kőművesek mellett és az erdőn. A gyermekévek nyomasztó emlékei mellett a fizikai munka elhatároló élménye — s későbbi novelláinak fő témája. Egyelőre azonban még verseket ír, egyik-másik a megyei lapokban is megjelenik, neve egy antológiába is bekerül. Egy testesebb versküldeményére az Írószövetségben is fölfigyelnek. — Bertha Bulcsu néhány éve Pécsett él, itt kapcsolódik be a szervezett irodalmi életbe, írói növekedését szolgáló rendszeres bírálatokat is itt kap. Jelenleg az egyik pécsi napilap munkatársa.

Ha témája felől nézzük novelláit, azok nem kínálnak különösebb meglepetést. Az írásoknak alig van megfogható történeti magja. Bertha Bulcsunak inkább a jellemzés az erénye: pár szóval is plasztikus, érdekes és érzékletes alakokat formál. A jellemzés biztonságán túl a hangulati-érzelmi-indulati erő élteti elsősorban a novellákat, s teszi már az első olvasásra emlékezetessé az író nevét. Alakjai is elkísérik az olvasót, de még inkább az a levegő, az a sajátos atmoszféra, amit írásai lehelnek. Bertha az emberi viszonylatokat mint morális, indulati relációkat fogja föl, s e viszonylatok ábrázolása novelláinak igazi tárgya.

Bertha legjobb novelláiban a munkáról és a munkásokról ír. A fiatal novellisták közül kevesen írnak ilyen hitelesen és meggyőzően ma az emberi munkáról. Hősei jobbára kétkezi emberek, napszámosok, fuvarosok, a vasútnál, építkezéseken vagy a gyárban dolgoznak. Az író számára azonban nem a külső történés, az esemény leírása a fontos, hanem az emberi lélek belső tájain zajló dráma. Bertha Bulcsu alapvetően moralista alkatú író: hősei a bűn és a bűntudat hálójában vergődő emberek, életükben a külső események erkölcsi problémákká kristályosodnak, sorsukat morális erők határozzák meg. Az osztálytársadalom elnyomott, embertársának farkasává lett ember hogyan emelkedik föl szociális gondolkodású és érzületű, a közösségi felelősséget vállaló emberré — ezt az utat vizsgálja-kutatja Bertha legtöbb novellájában. Azt az átalakulást figyeli, amely a környezet megváltozásával szükségszerűen végbemegy a dolgozó emberben: az önzés, a durvaság páncélját leveti s az öröm, a megértés, a szeretet érzése rügyezik ki szívében. S mindezt hamis pátosz nélkül, komoly, felelősségteljes, érett hangon kapjuk írásaiban.

Bertha Bulcsu novelláinak kitapintható élményi alapja van. A jelent, a mát, a hétköznapok valóságát írja meg, azt, amit egykor maga is átélt. Novelláinak zöme valami sajátos én-írás, első személyben előadott történet, ahol azonban nem az elbeszélő személye a fontos, nem ő a főhős; csak látója, részese az eseményeknek, és szemének prizmáján tükröződnek a dolgok.

Formában a zárt, egyetlen mozzanatra épülő novellaformát követi, azt, amelynek fiatal író számára máig példamutató mestere Maupassant. Szilárd építményű novellák

Bertha írásai, láthatóan sokat tanult a francia prózaíróktól. Egy darabban szakadnak ki novellái; bár ez inkább az írás eredményére, mint a megformálás folyamatára jellemző nála. Szigorú, fegyelmezett, tudatos író; önkínzás számára az írás. Egyéniségében is van valami erőteljes és súlyos, bár vékony, magasnövésű ember. Gesztusai törtek, mint egy kamaszé. Kevésbeszédű a köznapi érintkezésben is, úgy buknak ki belőle a szavak, mint a kövek. Csak a tízszer megrágottat mondja ki.

Hangban, szemléletben és látásban viszont az északi és az orosz írók állnak hozzá közelebb. Meleg, nagy szíve van. Hidegen lobogó indulatain is átsüt emberszeretete. Máskor meg éppen a visszafojtottság, a fegyelmezettség, a szűkszavúság árulkodik az írás érzelmi tartalmáról. Közömbös, véletlenszerű mondataimak is szerepe van a novellában. Abban a helyzetben súlyt, jelentést kapnak. Ha nem lennének ott, megéreznénk hiányukat. — Ez a kettősség: egyfelől a visszafogott szenvedély és indulat, másfelől a kimért és pontos leírásokba rejtett líraiság teremti meg a novellák feszültségét. Egy-egy motívum — néha csak pár mondat — refrénszerűen visszatérő ismétlése, máshol a kihagyásos, az olvasó képzeletét mozgató leírások valami balladisztikus ködöt és derengést adnak a novelláknak.

Mondottuk: van valami szoborszerű ezekben az írásokban. Kemények, tömörek, plasztikusak, egy tömbből kifaragottak. Látni rajtuk az erezetet, a görcsöket. Színük az anyag színe. A novellák nyelvére is az a kettősség jellemző, amely az írások érzelmi tartalmára: Bertha egyrészt rengeteg cselekvést, történést kifejező igét, s rövid, tört, kijelentő mondatokat használ, másrészt versbe illő képeket találunk nála. Az előbbi a novellák mozgalmasságát hangsúlyozza, a sok dinamikus igétől szinte lélekzenek írásai; költői képalkotása viszont érzékletes líraiságot kölcsönöz a novelláknak. Íme két részlet. A mozgalmasságra példa: „— Lelépek — bökte oda félvállról, és lehuppant a földre. A kocsiderékból előráncigálta a fejszét, körülnézett, aztán bement a szálfásba. Nagy szakértelemmel megtapogatott néhány gyertyánt, körüljárta, fölpislantott a lombok közé, megpöködte a tenyerét, odasújtott. A nyurga gyertyán recsegve zuhant a bokrok közé. Letisztogatta a lombot, meglépte a hosszát..." A költői képek használatára: „A cserszömörce piros foltjaival bevérezte a fenyves alját." Vagy: „Mögötte mint egy pipás vénember, hajlott zsúpjával görnyedt a ház. Száját kitátotta, fekete torkából lomha füstöt lehelt.' Vagy: „A Nap fennakadt a gyenesi nádasokon, megduzzadt, aztán vörösen szétfolyt a jégen."

Bertha Bulcsuban megvan az, ami írói rangra jogosítja: van emberi tartása és belső tartalma, s rendelkezik a látásmód és a kifejezés eredetiségével. A Jelenkorban közölt nyolc novellája több, mint ígéret. Biztosíték jövendő letisztult, érett művekre.

Zsikó Gyula

Tiszteletlen jegyzetek

Minden folyóirat, minden napilap, minden hírközlő alkalmatosság szerkesztőségébe özönlik az írás.

Rengetegen írnak. Ma-holnap többen, mint amennyien olvasnak.

Jó jel ez? Jó! Annak a jele, hogy — általánosságban — *élménybőség* következett be. Világrengető eseményeknek vagyunk nemcsak szemtanúi, de tettestársai is.

Ma minden emberrel történik valami. Valami?

Amíg azelőtt az élet merev formái csak kivételként engedték meg az alulról felfelé mozgást — kiszabadulást az osztálykeretekből, — ma pusztán tehetségén múlik, mi lesz valakiből.

Az átlagember számára nehéz volt a horizontális mozgás: az utazás is.

Ma: Oceántól az Óceánig áll nyitva az út s ha így megy, ritkább lesz a vliágot nem járt ember, mint azelőtt a fehér holló.

Az élmény — közkinccsé lett.

* * *

Jó ez? Hát persze, hogy jó.

Addig, amíg ennek a rengeteg globetrotternek eszébe nem jut, hogy élményeit le is írja. De eszébe jut, de leírja, s arra nem ügyel, hogy *jól* is írja le; ebből lesz a baj.

* * *

Azonban kitágult a belső élmények világa is. A világesemények még akkor is eljönnek hozzánk, ha mi esetleg nem akarnánk hozzájuk menni. Amíg azelőtt milliók szemhatára lezárult a faluja, a megyéje, legjobb esetben országa határánál, ma ebbe a horizontba beletartozik az egész világ. Így az egyén olyan élményekkel is gazdagodik a hírközlés kifejlett eszközei révén, amelyek elől el sem zárkózhat, s ezek akarva akaratlan, munkálnak benne.

A szellem kitágulása s ugyanakkor: kifinomodása — en gros megy végbe.

* * *

Jó ez? Hát hogy ne lenne jó!

Már ugyebár addig, amíg ez az élményzuhatag fel nem ébreszti az emberben a költőt.

De, sajnos, sokszor felébreszti.

* * *

Alkalmasint nemcsak az én számomra meglepő, mások is észrevették, hogy ezt az élményzuhatagot milyen kevesen tudják, csak helyesen is, jól magyarul is, nemhogy szépen, művésziesen kifejezni! Hallgass meg egy szónokot. A második mondatnál, ha arra is figyelsz: *hogyan* mondja, amit mond, nem ritkán megriadsz, mert az okos gondolat olyan eltorzultan jelenik meg, hogy alig ismersz rá! Olvasol egy érdekes írást. A második, harmadik oldalon visszahőkölsz, mert szemednek, fülednek egyaránt szinte hottentottául hangzik.

Révai József, a nagy magyar nyelvtudós, azzal kezdte első előadását a pesti egyetemen: Uraim, nem tudunk magyarul!

Csakhogy ez a vészkiáltás a latinítás uralma idején hangzott el.

Ma pedig már nem tudunk latinul — úgy kell nekünk! — de kezdünk nem tudni magyarul se.

Lassan úgy járunk, hogy sokunknak lesznek szép élményeink és nem lesznek hozzá szép — szavaink!

* * *

Nyilvánvaló, hogy új köznyelv van születőben. A régi *már nem*, az alakuló, bővülő *még nem* tudja egyenértékűen kifejezni mindenben az újat.

Nagy viták folytak a közelmúltban arról, hogy a legősibb elemeket: a szókincset, szólásokat és fordulatokat, sőt szerkezeteket hordozó tájnyelv patakjai beleömöljenek-e s milyen mértékben a köznyelv sok magyartalanságot, sok idegenséget, de a fejlődés elkerülhetetlen következményeként rengeteg újat is magával sodró folyójába.

Még az Akadémia sem tudná irányítani — ha történetesen akarná is, de szerencsére nem is akarja — ezt a folyamatot. Végbemegy ez a valóság nyomása alatt így is, úgy is.

De azért nem lehet közömbös, *hogyan* megyen végbe!

Lehet, jön egy nyelvteremtő géniusz, mint pl. Ady volt és újjáalakító fantáziájával egybeötvözi, ami egybeötvöznivaló.

A baj az, hogy ez az új nyelvzseni nemcsak nem jött el, hanem akik *helyette* jöttek és jönnek, ezek nyelvén is a romlás ígézete érződik.

* * *

E sorok írójának az a sors jutott osztályrészül, hogy kora ifjúságától több kéziratot olvasott, mint amennyit maga — elkövetett. S akkor sem feltétlenül a Babitsok, Illyések — bocsánat a példáért! — küldték véleményezésre kéziratait. Nincs tehát elkényeztetve. De sőt! Voltak a régi világban is emberek — gondoljunk csak az „őstehetségek" szomorú korszakára — akik a helyesírás elemi követelményeivel sem voltak tisztában — nem is lehettek —, de magyarul gondolkoztak, magyarul fejezték ki magukat.

S ugyanakkor ma, a nyelv mívesei, akik állítólag a szépet akarják közvetíteni a tömegek felé, a stilisztika három alapkövetelményével, a világossággal, a szabatossággal és a magyarossággal sincsenek tisztában!

No de hát nem tanítják meg őket erre?

Ha mégis igen, mi történik velük, hogy amikor „alkotnak" — s milyen gőggel vallják! — akkor olyan szabadságot engednek meg maguknak, amelyért az iskolában a tanító bácsik egyest írnának firkálmányukra?

Nemcsak rossz költők áradata önti el az irodalom berkeit, (s a rossz költők nagy része is azért „rossz", mert hottentottául ír, pedig azt hiszi, hogy anyja nyelvén szól.) Beérkezett írók műveiben is találunk lépten-nyomon a magyarság szelleme, gondolkodása és kifejezésmódja elleni bűnöket!

Még nem is olyan régen, minden valamirevaló folyóirat nyelvi-pellengér rovatot tartott fenn — a másutt elkövetett nyelvi ordináréságok kipécézésére.

Azóta abbahagyták a más portája előtt való söprögetést.

Kár, hogy abbamaradt.

Mert meghatványozódva élnek tovább ezek a nyelvi vétségek (a kisebb tehetségek, a kezdők írásaiban, egészen az együgyűségek alakzatáig).

* * *

Nem úgy kell-e „feltenni" a kérdést: (magyarul tanítanak még az iskolában?) megtanítja-e az iskola ma az embert arra, magyarul fejezze ki magát?

Valami hiba az iskola körül is lehet, utóvégre a költők, akik így írnak, többségben érettségiztek, egyetemisták!

Figyeld meg az élőbeszédet! Hol hallod, hogy az átlagember ép nyelvérzéke elvétse pl. az alany és az állítmány számban való egyeztetését?

Melyik épeszű ember mondaná, amikor pl. a gépteremben leálltak a gépek, hogy „sárga a csönd"? S hány költő írja le napról napra az ehhez hasonló süketlenségeket?

* * *

Attól tartok, többről van itt szó, mint nyelvbotlásról, költői fenegyerekeskedésről, elírásról, poetica licentiáról, költői szabadosságról, stb.

Hibás a költők egy részében a *szemlélet* a költészet lényegét illetőleg!

A modernség ürügyén *tolvajnyelv* kezd kialakulni, mely az élő beszéd *felett*, mint valami mesterséges tenyészet burjánzik el.

Túlzás?

Gondoljunk csak Juhász Ferenc sajátos nyelvére, gondoljunk csak Weöres Sándor nyelvi irracionalizmusára, Pilinszky János absztrakt költészetére! Ezek „nagymesterek", akiket erős tehetségük, alapos műveltségük a nyelvi *butaságok* elkövetésétől megment ugyan, hogy a „kifejezhetetlen" kifejezését hajhászva otromba hibákat ne vétsenek, de költészetük egészben is, nyelvi leleményei *ellenére* is minden, csak nem követendő példakép!

A kisebb tehetségek, mint általában az epigonok mindig, csak a külsőségeket tudják ellesni. Így volt ez már a lisznyaykálmánokkal, az Ady-utánzókkal, akik adybbak voltak Adynál s így van ma is.

Hadd idézzek a kezembe került versekből néhány példát:

„És a *sikosan ömlő* folyosókban
minduntalan elzuhan egy csupasz sikoly" — vagy
„... Fényhajú kínjaimmal
úgyis bedeszkáz az agy lázas ketrece" (Ugyanattól a költőtől.)

„Tört, holdhasu fegyencek kapkodják riadtan,
Míg szétmerül a belső végtelen." (Ua.)
„Nem vállalhat nő, ha már belémharap,
filmet nézek, hogy elhagyjam magamat.
Kísértésbe hívlak,
terepszínű csillag" (Más költő, akiből ennyi is elég.)

Az emberben feljajdul az értelem, mikor ilyeneket olvas. Minden magyarul van itt látszatra: a szavak, a mondatok, s mégis, — hottentottául hangzanak Akik azt hinnék, hogy ezek kiragadott példák, el kell rettentenem őket: nagyon-nagyon sok ilyen van!

Hiszen ezért kell beszélnünk róla!

* * *

Valami olyan beteg vélemény alakult ki fiatal íróink nagy részében, hogy költőien írni annyit jelent, mint-nem-közérthetően írni; a költői szép annál szebb, minél inkább elrejtőzik az értelmetlen kifejezés mögött; a kép annál eredetibb, minél homályosabb.

Bár igen sok ifjú titán az úgynevezett „szabad asszociáció" pszichológiai gyökeréről és törvényeiről a puszta névnél többet nem tud, e mögé a kényelmes pajzs mögé bújik, amikor a gyenge nyelvlelemény, az elégtelen nyelvtudás, a logikai bukfencek, sántító hasonlatok, üres képek formájában önmagára árulkodik.

Mindenkor jellemzője volt ez a rossz költőknek.

Kettő teszi költőt: a felfokozott érzékenység, amellyel akár külső, akár belső hatásra *érzelmileg* reagál és a kifejezésnek az a készsége, hogy érzéselményét úgy tudja szavakba foglalni, hogy azok másokban is *hasonló* érzéseket indukáljanak. Ez a „superérzékenység" többé-kevésbé születés dolga, az idegek valami eddig még kellően ki nem kutatott reagáló képessége. Ennyiben a poéta valóban „nascitur", vagyis olyan *készségeket* hoz magával, amik a többi emberben nincsenek adva, vagy legalábbis nem ilyen fokon. Röviden: Tehetség kell a költészethez.

De önmagában a tehetség még nem elég.

Erudíció nélkül a legfinomabb érzékenység, a leggyorsabb reagálóképesség, az „őstehetség" sem boldogul tartósan. A technika, a művesség tudománya is hozzátartozik ahhoz, hogy a meglátott szépet a széphez *méltó* formában és módon fejezze ki. Aki a költői mesterségnek *ezt* az oldalát elhanyagolja vagy éppen megveti, az végzetesen és végletesen megmarad a dilettáns fokán vagy a „mellőzött zseni" pózában.

* * *

Soha úgy a tehetséget nem ajnározták, mint a mi időnkben. Ma valóban elég az „oroszlánkörmöknek" csak a mutogatása is, hogy valakinek a hóna alá nyúljanak. Igen ám, de ez a külső mankó sem elég a boldoguláshoz. *Járni,* még a legnagyobb tehetségnek is magának kell! S csak akkor dobhatja el a mankót, a segítséget, ha megbizonyította, hogy önállóan áll a lábán.

Attól tartunk, fiatalságunk egy részében az a hibás szemlélet alakult ki, hogy aki megmutatta oroszlánkörmeit s megkapta a mankót — az ezzel *már* költővé lett. S aki tőle még többet, egyebet *is* kíván: grammatikát (költőtől?), stilisztikát (mikor már össze tud csendíteni két rímet!), lélektant (mikor neki egyéni érzelmei vannak?), logikát (mikor a költészet több *in se,* mint a logikával operáló tudomány?) — az tulajdonképpen *illetéktelenül* beleüti az orrát Szuverén-Poétaország belügyeibe, tehát — vissza neki!

* * *

Volt időszak, amikor a „melós" jelleghez hozzátartozott a fekete köröm, akkor is, amikor már szinte —, mesterségesen kellett elszennyezni !

Ennek ellentéteként fiatal íróink egyrészénél észlelhető az a jelenség, hogy írásaikat nemcsak nem csiszolják, de a gépiratban levő hibákat sem méltóztatnak észrevenni, kijavítani, mert az ő szerepük végetér azzal, hogy megírták „halhatatlan alkotásukat".

* * *

A l'art pour l'art-nak, az önmagáért való, vagyis az élettől elszakadt, annak jelenségeire nem reagáló költészetnek az absztrakt *témánál* veszedelmesebb megnyilvánulása az absztrakt *nyelv*, amely a modernség leplével takarózva fiatalságunk egy részének jellegzetes kifejezési formája. Az embernek úgy kell elképzelnie a — tettenért tények alapján — az ilyenek alkotását, hogy először „megköltik" műveiket, az „ihlet" kisebb nagyobb hőfokán *közérthetően*, aztán addig keresik hozzá a szokatlan fordulatot, a lehetőleg szokatlan és oda nem illő szót, kifejezést, az értelmet lehetőleg elhomályosító jelzőt, amíg a költemény „szimbolikussá" nem válik, „irracionális jelentést" nem kap, az altudat „sajátos logikája" szerint igazodik, stb.

* * *

A nagy költők mindig a „közhelyeknek" adtak új jelentést, új fordulatot. A rossz költők mindig az „egyszer mondhatót" keresik.

Azért nem találják meg.

* * *

Vannak, akik tudatosan az „örökkévalóság" számára írnak.

Csak éppen az örökkévalóság nem tud erről a tiszteletreméltó szándékról.

Ellenben megcsinálja azt a tréfát, hogy akik „csak" saját korukat akarták kifejezni, közérthetően, nem egyszer „póri nyelven", azokat halhatatlanná teszi.

* * *

Nem mindenki száll fel egyetlen nagy szárnyalással a Parnasszusra. Van, aki csak úgy ballag fel rá.

Aztán, csodálatos, ott is marad.

* * *

Írjunk? Ne írjunk?

Miért ne, ha valóban van — spirituszunk! De hogy égjen, lángoljon ez a spiritusz, csaknem egyformán kell rá rakni az élmények és a tudás fűtőanyagából.

Mert akármelyik hiányzik is tartósan, a láng előbb-utóbb kialszik!

* * *

„Tudós költőket" akarunk talán?

Nem! Beérjük műveltekkel is!!

Tímár Máté: Majoros Ádám krónikája

(Gondolat)

„Magyar világ" címmel a Gondolat Könyvkiadó sorozatot indított, mintegy a Sárközi György szerkesztette „Magyarország felfedezése" című, történeti jelentőségű szociográfiai kiadvány-gyűjtemény folytatásaként, a magyar társadalom és kultúratörténet múltjának, jelenének írói-szociográfiai megörökítésére. E dicséretes, ám kritikailag alig méltatott sorozatnak eddig legbecsesebb, Tímár Máté személyében derekas írót is avató alkotása a „Majoros Ádám krónikája". Két kötete látott ezideig napvilágot, 1958-ban a később SZOT irodalmi díjjal koszorúzott *„Csillagok, csillagok, szépen ragyogjatok..."*, s 1960-ban a *„Hajnal hasad, fényes csillag ragyog..."* című. Már a főcím is sejteti: benne Majoros Ádám, endrődi idős termelőszövetkezeti tag, éjjeli őrködése közben eseményekben oly gazdag élete sorát mondja el.

Móricz „Boldog ember" című írása óta nem újdonság irodalmunkban a kétkezi főhős regélte életkrónika. Majoros Ádám sorsa mégis megérdemelt közérdeklődést keltett. Alakjában Tímár ugyanis szerencsésen meglelte azt a déltiszántúli, szorgalmas, jég hátán is megélő, haladó, a közéletben harcoló, munkásmozgalmi szimpátiájú kisparaszti hőst, akinek sorsa ékesen példázza a „boldog békevilág" hazug romantikájától a felszabadulásig vivő félszázadban az alföldi dolgozó paraszt útját. (Viszont ne hallgassuk el: a legizgalmasabb típusnak, a tudatos, parasztí kommunista pártszervezőnek, a Kis Katona Istvánban itt is megmutatott *példakép*nek a rajzával azonban még mindig adós irodalmunk.)

A felszabadulás előtti hatvan esztendő viharsarki parasztéletét krónikába fogni nem köznapi írói vállalkozás. Tímár Máté mégis ezt választotta. Derekas, becsülést érdemlő munkát végzett. Amit az endrődi szegénynegyed béresfiáról, a vereshajú Majoros Ádámról elmond, különösen pedig az első könyvében, mely a krónikamondó iskolás, kanász, béres korát, katonáskodását, amerikai útját, háborús éveit s első felesége halálát tekinti át, ha egy fokkal alföldi kiadású Ábelt juttat is eszünkbe, mégis emlékezetesen, plasztikusan idézi fel a jelzett kort, parányi és világeseményeivel. A második kötet, mely a tanácsköztársaság és Horthy huszonöt esztendős uralmát jegyzi fel, már egyenetlenebb. A kötetnek legszebben izzó része kétségkívül a proletárdiktatúrát idéző első felle. Majoros Ádám mintha ezekben a hetekben lenne egész élete során a legaktívabb, magamagától cselekvő, nem olyan mindig kész, de valakinek folytonos vezetése alatt szorgalmatoskodó ember. Átaraszolja aztán a könyv a húszas évek kínlódását, a harmincas évek jellemző endrődi eseményeit (pl. a 35-ös csendőrsortűz), a második világháborúban fellobbanó népi ellenállás mozzanatait, de erősen érződik az utolsó háromszáz oldalba zsúfolt két évtized ábrázolásán, hogy nemcsak az idős regélő emlékezett jobban életének első felére, de a krónikaíró tüdeje is fulladozott már a hosszú dallásban.

Majoros Ádám krónikája nem úgy adja a magyar világot, amint a krónikamondó tudatában tükröződik, jellemzővé Tímár Máté írói formálása, gazdagító, motiváló keze tette. Szerencsésen tudja jellemezni a *tipikus* körülmények közt az *egyedi* Majoros Ádámot, elég utalni béres- és katonakori tetteire, csínyeire. Ez erényei érdekes módon inkább az első kötetben hatnak meggyőző erővel. A második

könyv már mintegy leleplezi a gyakorlattá lett írói módszert, azt ti., hogy Tímár hősét elviszi mindenhová, kapcsolatba hozza mindennel, ami *közismerten* jellemzi a kort és helyzetet. Az, hogy Majoros Ádám béres, katona, Amerikát járt munkás, pár holdat összeverejtékezik magának, mindez *valóban* tipikus, de hogy ez a hős — akár egy mesebeli legény — *mindenhová* eljusson, *mindenkivel* parolázzék, már elgondolkodtat. Hiszen hogy mást ne mondjak: József főhercegnek „beolvas", Ferdinánd bolgár cárevicccsel „bratyizik", elhozza Karagyorgyevicsék ezüst kanalát, találkozik Szamuelyvel, Kun Bélával, Bajcsy-Zsilinszkyt személyesen ismeri, Féja falukutató útjának egyideig kísérője, Veres Péterrel együtt munkaszolgálatos, fiát Rajk László szemináriumozza, mindez azt a kikerülhetetlen sejtést ébreszti, hogy ezekkel Majoros Ádámot a korra minden jellemzőt összehordó, szorgalmas Tímár Máté kanyarította egybe. Ez nem is volna baj, sőt: a paraszti olvasót sok előtte ismeretlen összefüggésre ráébreszthetné. Ott kezd sántítani a dolog, mikor Tímár *nyersen* illeszti be az ilyen momentumot az életfolyamatba. 1944. március 19-e után például így beszél Endrődön az egyik parasztember: „Hamarább kellett volna — rágta szőke bajuszát Mackó Mihály. — Hogy ne csak a Bajcsy-Zsilinszky Bandi bácsi pisztolya lett volna egyetlen tiltakozás az ország megszállása ellen. — Az a pápaszemes diák is lőtt a budai cukrászdában, míg a golyója futotta — toldotta Varró Gyula. — A vasútas Tímárgyerek újságolta" (II. 583.). Gondolom, nem szükséges magyarázni, sem 44-ben, sem a mesélés közben nem parasztember mondta ezt így, csupán Tímár iktatta be, dokumentáló hévvel, s a művészi ábrázolás megkerülésével, csakhogy minél több argumentum legyen a krónikában. Sajnos, nemcsak ezt az egyet, félmarék számra idézhetnénk hasonló példát.

Talán ennyiből is nyilvánvaló, hogy Tímár nem elégedett meg az egyszerű regisztrálásával az élettörténetnek, ő a *regényszerűség* felé tört. Ha kompozíciós lehetőségeit erősen csökkentette is a krónika-jelleg, a jellemzés lehetőségeit azonban, különösen a főhős esetében, csak nőttette a monológ-forma. Tímár ereje e vonatkozásban nem bizonyult elégségesnek. Szép tájleírásokra, munkafolyamat festésre futotta bőven, de Majoros Ádám jellemének, tudatának kialakulását mintha egyenesen kerülte volna. Rendre emliti, milyen könyveket olvasott Majoros, de hogy ezek a jelentős alkotások, melyekhez hozzájutott, hogyan hatottak rá, világképe, világnézete, emberi magatartása alakulására, azt egy-egy mondatban is csak olykor árulja el. Hollott hány meg hány szép, de gyakran öncélú hasonlat, jóízű anekdóta akad az ezerszáz oldalon, de a jellemfestésre nem jut idő; a lelki mozzanatok többdimenziós ábrázolása oly fehérjeidegen az írónak, akár a főhősnek (érthető okból) az absztrakt gondolkodás. Mennyivel színesebbek, gondosabban jellemzettek a mellékalakok! A szegénysori szegény szatócs Icignek családjáról milyen bensőséges képet tudott festeni. Úgy látszik, távolabbról jobban felismer és kifejez Tímár embereket, mint testközelből. Valahogy hozzátapad hőséhez, nem tudja felülről *is* nézni, elemezni, megítélni. Elfogadja olyannak, amilyen. És megáll ennél, akár hőse, ha valaki nem ösztönzi.

Tímár írói erőssége nem az alakformálásban, a lélekábrázolásban, gondolati nóvumban van, hanem *nyelvi gazdagságában*. Hasonlatokkal teli, tájszavak patakjaival bővelkedő, erősen expresszív, népmeséből fakadt, Szabó Dezsőn csiszolt, romantikus teliszájúságon bővérűvé hízott nyelvezet ez. Nem népi, kétkezi dolgozó nyelve, de abból nőtt stílromantika. Hasonlatai úgy szaporodnak, mint — az ő szavaival élve — májusi eső után dudva. Rá is fért volna az írásértő lektorok gyomlálása. Mert szép az ilyen bekezdés: „Ott folytatom hát a magamét, ahol a pendelyes gyerekkor, a gürcöléses cselédévek, a sokfelé dobáló katonaság, a honvágyas Amerika, a vércsapoló háború s boldog házasságom szavakba-emlékezése után volt kedves asszonyom, Katona Eszti temetéséről megtérőben abbahagytam. Tizennyolc hátulján... Nyomorult szentháromság, hárman gyúrtuk az útszéli sarat a Kertek felé... kezevolt Gyuricza Lajos, lábaninics Mastala Pista... stb.". Szép, de körülményes, színes, de fárasztó olvasmány ez. Olykor erőltetett, megcsikorduló, néha bizony somogyvárygyulásan érzelgős is: „Így halt meg Kibédi Mózes. Sírgödre előtt olyan geverherauszt vert az első század, hogy a puskákra pettyegő könnyek nyomán kivi-

rágzott másnap a rozsda." (II. 207.) Amennyire örül a recenzens, hogy a lektorok nem prüdösködtek az afféle szemléletes kifejezéseknél, mint pl. „bepisilt szent Lőrinc már a dinnyébe", viszont legalább annyira szeretné fülön fogni őket, hogy a felesleges stílus-vadhajtásokat nem metszették le. Ráadásul a második könyv lektora már tárgyi botlásokat is bent hagyott. A 444. oldalon a pártösszekötő száz pengőt hagyott Majorosnál, de hat oldallal lejjebb, pár nap múltán, mikor a feleség operálásáért fizetni kell, eszükbe se jut ez a százas, el kell adni a jószágokat. Az emlékező a tsz-ek szétugrását 1955-re teszi (575.); 1944 szeptemberében Endrődön már az október 6-i szoborrobbantásról beszélnek a parasztemberek (584. o.).

Hibáival, erényeivel együtt érdekes, markáns íróegyéniség Tímár Máté. Ugyan viszolyoghatunk provincializmusaitól, de folyton érezzük nála az erőfeszítést, hogy egyetemes érvényűt mondjon. Féltjük ugyan nyelvi romantikájától, de szembe ötlenek arra is példái: egyszerű szóval, tőmondatban is tud súlyosat szólni. Restelkedve, de magam kárán okulva tanácsolni is mernék Tímár Mátének ilyenféleképpen: „Köszönj el egyidőre Tamási Áron, Veres Péter, tán még Szabó Dezső bátyádtól is, és próbálj kicsit jobban összeismerkedni Krlezsa, Németh László, a mai Szentkuthy Miklós, Thomas Mann, Aragon mesterekkel. Nem arra gondolok, hogy osztályos hitedből jottányit is levess, de a mesterség okából ne sajnálj velük néhány peripatetikus sétát tenni!" Dehát tudom, ez aztán az ő legbensőbb ügye Mégis ideírtam, oka az, hogy jó lenne, ha kamatoztatná mesterségbeli „zsákmányait" Majoros Ádám sorsának harmadik kötete megírásánál. De még inkább azokban a jövendő művekben, melyeket minden bizonnyal a jó pár éves üzemi munkálkodása során halmozott kincsei feltárásának szentel majd.

VARGA IMRE

Bárdosi Németh János: Carmina Hungarica

(Jelenkor)

Bárdosi Németh János *Carmina Hungarica* című verseskötetének címlapját az eltűnő, alkonyra hajló nap képe díszíti.* A költő életének példázata ez: az emberé, aki a legszebb módon, versekkel a kezében int búcsút a karcsúbokájú fiatalságnak, a „füstölgő életű" nyárnak.

Miért búcsúval kezdi működését a Jelenkor Kiadó? — lehetne az első kérdésem. Azért, mert az 1902-ben született Bárdosi Németh János tevékenysége, életútja: követendő példa — válaszolhatnám. A szombathelyi mozdonyfűtő fia, a szombathelyi *Irott Kő*, majd a pécsi *Sorsunk* című folyóirat szerkesztőjeként vallotta és bizonyította, hogy nincs fővárosi és vidéki irodalom — csak jó irodalom van. Az igazi, jó irodalomnak ezzel a szemléletével juttatta lapjában nyilvánossághoz a fiatal, kezdő írók és költők színvonalas megnyilatkozásait. Nappal a számokkal vívta hősi harcát, este pedig megálmodta három verseskötetét, három regényét, tanulmánygyűjteményét és Csokonairól írt színpadi művét. Fiatalok vitatkoznak a köznapi munka és a költészet bonyolult egymásrahatásáról. Bárdosi Németh János nem tévedhetett a költségvetésekben és a számlakeretben, de irányt mutatott mint irodalomszervező is.

Feleletem második részét maga a *Carmina Hungarica* adja meg.

Olyan ez így, mint aratás után,
mikor kepékben áll a gabona

(Termés)

* Az egyébként dicséretes munkát végző nyomda a könyv címlapján és burkolóján önkényesen megváltoztatta a tervezőművész — Lantos Ferenc — eredeti elképzelését. *(A Szerk.)*

— vallja maga a költő, mottót adva kötetének. A kritikus egy-egy művel foglalkozva akaratlanul is elődöket keres, hagyományokat kutat. Hiszen a választott példa jellemző a követőre, az elődöt harca az utód küzdelmére. Bárdosi Németh Jánossal kapcsolatban nagy nevet idézhetünk, kire maga a költő is több ízben utal. Arany Jánosét, kinek „aranycsöngésű neve szent", ki szintén szomjan vágyta a „nyugalmat és a szabadságot". S Arany János kíván élete végén begyűjteni minden gazdag alkotást az Úristen „régi rakott csűrébe". Hangvétel és a mindkét költőnél megjelenő ősi csűrbegyűjtés jelzik ezt a párhuzamot.

Az említett nagy rokonság kötelez, a kiadói elképzelés sokat vár — megfelel-e ennek a *Carmina Hungarica?*

Első érzésünk ellenkezés. A világmindenség társa lesz az ember, gépeket küld a csillagokba, világrészek sorsáért aggódik, nagy filozófiai és politikai problémák gyötrik. Rémes álmai és víziói vannak: még a kötött metrumot is szaggatottá változtatja az idegek új, zavart zenéje. Eszmékért küzd és elméletek ellen, de már valami új „politechnikus" szemléleti móddal, mert reális akar maradni. Kötetünk költője pedig Horatiusra hivatkozik, dicséri a présház melletti merengést „régi borok mustráján", majd az álmodozások *(Repül a szán)* és apró miniatűrök után így kiált fel:

A zakatoló század fut velem,
e szép látomást, óh nem engedem.
(A Muránál)

Ám egyszercsak átéljük az igazi költő „varázslatát", és kitűnően megalkotott költői milieau részesei leszünk, hol „rét szag árad az aszfaltos úton." *(Varázslat.)* Egyszerű, közvetlen és bölcs szavakat szól, hibáktól nem mentes, néhol suta rímekkel csengő költői nyelven. Ránkpirít bonyolultakra és rohanókra: az ősi, örök emberi dolgokat versbe szedve.

Első ami feltűnik Bárdosi Németh Jánosnál: a tájszeretet, sőt a tájjal való azonosulás. Már a *Hódolat a nyárnak* című versében felvonul ennek a szókincsnek szép csapata: nyár, domb, vetés, fák, folyóvíz, erdő, csillag, bokor, méh, dongó és virág. Úgy mesélnek ezek a szavak, mint a tiszta folyóvíz. Nem kiáltják, csak el-nem-felejthetően zsongják: jogunk van, sőt emberségünk megőrzéséért kötelességünk álmodni. Az élet legszebb pillanatai közé tartozik „pille-könnyen" ledőlni a gyepre és élvezni „kék nyugalmát a mozdulatlan Daindoloknak" *(Tavasz a Daindolokban).* Néha leszűkül a világ egy présház-szélre, hol „hűs zöld-arany bor csillog a pohárban" *(Nyár présház mögött),* de mi nem tudjuk megragadni ezt a békés pillanatot. Bárdosi Németh János ezt teszi: „a sürgető időt kaszára kapva a zümmögő határban." *(Képék)* Így a maga módján — nem harcos torokkal — szintén a békéért emeli fel szavát. Alkotási módja impresszionista: az ország barna, sárga, tenger-zöld, lila, enyhe-kék, piros, hagyma-zöld, arany és kék-ezüst színekben jelenik meg. Mi biztosítja mégis, hogy nem valami öncélú, valóságtól elszakadt költészetet alkot? Az, hogy ebben a tájszeretetben él valami ősi atavizmus, a dolgozó ember hagyományvállalása:

Maroknyi föld a kis cserépben,
benned őseim sorsát érzem.
(Kertészkedő)

Ez okozza, hogy az álom képei mesterien ötvöződnek a valóság hasonlataival és metaforáival: „a dal mint aranyszínű gabona csorog", „galambszárnyú est", „szögdécselő szöcskék öröme", „libacsőszkedvünk", „ég baltáival" stb. Hol ingujjra vetkőzik a lelke, hol pedig lánggal és viharral gyűrkőzik. Így keletkezett pl. ez a versszak:

Mikor a folyóvíz
nyájas eget úsztat,
szaga van a rétnek,
galambja a dúcnak.
(Hódolat a nyárnak)

Meg egyéni célja is van ennek a természetbenjárásnak (vagy a róla való álmodásnak): támadás a költészet hatalmával a hivatal és a bérház ellen:

De versberántva itt marad
egy zúg, egy fütty, egy rebbenés,
ahogy zengtek a madarak,
s fölébred újra a mesés
liget, kert, víz, tücsök-dalok,
míg némán munkába kapok.
(Nyári kert)

Ez ad számára biztonságot, szabad levegőt és friss vizet a falakkal körülvett otthonban is. A legfőbb biztosíték azonban mégis az, hogy ebben a költői világképben minden emberi, az emberért van és meg is jelenik az ember! Néha egy kopott, kis pécsi lány alakjában, akit Júliának lát a költő. Másutt inkább reálisan, ballagva, izzadó homlokkal dolgozva, „kalodás járomban" — de dallal a szívében.

A *Régi falusi esték* nagy tényeivé így nő a reális világ rezdülése: a pipacs, az eső, a tej, a föld, a kanász és az élet, halál kérdései fölött csendben ketyegő óra.

A komor színek feloldására is futja azonban Bárdosi Németh János költői erejéből. A *Regősének*, a *Lucázás* és a *Rokkadal* népi humorára, ősi ízeire, pergő ritmusára meg kedves élceire gondolok itt:

Fia nyulat fogjon
mindenik kaszás,
csipje meg az ángyit
egy nagy lódarázs.

(Rokkadal)

Érdekes azonban, hogy még ez a groteszk hang is komolyra fordul:

Nézd, hogy repül a világ,
porszem csinál galibát,
béka ül a nap helyén,
s forog a föld tengelyén.

(Kaleidoszkóp)

Leheletnyi közelségbe azonban kétszer jutunk a költőhöz. Egyrészt egy finom szerelem verseit olvassuk ilyen lelkülettel. Ilyenkor formai ellenvetéseink is feloldódnak egy-egy mesterien eltalált, klaszszikusan vetített, majd lágy pasztellel festett megoldásra *(Nyári dal)*.

A másik érzés is közérdekű, de éppen gyakorisága miatt veszélyes: az elmúlás költői megjelenítésére gondolok. Először talán lenne olyan véleményünk, hogy e néhány ilyen témájú vers a maga rezignáltságával „az ősz zenéje csak" — vagyis a természet hatására egy már kimunkált költői érzés felhasználása. A költő fölényesen visszautasítja ezt a vádat, mert erői csökkenését számos irányból képes művészi módon megközelíteni. Egyszer a nála gyakori nyár-ősz szembeállítását alkalmazza; költőibb azonban a *Fűzfasíp* emlékezése:

S most fűzfasíp idézi,
hogy ki volt az a régi,
kis kölyök,

ki őseitől álmot,
mesét és holdvilágot
örökölt.

Reális eszközökkel éri el ugyanezt az *Oldott kévék*, a *Fohász áradásért* és a *Képek* című verseiben. Itt a paraszti élet képei — rakott kévék, csép alá hulló derék, tarlókon villanó kaszák — példázzák az idő múlását. Végül ez az érzés filozófiai magaslatra emelkedik és kozmikussá tágul: közérdekűvé válik. „Az élni-falni-futni vágy" valóságos vágyakozássá szelídül *(Hová röpül?)*, hogy megindító emberi félelemmé alakuljon:

Maholnap én is így leszek már,
öreg nevek közt újabb sírhant,
ki szól, ki beszél lázálmaimról,
hogy én is külön világ voltam?

(Falusi temetőben)

Valóban, mi biztosítja egy-egy külön költői világ fennmaradását verssorokba zárva? Bárdosi Németh János érzelmi melegsége, közvetlen hangja? Költői nyelve színes és gazdag, s őrzi az ösztönös alkotó erényeit és hibáit. Poéta natus ő, akinél a gondolati és verselési elnagyoltságokat meghökkentően művészi megoldás követ. A költő ismeri a helyes utat, tudja a jövőnek megőrző feleletet, birtokosa a nép igazságát őrzők hűségének: Bárdosi Németh János nem harcos költő, nem harsányszavú ember, inkább derűs és (mint *Önarckép* című versében említi) elmenekül a támadó eb elől. Mégis — szinte vallomásosan — kiállt és kiáll népe mellett annak sorsdöntő óráiban. E kötet két évtized verses terméséből válogat, nyomon követhetjük tehát ezt az utat is.

1942-ben a „füstölgő szavú" Móricz Zsigmondot idézi *(Fáklya)*. Ugyanebben az évben megdöbbentő színekkel festi a vért, a jajongást, a gyötrelmeket, és várja a föld tisztább arcát: „éljek már végre szabadon." 1943-ban erőt és emberséget gyűjt a nagy világégésben, a süket korban.

A hegyeken, a völgyek halmain,
hol egykor pásztor őrizte juhát,
most szörnyetegek talpa csikorog,
hogy eltaposson élőt, holtakat.
(Újévre, 1943.)

A felszabaduláskor *Pohárköszöntő*-t mond, mert elmúlott hazánk rémes ideje, és várja a napot,

amelyben lakni is lehet,
nemcsak rettegni, emberek.

1951-ben társadalmi életünk sajnálatos tévedéseitől megrémülve sugarat keres, és dallal próbálja elűzni a reá is rárontó magányt (*Félelmes magány*). Majd együtt örül mindannyiunkkal, hogy megmozdult a világ, hiszen unokaöccse új háza is a mi világunk örömét hirdeti (*Unokaöcsém házára*). A saját meghatározásával „idilli költő" szinte himnikus versekkel zárja kötetét: Így szól a mához, és így vállalja azt a közösséget, amelynek szánta a kötet több mint félszáz versét.

VÁRADY GÉZA

Tabák András: Szól a sziréna

(Magvető)

Az a tizenhat novella, mellyel Tabák András jelentkezik, leginkább biztonságával, puritán tisztaságával különös. Különössége oly egyszerű, mint egy pohár víz. Nem a beteges, nem a torz motívumok ragadják meg figyelmét — s ez már önmagában véve is valamiféle különállást biztosít számára. Induló, önmagukat alakító pórzaíróinkra, úgy vélem, leginkább két út válhat veszélyessé, talán zsákutcává is.

Egyrészt félő, hogy elkapják a magyar prózaírás régi, kóros és ragályos betegségét, a szemlélet provincializmusát, mely a népies-naturalista világképet szinte változatlanul veszi át a nagyszámú elődöktől, kik valamiféle, meglehetősen rosszul, szűken értelmezett móriczi-örökségből elindulva „örök-népit" és „örök-parasztit" szeretnének felmutatni, s ezáltal a paraszti problematikát mindenek fölé növelve társadalmilag is hamis képet nyújtanak. Ami a szemléletben provincionalizmus, az a stílusban is elárulja nyomait: vagy megállapodik az anekdótikus-emlékező hangvételnél, vagy visszanyúl a sárarany-korszak romantikus ihletésű helyenként azonban verizmusba átcsapó látásmódjához, s ugyancsak ide kell sorolnunk azokat a kísérleteket is, melyek a tájnyelv kopirozásában vélik meglelni az „őserő" forrását, ám őserő helyett csak afféle nyelvészek számára izgató nyavalyatörés tünetei jelentkeznek. Ezen az úton haladva szemlélet és stílus egyaránt csődöt kell hogy mondjon olyan feladat előtt, mint a jelenkor bonyolult valóságának extenzív teljességében való ábrázolása.

Ám semmivel sem jut közelebb az üdvösséghez, akire a nyugati irodalomban ismét elburjánzó „új-impassibilité" közönyének csillogása hat, vagy a lelki perifériák tájairól holmi „érdekességeket" mutat fel. Felfedezhetjük századszor is, mint újdonságot, az „action-gratuite"-t, bővíthetjük a dimenziókat a transzcendens történések síkjával, mindez ideig-óráig érdekes csak önmagában, később ötletté, formai kísérletté válik. A prózaritmus szaggatottsága, a világkép deformálódása végsősoron ismét csak nem stílus-kérdés, sokkal inkább a szemléleten eluralkodó, világnézeti relativizmusról árulkodik. Egészséges és morbid, épülő és pusztuló közötti határok elhomályosítása, az etikai normák viszonylagosságának hazug abszolútizálása egyáltalán nem csak az egzisztencializmusra jellemző, mint ezt kritikánk némely esetben felfedezni vélte. Mindezek a motívumok egyik filozófiából a másikba vándorolnak, s ott bukkannak fel rendszerint, ahol a dekadencia kezdi ki az egészséges sejteket. Amikor tehát elvész az emberi cselekvésnek, a tettnek mindefféle jelentősége és értelme, csak látszólag találkoztunk valami korszerűbbel, voltaképpen az epikának éppoly régi zsákutcájában jártunk, mint a

naturalizmus esetében. Talán csak azt a megjegyzést fűzhetnénk hozzá, hogy míg a provincializmus lényegében önmagát ismétli és egyugyanazon körben forog, addig a második út jelentékenyen bővítheti a próza eszköztárát, a stílusjegyek sorát, s amint az idő-felbontást, vagy a filmszerű-hatásokat pusztán erről az oldalról nézzük, kétségtelen, hogy hasznossá is válhatnak — feltéve, hogy nem tulajdonítunk nekik nagyobb jelentőséget a valóságosnál.

Egyelőre úgy látszik, hogy Tabák András, kinek novellái ürügyül szolgáltak arra, hogy a fenti néhány gondolatot felvázolhassuk, szerencsésen elkerülte mindkét vakvágány vonzását. Ezt elsősorban szemléletének tisztázottsága, világnézetének biztonsága tette lehetővé. Nehezebb konfliktus égtájai között iránytűvé válik az alkotó számára ez a biztonság. Amit Lautreaumont a költészetre mond, vonatkozik az — úgy vélem — a prózára is: „A költészet célja a gyakorlati igazság."

Tabák András 1956 válságát tekinti fő témájául első kötetében. A téma önmagában sosem érdem, még akkor sem az, ha egyébként tiszteljük benne az erkölcsi kiállást. Tabák tudja ezt, s nem kevesebbre vállalkozik, minthogy egyszerű emberek belső konfliktusain keresztül vetítse elénk a történeteket. Olyan hősökkel dolgozik, akik nem elsősorban intellektuális síkon vívják meg harcaikat. Munkásokról van szó, akik a munkáshatalommal kerülnének szembe, ha megméretve „könnyűnek találtatnának". Az egy emberen belüli különbségek dialektikája érvényesül Tabáknál akkor, amikor a hangsúlyt nem a nyiltan ellenséges figurákra helyezi ábrázolásában, hanem a belső mérleg ingadozását figyeli. A *Telepiek* című novella hősei már csak fegyverre várnak, hogy harcolni induljanak a „forradalom" oldalán. Ha ebben a szituációban bármiféle pátosz, hangoskodó kiállás fordítja meg a közhangulatot — az írás elveszti hitelességét. Az a csöndes okosság, az egyvérből-valóakba vetett bizalom, amellyel az öreg Gere megfordítja társait, megteremti a légkör valódiságát. Az igazi hősiesség itt éppen a nyugalom, s Tabák tehetségét mutatja, hogy még sikere pillanatában is ekképp festi Gerét: „Csak mosolyog befelé: Lett volna nálatok puska, senkiháziak, az elején azért kilyuggattatok volna!"

Gere egyébként a kötet legmaradandóbb alakja. Több novella — köztük a címadó: *Szól a sziréna* — főhőseként lép elénk. A kötetnek körülbelül felét egyetlen ciklus alkotja, melyek egységét közös színtér: a külvárosban elhelyezkedő „telep" adja meg. Hogy Tabák első kötetében már valamiképpen nagyobb epikai szándéknak adja tanújelét, az kétségkívül bátorságra vall, még ha tekintetbe vesszük is, hogy a novellák színvonala nem egységes. A kötet kiemelkedően legjobb írása, a *Szól a sziréna* című, szimbólummá növekszik. Sztrájk van, életkérdés az, hogy megindúljon a munka. Egy terrorista csoport a gépek mellől kergetné el a munkábaállókat, de az öreg Gere szótlanul, látszólag csakis a géppel törődve, ottmarad. Ekkor kézigránáttal robbantják fel — s a döbbenet megfordítja, visszaszólítja az embereket, kiken már-már erőt vett volna a tömeghisztéria. Tabák a jelenet leírásakor szinte puritán marad, egyetlen pathétikus, odanemillő szóval nem dagasztja súlyosabbá a szituációt. Ez az írás már eléri azt, hogy a szemléletben kétségkívül úrrá lett dialektika az írásban is adekvát formát ölt. Az emberi tettet rehabilitálja itt Tabák akkor, amikor a halál értelmét, a kiállás pozitív erkölcsi tartalmát tudja és meri megmutatni — s valljuk meg, ráfért már a cselekvésre, hogy megmutassuk célját, valóságos tartalmát. Nem szeretném jelentősebbnek mutatni sem a kötetet, sem a címadó írást, mint amilyen voltaképpen, de Tabák Andrásnál a szándékok, s itt-ott már az eredmények is, a helyes út megtalálásáról tanúskodnak.

Örömünk mellett azonban néhány olyan veszélyről is meg kell emlékeznünk, mely a világnézeti biztonság s a bátor jellemés tematika-választás ellenére gátolhatja a fejlődését. Hajlamos hőseinek idealizálására olykor, s ez természetszerűleg együttjár ilyen esetben a látásmód túlzott leegyszerűsítésével.

Jellemző példája az említett fogyatékosságoknak az *Eljegyzés* című novella. Története már önmagában véve sem jut át a hitelesség szűrőjén, de fennakadna azért is, mert Tabák ezúttal megállapodva egy újság-tárca szintjén, nem vesz fáradságot hősei árnyaltabb ábrázolásá-

ra. Említhetném az *Erdész* című elbeszélést is, ahol már súlyosabban jelentkeznek a hasonló hibák. Türelmetlenség, átgondolatlanság jellemzi ezeknek az írásoknak a szerkezetét éppúgy, mint a cselekményét. Közel 180-fokos lelki fordulat megragadása már nem valósítható meg hitelesen a birtokba vett eszközök rutinos felhasználásával. Szívesen olvastunk volna a kötetben kevésbé érett, töredezettebb kísérleteket is, melyek arról árulkodtak volna, hogy írójuk nem elégszik meg a már átugrott akadályok leküzdésével. S itt újra előtérbe kerül stílusának problémája is. József Attila írja egyhelyütt: *„A szerkezet az írás stratégiája, a stílus a taktikája"*. Nos, Tabák egyelőre jobb stratéga, mint taktikus. Kellemesen hangzó, háttérben maradó átlagstílusa néhol alatta marad vállalt feladatainak. Sokkal inkább az elbeszélő-jelleg dominál benne, mint az ábrázolói. S ez elegendő lehet pillanatképek, lezárt-lekerekített történések leírására, ám folyamatok, fordulatok megrajzolásakor itt-ott zsurnalisztikainak hat, tárca-jelleget kölcsönöz a nagyobb igényű elbeszélésnek is. Tabák András szélesebb hömpölygésű, nagyobb ívű regényen dolgozik jelenleg. Nem ártana elgondolkodnia azon, vajon a szemlélet és stílus között mutatkozó disszonancia, az enyhén népies ízű hangvétel nem válik-e akadályozójává akkor, amikor tehetségének megfelelő, bonyulult, szövevényes feladatot tűz maga elé.

NYERGES ANDRÁS

Kakasdi népmesék II.

(Akadémiai Kiadó)

A népmese-kutatás, a magyar folklorisztikának egyik legkidolgozottabb ága, gazdag hagyományokra tekinthet vissza. Az eredményes kutatást a gyűjtőmunka alapozza meg. A nyomtatásban is mind sűrűbben jelentkező gyűjtemények és a kéziratban szerte heverő gazdag anyag sok megoldatlan kérdésre ígérnek a tudományos vizsgálatok eredményeként feleletet.

Mind a gyűjtő munkában, mind a kutatás tekintetében jelentős mozzanat az Új Magyar Népköltési Gyűjtemény IX. köteteként a *Kakasdi népmesék* második részének megjelenése. A meseanyagot *Dégh Linda* gyűjtötte, s ugyancsak ő írta a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket is.

A gyűjtés helyének kiválasztása nem ötletszerű, s nem is véletlen. A Tolna megyei Kakasd község lett ugyanis a bukovinai Andrásfalváról származó, hányatott életű székely telepeseknek — remélhetően végleges — otthonuk. Az adatközlő falusi közösség megnevezése már megában is sejteti, hogy mennyire izgalmas problematikájú a tőlük lejegyzett meseanyag. Mely kérdésekre remél a kutató megnyugtató választ az itt lejegyzett anyagból? Következtetni kíván mindenekelőtt arra, hogy a még élő mesekincs mely része s milyen mértékben sorolható az ősi hagyományanyaghoz. Milyen összefüggések fedhetők fel a kakasdi mesék és a székelység ismert mesei között? Hogyan tükröződnek a románokkal való együttélés valamint a vándorlás nyomai a mesemotívumokban? Hogyan hatott a ponyva és a parasztsághoz eljutó irodalom a leginkább szóban hagyományozódó mesekincsre? Észrevehetően hogyan alakul, formálódik a kakasdiak meseanyaga az új környezetben, megváltozott természeti, gazdasági, társadalmi és politikai körülmények között?

E kérdések mindegyikére igyekszik feleletet adni a kötet gondozója részben a bevezető tanulmányban, részben is inkább a jegyzetanyagban. Minden mesében meghatározza a tipológiai helyét a legismertebb és a folklorisztikában általánosan használt katalógusok szerint. Mindig hivatkozik Berze-Nagy meseosztályozására. Közli a nyomtatásban föllelhető változások lelőhelyét, valamint utal a saját kéziratos anyagával való egyezésekre. Sőt, ahol az kellő tanulsággal jár

bemutatja az egyes részek vagy a mese szerkesztésének párhuzamait, illetve a nyelvi megformálásban mutatkozó egyezéseket s eltéréseket. Ezek ugyanis nagyban elősegítik a mesélők karakterének, egyéniségének megrajzolását. Ugyanis ez utóbbi észrevehetően a legjobabn érdekli Dégh Lindát. A kötet anyagának válogatása is jórészt úgy történt, hogy ezzel egymástól több tekintetben különböző mesemondókat ismerhessen meg az olvasó.

Négy mesélő alakja elevenedik meg előttünk részben meséik nyomán, részben a bevezető tanulmány méltatása alapján. Az első *Palkó Józsefné Zaicz Zsuzsanna* írástudatlan parasztasszony, a „népművészet mestere". — A Kakasdi népmesék első kötete az ő 49 meséjét tartalmazza. E második kötet 14 meséjét közli. Ezeknek az az érdekességük, hogy a legújabb termésből valók. Megtudjuk ugyanis, hogy a társadalmi elismerés, a mesélő közösség megbecsülése megnövelték Palkóné becsvágyát, megerősítették alkotó öntudatát, s minden alkalmat megragad, hogy bővíthesse, gazdagíthassa repertoárját. Rendkívül figyelemre méltó ez a mesélő típus, mert a források ismeretében szinte lépésről lépésre nyomon kísérhetjük, hogy egy-egy mese hogyan alakul át a mesélő alkotó műhelyében olyanná, amilyenné a régebben hallott vagy tanult mesék is váltak.

Itt vethetjük fel azt a kérdést, hogy van-e egyáltalán értékük azoknak a meséknek, amelyeknek pl. irodalmi vagy mesekönyvi eredete nyilvánvaló. A régebbi kutatás kevés figyelmet fordított erre, mert nem érdekelte a mesemondók stílusa, amely pedig a hagyományos mesestíluson belül sajátos formákat hoz létre. Újabban azonban mind nagyobb figyelmet szentelnek a kérdésnek, mivel az etnikus jelleg kialakítása szempontjából nagy jelentősége van. Hogyan lehet hát a legkönnyebben megragadni a mesélő stílussajátságait, ha nem úgy, hogy ismerjük azokat a szövegeket, amelyeket a mesemondó készen kapott.

A mese-stílussajátságainak összességét tekintve — természetesen nem máról holnapra válik az új mesélő tulajdonává. Palkóné itt közölt 14 meséje igen tanulságosan mutatja, hogy az elsajátításnak, a saját tulajdonává válásnak mindenkinél, tehát nála is meg van a periodizációja. Az egyéni periódusok jellemzése és ebből általánosítható tanulságok levonása csak úgy lehetséges, ha ugyanazokat a meséket ugyanazoktól a mesélőktől meghatározott időközökben följegyezzük.

Dégh hivatkozik is egy ilyen kísérletre. G. Henssen Überlieferung und Persönlichkeit c. 1951-ben megjelent munkájában olvashatjuk, hogy E. Gerritsnek, egy híres népi mesemondónak Grimm-meséket olvasott fel, majd különböző időegységek után újra meg újra meghallgatta az átalakított meséket. (Bev. 7.)

Hasonló kísérleteket kezdett a Néprajzi Múzeum Baranya megye ÉK-i szögletében három, Moldvából települt székely lakosságú faluban. (Kovács Ágnes: Népművészeti és népköltészeti gyűjtés a Baranya megyei moldvai székely telepesek között. Ethn. 1954. 1—2. sz. 197—209.)

Palkóné mesélő egyéniségének találó jellemzése után *Andrásfalvi György* bemutatására kerül sor, aki jelenleg a falu második legjobb mesélője. A kötetben közreadott 12 meséjéből egészen más karakter formálódik ki előttünk, mint Palkóné. Andrásfalvi írástudó ember, sokat olvas, ismeri népének történetét és kisebb közösségének hányatott sorsát. Ezekből következően sokkal többet merít népkönyvekből, irodalmi olvasmányaiból, mint Palkóné. Valószínű iskolázottságával, olvasottságával függ össze felvilágosult életszemlélete, racionalizmusa. Nem él úgy benne meséiben, nem oldódik fel teljesen a meseélményben, mint Palkóné. Ebből következően realizmusa is közelebb áll a mai emberhez, mint mesélő társáé. Hogy mindezek ellenére szuggesztív erejű mesélő, akinek a tudományát a faluközösség is méltányolja, a legvilágosabban igazolja, hogy figyelemre méltó alkotó egyéniség.

Özv. Sebestyén Lajosnét 21 jobbára rövidke, csattanós meséjéből ismerjük meg. „Egy kedvelt asszonytársaságbeli átlagmesélő egyénisége rajzolódik ki előttünk, aki az igényeknek megfelelően arra törekszik, hogy közönségét mulattassa. A fonóban tréfáival kacagtat, hiedelemtörténeteivel misztikusz izgalmat, borzongást, érdeklődést kelt, a gyermekhalottak mellett szép tündéries meseszóval vigasztal." (Bev. 12.)

A legérdekesebb egyéniség a kötetben szereplők közül kétségtelenül *László Márton.* 1949-ben meghalt, így nem az elmondott mesékből ismerjük meg elsősorban (bár jó mesélő hírében állott), hanem híres Halottaskönyvéből, amely az andrásfalviak legfontosabb vallási szertartásának és társadalmi megnyilatkozásának, a halottvirrasztásnak volt a szertartáskönyve. A kötet ebből közöl néhány jellemző részletet.

Mivel a könyv fontos társadalmi szükségletet elégített ki, elég sok volt a megrendelője, s László Márton csekély fizetség ellenében elég sok példányt készített. Tetemes munkát fordíthatott rájuk, mert egynek-egynek átlagos terjedelme meghaladta a 800 írott lapot.

László Márton tudatos népköltő. Erre következtethetünk azokból a sorokból, amelyeket a szerző a könyv első lapján bevezetésnek szánt: „Ebben a könyvben sok szép halot ének van írva s hátul vanak szebbnél szebb olvasmányok." — A második lapon pedig: „Ezt a könyvet László Márton vagyis Pintyer Marczika írta 1934-ben október és November hónapban Andrásfalván. Aki nem tud szépen énekelni s olvasni ne vegye a kezibe csakforgatni de érdemes es ám ezt a könyvet *meg becsülni.*" (Bev. 13.)

A bevezetésben és a meséket kísérő jegyzetekben figyelemre méltó megállapításokat olvashatunk a mesélés alkalmairól és a mesélő valamint a hallgatóközösség viszonyáról. A kötet meggyőzően bizonyítja egyrészt azt, hogy a mese nemcsak gyermeklelkek tápláléka, hanem felnőttek is élnek vele; másrészt azt, hogy a mese nem vesztette el teljesen funkcióját, sőt a népélet jónéhány közösségi jellegű találkozásán az idő kellemes eltöltésének, a fáradság feledtetésének vagy a gyász, a szomorúság enyhítésének (virrasztó) máig is nélkülözhetetlen eszköze.

Szólnunk kell végül a meseszövegek nyelvészeti gondozásáról. Ezt a munkát valamint a szójegyzék összeállítását *Pál Máté* végezte. A meseszövegeket általában nagyolt fonetikus átírásban kapjuk. Következetesen jelöli a kétféle e (nyílt és zárt) hangot, valamint a magán- és mássalhangzó kapcsolatok törvényszerűségeiből következő hangalaki változásokat. A meseszövegek alkalmasak arra, hogy tájékoztassák a szakembert a kakasdi székelység nyelvjárási sajátságairól. Ennek a feladatnak azonban sokkal inkább megfelelt volna a kötet, ha a jegyzetanyagban utal néhány megjegyzéssel a nyelvi gondozást végző Pál Máté a fenotikus átírásban követett vezető elvekre. Ezek hiányában több következetlenséget is szóvátehetnénk. A kiejtés szerint írt ilyen alakokakl szemben, mint: *üjj, csinájjon, ráujj* következetlennek tűnik a szóelemzés elvének érvényesítése a következőkben: *fogadják, aszondja.* Nem valószínű, hogy mindegyik adatközlőnél a betűejtésnek nevezett kiejtési hiba érvényesült. Ugyanígy szembeállítható az átírás szempontjából pl. az *aludt ëccër* alak is; az íráskép szempontjából ugyanis mindegyik egy-egy típust képvisel. Nem valószínű továbbá, hogy a szóhatárok kiejtésének ilyen rögzítése, mint: *mondd csak* stb. — a legjobban megközelítik a beszéd nyelvi valóságát.

A kötet végén szereplő szójegyzéket, amely az I. és a II. kötet anyagán alapszik, igen hasznosnak s tudományos szempontból is értékesnek tartjuk. Amellett, hogy elősegíti a mesék maradéktalan megértését, igen alapos bepillantást enged a nyelvjárás lexikai kérdéseibe.

A kötetet érdeklődéssel olvashatja mindenki, akihez közelál a magyar népköltészet, s a magyar népmesék; a tudományos kutató, a magyar folklór hivatott munkása ezen felül értékes anyagot, s az anyagból levont, de tovább bővíthető következtetéseket talál benne. A magyar népi műveltség megismertetésében és értékeinek tudatosításában fontos szerepe lehet.

RÓNAI BÉLA

60-7094 Pécsi Szikra Nyomda F. v.: Melles Rezső